

CHARLES OLKE VAN DER PLAS**1891-1977**

Progressief bestuursambtenaar in Nederlands-Indië en
ontwikkingswerker in Afrika

Masterscriptie van Loes Nihof (s1001752) voor de Master Colonial and Global History. Aangeboden aan Mw. Dr. A. Schrikker op 15 mei 2018

Omslagillustratie: Charles van der Plas als gouverneur van Oost-Java, 1936

“Ons standpunt was, dat wij gaarne onze vrienden wilden helpen zichzelf te helpen, maar dat wij daarvoor eerst van hen moesten leren en wilden putten uit hun schat van eeuwenlange ervaring.”

Geciteerd uit: ‘Oudste ontwikkelingswerker krijgt Novib erepenning Dr. C.O. van der Plas (77) overbrugde koloniale tijd’, *Algemeen Handelsblad* 16 mei 1968

Inleiding	6
Onderzoeksvraag en methode.....	8
Structuur.....	12
1. Biografische schets van Charles Olke van der Plas	13
De familie Van der Plas in het ‘oude Indië’	13
Opleiding en carrière.....	18
Carrière van 1911 tot 1950.....	21
Context en functies tot 1931	21
Context en functies tot 1942	26
Context en functies van 1942 tot 1950	32
Carrière en progressiviteit	37
2. Progressief en controversieel bestuurder, een man met ambities	40
Het nationale beleid de ‘ethische politiek’	40
Internationale context.....	41
Ontwikkeling en welvaartsbevordering.....	43
Organisatie en randvoorwaarden.....	51
Autoriteit en leidinggeven	60
Reputatie en invloed als bestuurder	61
3. Ontwikkelingswerker	66
Werkzaamheden na 1950	66
Context ontwikkelingswerk internationaal en nationaal	70
Ontwikkeling en welvaartsbevordering.....	75
Organisatie en randvoorwaarden.....	77
Autoriteit en leidinggeven	78
Parallellen en continuïteit.....	81
De betekenis van Charles van der Plas	86
Epiloog.....	88
Bibliografie	91
Bijlage 1 Gedicht over zijn jeugd	102
Bijlage 2 Over tolerantie en non-discriminatie	103
Bijlage 3 Schema van organisaties in artikel uit 1919	104

Bijlage 4	Beleid ten aanzien van Indië vanaf 1900.....	105
Bijlage 5	Krantenartikel over Van der Plas privé	106
Bijlage 6	Radiorede koningin Wilhelmina 6 december 1942	107
Bijlage 7	Beschrijvingen van Van der Plas.....	110
	Illustratieverantwoording	112

Inleiding

Charles Olke van der Plas was gedurende zijn carrière in Nederlands-Indië (van 1911 tot 1950) een spraakmakende bestuurder vanwege zijn progressieve ideeën en uitlatingen. De kranten in Nederlands-Indië besteedden gedurende zijn carrière ruime aandacht aan hem en na zijn vertrek uit Indonesië werd nog over zijn “vermoede” invloed geschreven. Daarna werd het stil rond Van der Plas tot op 16 mei 1968 de Nederlandse kranten berichtten over zijn ontvangst van de Novib-erepenning uit handen van Prins Bernhard.¹ Hij werd daarbij de oudste ontwikkelingswerker genoemd, de dag ervoor was hij 77 jaar geworden. Bij deze gelegenheid kreeg ook Professor Jan Tinbergen (hoogleraar te Rotterdam in de Economie der centraal geleide stelsels en Ontwikkelingsprogrammering en later ontvanger van de Nobelprijs voor economie in 1969) de erepenning waarin de woorden “*servire vera libertas*” (in het dienen ligt de ware vrijheid) staan gegraveerd. Zij kregen de erepenning voor hun bijdrage aan het ontwikkelingswerk, Tinbergen voor de theoretische onderbouwing van de ontwikkelingseconomie en Van der Plas voor zijn werk in de praktijk.

Een van de krantenkoppen luidde: “Dr. Van der Plas overbrugt het koloniale tijdperk”. “Bij de overdracht van Nederlands-Indië aan de Indonesische Republiek eind 1949 ging hij als koloniaal bestuurder met (verlaat) pensioen maar enkele maanden later trad hij als expert in dienst van de Food and Agricultural Organization (FAO, Voedsel en Landbouworganisatie) van de Verenigde Naties en later van de Novib”. Enkele uitspraken van Van der Plas geven een indruk van hoe hij dacht over zijn werk. Van der Plas over zijn aanpak en zijn houding: “Ons standpunt was, dat wij gaarne onze vrienden wilden helpen zichzelf te helpen, maar dat wij daarvoor eerst van hen moesten leren en wilden putten uit hun schat van eeuwenlange ervaring”; “Zelf doen spreekt altijd meer aan, dan het werken achter een bureau, vind ik”; over organisatie: “Hoofdzaak is het om autoriteit te hebben waarmee misverstanden uit de weg kunnen worden geruimd. Koloniaal bestuurder of vrijwilliger in een onafhankelijk land. Ach het maakt weinig verschil”; over zijn motivatie: „Kun je wel

¹ Novib (Nederlandse Organisatie voor Internationale Bijstand) werd opgericht op 23 maart 1956.

rustig van je oude dag genieten, als je weet, dat je elders nog zo veel kunt doen? Ik in elk geval niet”.² Van der Plas stopte in 1974 op 83-jarige leeftijd met zijn ontwikkelingswerk in Gambia, hij overleed 3 jaar later in Nederland.

Uitreiking van de erepenningen op 16 mei 1968, van links naar rechts Prins Bernhard, Ch.O. van der Plas en J. Tinbergen

De ideeën en de carrière van Van der Plas zijn het onderwerp van deze scriptie. Daarbij wordt ingezoomd op de uitspraak ‘dat hij het koloniale tijdperk overbrugt’ en hoe zijn ideeën en acties zich tijdens zijn carrière ontwikkelden. In deze scriptie wordt informatie uit het privéarchief gebruikt als aanvulling op wat L. de Jong en W.H. Frederick over Van der Plas hebben geschreven. De Jong baseert zich op interviews met tijdgenoten van Van der Plas, Frederick analyseerde zijn ambtelijke correspondentie en nota’s van Van der Plas en uitspraken over hem in de uitgaven van de Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen (1945-1950). Frederick sluit zijn artikel af met de uitspraak dat verdere studie van de ideeën van Van der Plas de moeite waard kan zijn voor een beter beeld van de jaren voor de Tweede Wereldoorlog.

² *Leeuwarder Courant* 17 mei 1968; *Nieuwsblad van het Noorden* 16 mei 1968; *Algemeen Handelsblad* 16 mei 1968; *Het Vrije Volk* 17 mei 1968; *Nederlands Dagblad: Gereformeerd Gezinsblad* 17 mei 1968; *De Telegraaf* 17 mei 1968.

Om verschillende redenen is het van belang om van de ideeën en acties van Van der Plas kennis te nemen. Ten eerste de combinatie van zijn veelzijdige en voorspoedige carrière in de Indische bestuursdienst en zijn latere carrière als ontwikkelingswerker in het veld; een in die tijd ongebruikelijk en niet voor de hand liggend vervolg van zijn carrière als hoge bestuursambtenaar.

Ten tweede bekleedde hij hoge functies en was hij vanaf 1942 lid van de Nederlands-Indische regering en plaatsvervanger van luitenant-gouverneur-generaal H.J. van Mook tijdens de Japanse bezetting. Beide mannen waren loyale Nederlandse bestuurders die hun vaderland Nederlands-Indië, beiden waren er geboren en getogen, wilden ontwikkelen en bevrijden van de Japanse overheersing. Van Van Mook is in 2014 een Nederlandstalige biografie verschenen, bijna 50 jaar na zijn overlijden.³

Ten derde is er over Van der Plas tot nu toe weinig gepubliceerd, alleen de genoemde Frederick en De Jong hebben aandacht aan hem besteedt, al werd hij door sommigen als een invloedrijke persoon zelfs als ‘key-player’ in het dekolonisatie proces gezien.⁴

Tot slot kan het in kaart brengen van de periode en de omstandigheden waarin Van der Plas leefde en werkte een bijdrage leveren aan een verder begrip van het dekolonisatieproces van het Indische imperium en de post koloniale ontwikkelingssamenwerking. Hoe hij de periode overbrugde in denken en in acties en of er een relatie is met het Nederlandse beleid inzake ontwikkelingssamenwerking wordt in deze scriptie verkend.

Onderzoeksvraag en methode

Zijn carrière en de vermelde uitspraken van Van der Plas roepen diverse vragen op. Hoe verliep zijn carrière als bestuurder van administratief ambtenaar tot lid van de Raad van Indië, lid Indische regering en Recomba van Oost-Java? Hij stond als progressief bekend en deed van zich spreken in een periode dat progressiviteit niet

³ Tom van den Berge, *H.J. van Mook 1894-1965. Een vrij en gelukkig Indonesië* (Bussum 2014).

⁴ William H. Frederick, ‘The man who knew too much. Ch.O. van der Plas and the future of Indonesia 1927-1950’ in: Hans Antlöv en Stein Tønnesson, *Imperial policy and Southeast Asian nationalism 1930-1957* (London 1995) 1-14, 34-62. (Dit artikel is medegebaseerd op de dissertatie van Frederick uit 1978: *Indonesian urban society in transition*. Surabaya, 1926-1946); L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Nederlands-Indië III*, deel 11c (Leiden 1986) 30-37.

bon ton was en er een conservatieve wind waaide. Kritiek op het beleid leidde meestal tot een kwijnende carrière, vroegtijdige pensionering of ontslag. Van den Doel heeft beschreven hoe het een kritisch ambtenaar kon vergaan.⁵ De tweede vraag is in welk opzicht hij progressief en spraakmakend was? Hoe anders waren zijn ideeën en acties als bestuurder ten opzichte van de gangbare ideeën en het beleid.⁶ Om vast te stellen of en hoe Van der Plas de koloniale periode overbrugde wordt een vergelijking van zijn acties en ideeën als bestuurder en als ontwikkelingswerker gemaakt en zijn motivatie verkend. Daaruit volgt de derde vraag: zijn er parallellen tussen zijn ideeën en acties als bestuurder en als ontwikkelingswerker en waar legde Van der Plas de nadruk op? De vierde vraag is in hoeverre er in het nationale beleid en de uitvoering daarvan een overbrugging is tussen de koloniale en post koloniale periode en welke bijdrage Van der Plas en andere bestuurders (indologen) daaraan leverden?

Een biografische schets van Van der Plas is een voorwaarde voor de beantwoording van deze vragen. Hans Renders en Binne de Haan stellen dat het doel van de biografie is om wat openbaar, verklaard en geïnterpreteerd is te verduidelijken en begrijpelijk te maken deels vanuit het perspectief van de persoon. Hier wordt met verduidelijken bedoelt te achterhalen hoe Van der Plas naar zijn omgeving keek en wat hij daarbij zag. De biografie is daarbij tevens de methode, dat wil zeggen het persoonlijke is een belangrijke bron maar niet de meest doorslaggevende. Bij gebruikmaking van alle beschikbare bronnen kan het persoonlijke het publieke helpen verklaren en ook context geven. Als check worden archieven van anderen, biografieën, autobiografieën en databases van officiële documenten gebruikt.⁷ Het doel van deze scriptie is de carrière en de ideeën van de bestuurder en ontwikkelingswerker Van der Plas te begrijpen en te verklaren. Met andere woorden, afstandelijk in het beoordelen en warm en humaan/menselijk in het begrijpen.⁸ In deze scriptie wordt geprobeerd de wisselwerking tussen Van der Plas, zijn werk en zijn omgeving te achterhalen en te interpreteren.

⁵ Wim van den Doel, “Geenszins iemand aan wiens goede bedoelingen getwijfeld moet worden.” Het geval-Middendorp’ in: J.Thomas Lindblad en Alicia Schrikker ed., *Het verre gezicht. Politieke en culturele relaties tussen Nederland en Azië, Afrika en Amerika* (Franeker 2011) 317-337.

⁶ Frederick, ‘The man who knew too much’; De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 30-37.

⁷ Hans Renders en Binne de Haan, ‘Introduction. The challenges of biography studies’ in: *Theoretical discussions of biography. Approaches from history, microhistory, and life writing* (Lewiston 2013) 1-3, 61.

⁸ Renders en De Haan, ‘Introduction’, 68.

Om deze vragen te beantwoorden zijn diverse archieven geraadpleegd. Bij het Nationaal Archief berust het formele archief dat Van der Plas deels zelf vanuit Nederlands-Indië meebracht. Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) bezit sedert 2008 het privéarchief van Van der Plas geschonken door zijn kleinzoon de heer O.R. de Lange. Dit archief bevat privécorrespondentie (voornamelijk brieven van Van der Plas aan zijn familieleden uit de periode 1925-1940), foto's en publicaties van zijn hand, gedichten en verhalen, onderzoeksrapporten uit de periode na 1950 en ook enkele speeches. Het archief is grotendeels verzameld door de ouders van Van der Plas, zijn zus Olga, zijn dochter en kleinkinderen. Hijzelf hield zijn verzamelde gedichten (en daarvan diverse versies) altijd bij zich.⁹ Zijn persoonlijke brieven zijn voornamelijk over de periode 1925-1939 bewaard gebleven. Dit is de periode waarin zijn kinderen bij zijn zus Olga in Nederland opgroeiden en ook zijn vader (overleden in 1930) en zijn moeder (overleden in 1935) nog leefden. Uit de jaren 1950-1974 zijn enkele brieven aan zijn dochter Lilian en Mw. Kitty Stoerhaan (het kindermisje van de familie) in het archief aanwezig.¹⁰

Voor informatie over hoe Van der Plas, in de periode na 1950, zelf terugkeek op zijn werkzaamheden bij de Indische bestuursdienst wordt zijn interview uit 1968 gebruikt en een interview van zijn dochter Mw. L. Schuller tot Pursum-van der Plas. Voor hoe hij zijn werk als ontwikkelingswerker beleefde is de uitzending *Doen wat je kunt* van de NCRV, uitgezonden op 29 november 1968, geraadpleegd.¹¹ Ook worden enkele van zijn gedichten en verhalen geanalyseerd op aanwijzingen over hoe hij zijn leven waarnam, hoe hij naar zijn omgeving keek en hoe hij terugkeek op zijn leven. Daarnaast worden de (auto)biografieën van medebestuurders en van geestverwanten, met wie hij aan het tijdschrift *De Stuw* werkte, geraadpleegd om te achterhalen hoe deze personen tegen Van der Plas aankeken. Artikelen en boeken over Van der Plas zijn op de vingers van één hand te tellen.¹² Zijn werkzaamheden en acties daarentegen werden veelvuldig en uitvoerig in de Indische en ook Nederlandse kranten beschreven

⁹ Interview O.R. de Lange, 24 augustus 2016.

¹⁰ KITLV-inventaris 212, H1566, 6, 12.

¹¹ Uitzending NCRV 29 november 1968, *Doen wat je kunt*, Beeld en Geluid, cd in bezit auteur. Deze documentaire is gemaakt op basis van de door de Novib gemaakte film die oorspronkelijk *Grote baard* heette.

¹² Frederick, 'The man who knew too much'; De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 30-37.

(geraadpleegd via de database Delpher) en zijn in diverse studies besproken.¹³ Zoekacties naar zijn naam in de databases *Officiële bescheiden van de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* en *Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1848-1945* leverden respectievelijk 344 en 171 hits op. Dit is een indicatie voor de mate waarin hij participeerde in overleg en voor zijn bijdragen in de vorm van nota's en brieven.

De vragen worden op basis van deze veelheid en diversiteit van bronnen over Van der Plas, de persoonlijke informatie van zijn kleinzoon, zijn persoonlijke archief, diverse formele archieven, de kranten, tijdschriften, officiële publicaties en de uitzending van de NCRV, beantwoord.

Voor opvattingen over het gebruik van koloniale archieven, met als doel inzicht te krijgen in het koloniale verleden, is Ann Laura Stoler geraadpleegd.¹⁴ Zij beschrijft aan de hand van de brieven van Frans Carl Valck, assistent-resident in Oost-Sumatra in de jaren zeventig van de negentiende eeuw dat er uit een privéarchief een ander beeld van deze persoon naar voren komt dan uit het formele archief. Dit is wellicht voor Van der Plas ook het geval. Ook wijst zij op de afstandelijkheid die er is tussen de schrijvers van brieven ten opzichte van de persoonlijke contacten tussen mensen. In persoonlijk contact komen andere zaken ter sprake dan via een briefwisseling, men 'weet' niet veel van elkaars dagelijkse werkelijkheid. Voor het "ontkennen" van zaken is meer ruimte, omdat niet iedereen tussen de regels door kan of wil lezen. Via anderen kan de een iets 'weten' over de ander, maar dan nog kan de uitwisseling van deze informatie tussen de beide correspondenten niet plaatsvinden. Met deze wetenschap worden de brieven van Van der Plas aan zijn kinderen en familie geanalyseerd.¹⁵

Aansluitend op de aanpak van Frederick in zijn artikel uit 1995 wordt hier de aandacht gevestigd op zijn woorden en daden en wordt geen reconstructie of evaluatie van zijn karakter beoogd.¹⁶ Een zoektocht naar dossiers over personeelszaken, benoemingsprocedures en benoemingsbesluiten bij het Binnenlands Bestuur in Indië heeft geen informatie over het gevoerde personeelsbeleid opgeleverd.

¹³ Delpher.nl/Kranten, geraadpleegd op diverse data gedurende de periode augustus 2016 tot december 2017.

¹⁴ Ann Laura Stoler, *Along the archival grain. Epistemic anxieties and colonial common sense* (Princeton 2009) 247-278.

¹⁵ Stoler, *Along the archival grain*, 247-278.

¹⁶ Frederick, 'The man who knew too much', 44.

Structuur

In deze scriptie over Charles Olke van der Plas wordt eerst zijn leven geschetst. Daarbij komen de context waarin hij functioneerde, zijn ideeën en hoe deze zich verhielden tot de ideeënwereld van toen aan de orde. Daarna worden achtereenvolgens zijn rollen als bestuurder (van controleur tot zijn rol in het dekolonisatieproces) en als ontwikkelingswerker onderscheiden. Daarbij komen ook zijn mogelijke invloed, de reacties die op zijn acties volgden en zijn netwerk aan de orde. Met de vergelijking van zijn werk als ontwikkelingswerker ‘elders’ in de wereld met zijn werk als koloniaal bestuurder in Indië en zijn motivatie om tot hoge leeftijd in een tropisch land te werken wordt het onderzoeksgedeelte afgesloten. Per hoofdstuk volgt de conclusie waarin wordt vastgesteld in hoeverre de vragen zijn beantwoord. Met de vaststelling of Van der Plas, zijn bestuurlijke carrière en zijn loopbaan na 1950, een nieuw licht werpen op de koloniale bestuurscultuur en op postkoloniale samenwerking wordt besloten.

Omdat zowel de vader, de zoon en Van der Plas dezelfde naam hebben (Charles Olke van der Plas), worden zij hier aangeduid als vader Van der Plas, zoon Van der Plas en Van der Plas. In de tekst wordt tot 15 augustus 1945 voor Nederlands-Indië ook als synoniem (Nederlands) Indië gebruikt, na deze datum wordt het land Indonesië genoemd.

1. Biografische schets van Charles Olke van der Plas

Charles van der Plas, omstreeks 1945

In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens aan de orde: de achtergrond van de familie van der Plas; zijn jeugd in de “oude Indische wereld; zijn opleiding en carrière; zijn privéleven; hoe hij zich presenteerde en in welke netwerken hij een rol speelde.

De familie Van der Plas in het ‘oude Indië’

In de periode 1891 tot 1911 groeide Van der Plas op in Nederlands-Indië. De ontwikkelingen in de Indische wereld tijdens de jeugd van Van der Plas en de positie van de in Nederlands-Indië geboren bestuurders (zoals Van der Plas en ook Van Mook) worden door Ulbe Bosma en Remco Raben beschreven. Zij stellen dat het Indische gouvernement steunde op de Indische ambtenarenstand. Pogingen tot uitsluiting van lokaal geboren ambtenaren lukten niet getuige de vele Indische mannen in de hogere rangen. Van de vier assistent-residenten in Semarang in het begin van de negentiende eeuw waren er al twee in Azië geboren. Een van hen was

Johan Caspersz geboren in Colombo wiens voorouders onder andere uit Keulen kwamen.¹⁷ Deze man was de overgrootvader van Van der Plas van vaderskant, hij kwam in 1807 naar Java en werd in 1819 resident te Semarang.

De Indische bureaucratie werd geformaliseerd door de oprichting van het Gymnasium Willem III, waar Van der Plas en zijn broer Charles Louis leerlingen waren en door de uitbreiding van de opleidingen voor aspirant ambtenaren in Leiden en in 1867 ook in Batavia naast de bestaande opleiding in Delft. Dit had tot gevolg dat meer kandidaten in Nederland het diploma haalden terwijl veel (een derde tot de helft) kandidaten te Delft uit Indië kwam. Terwijl een derde van de in 1906 geslaagden voor het groot ambtenaarsdiploma slaagde in Batavia. Deze acties betekenden voor de opleidingen een kwaliteitsslag.¹⁸ De sollicitatieprocedure voor de ‘candidaat Indische ambtenaren’ behelsde een schriftelijk en mondeling onderzoek door de ‘schiftingscommissie’ van het ministerie van Koloniën die uitmondde in een aanbeveling en een medische keuring. Na hun studie van maximaal vier jaar en het examen werden zij opnieuw gekeurd en moesten zij een dressuurproef in paardrijden afleggen (verplicht na 1907). Daarna kregen zij geld voor hun uitrusting en passage en verbonden zij zich voor minimaal vijf jaar dienst in de archipel.¹⁹ Deze opleiding werd door Van der Plas en zijn broer Charles Louis gevolgd.

Het maken van een formeel onderscheid tussen de in Europa geboren nieuwkomers (de totoks) en de ‘hier geboren’ en ‘inlandse kinderen’ waaronder ook de kinderen van twee Europese ouders vielen duurde voort. Bosma en Raben noemen het een vorm van alledaags racisme dat ook de gemengdbloedigen (indo’s) trof. Zij stellen dat het onderscheid behalve als racisme ook als een klassenkwestie kan worden benoemd. Want ruim 80 procent van de Europeanen was in Indië geboren en de meesten van hen hadden ook een Indische voorouder. Ze konden dus eigenlijk niet om hen heen.²⁰ De auteurs zijn stellig in hun uitspraak: “Alhoewel er in regeringskringen discriminerende taal werd gesproken was er van een systematische en geïnstitutionaliseerde uitsluiting op raciale gronden geen sprake”. Er was volgens de auteurs geen raciale hiërarchie met alleen totoks aan de top, de Indonesiërs

¹⁷ Ulbe Bosma en Remco Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920* (Amsterdam 2003) 185; KITLV-inventaris 212, H 1566, 2. Genealogische gegevens Familie van der Plas, opgemaakt door Hr. Römer op 8 september 1923 te Amsterdam.

¹⁸ Bosma en Raben, *De oude Indische wereld*, 207-210.

¹⁹ Fasseur, *De indologen*, 366-367.

²⁰ Bosma en Raben, *De oude Indische wereld*, 213-214.

onderaan en de indo's daartussenin. De auteurs zien een pluriforme werkelijkheid waar naast 'ras' ook 'klasse' en niet te vergeten ook de lokale eigenaardigheden de sociale verhoudingen vormden.²¹ Het onderstaande beschrijft de positie van Van der Plas in deze 'Indische wereld'.

Charles Olke van der Plas werd geboren in 1891 te Bogor op het landgoed Koeripan als oudste zoon in het gezin van de in Nederlands-Indië geboren vader Charles Olke van der Plas (1845-1930) en de in Nederland te Amersfoort (1860-1935) geboren Freule Catharina Clifford Kocq van Breugel. Zijn moeder reisde in het najaar van 1889 naar Indië en trouwde zijn vader eind 1889 te Batavia.²² Ook zijn broers en zussen werden allen geboren op het landgoed Koeripan dat hun vader beheerde. De familie van zijn vader woonde al drie generaties in Nederlands-Indië, zijn voorouders kwamen uit Nederland, van Ceylon waaronder de eerder genoemde Caspersz (en eerder uit Keulen en de Hadramout) en van Solo op Java.²³ Vader Van der Plas werkte enige jaren als controleur bij het Binnenlands Bestuur voordat hij administrateur van Koeripan werd.²⁴ Ook familieleden van zijn moeder woonden in Indië. De vader van zijn moeder Jonkheer J.C.H. Clifford Kocq van Breugel zocht na zijn carrière in de Koninklijke Marine in Indië (luitenant ter zee eerste klasse) werk aan de wal en was tot zijn pensionering in 1875 kommies ontvanger en havenmeester in Anjer (Bantam). Of zijn gezin ook enige tijd in Nederlands-Indië heeft gewoond is niet achterhaald. Wel waren zijn drie dochters, onder wie de moeder van Van der Plas, rond 1890 woonachtig in Indië en getrouwd met mannen die daar al voor die tijd werkten. Een broer van haar vader J.M. Clifford Kocq van Breugel, volgde dezelfde carrière als zijn broer en trouwde met een lid van de familie Dezentjé evenals beider zus. Deze oom

²¹ Bosma en Raben, *De oude Indische wereld*, 214.

²² 'Passagierslijst', *Javabode* 28 september 1889; Trouwadvertentie, *Javabode* 31 december 1889.

²³ KITLV-inventaris 212, H1566, 2. Genealogische gegevens Familie van der Plas, opgemaakt door Hr. Römer op 8 september 1923 te Amsterdam.

²⁴ Nationaal Archief, Stamboek Oost-Indië: Stamboeken Ambtenaren en Gouvernementsmarine, 1836-1940, archief 2.10.36.22, C.O. van der Plas inventarisnummer 911 folio 159.

en tante van Van der Plas woonden en werkten tot hun dood in Indië.²⁵ Uit foto's blijkt dat de familieleden elkaar in Indië opzochten.²⁶

Op de onderstaande foto van het gezin, waarop Charles Olke van der Plas links boven staat, is de invloed van de voorouders bij Charles en zijn zusje Eleonora (Noor, staat voor Charles) te zien.²⁷ Vele in Indië wonende Europeanen hadden voorouders uit andere landen en ook uit Nederlands-Indië, vele bekende Indische families zoals Dezentjé (de aangetrouwde familie van zijn moeder) hadden voorouders uit families van regenten en uit Solo en Djokjakarta. De neven en nichten van Van der Plas waren Indo-Europeanen.²⁸ Het uiterlijk van Van der Plas was later wel eens onderwerp van gesprek omdat hij door Arabieren als een van hen werd gezien, zij zeiden: “*he is one of us*”²⁹ en hij werd door de Amerikaanse generaal Douglas MacArthur een “*wily mestizo politician*” genoemd.³⁰ Maar in zijn paspoort uit 1918 staat bij huidskleur ‘*hâlê*’, het Franse woord voor zongebruind. Van der Plas zelf heeft er in zijn publicaties en brieven niet zoveel woorden aan gewijd. Zijn uiterlijk, zijn prominente zwarte baard en gesoigneerde verschijning spraken wel boekdelen, hij vond het duidelijk belangrijk om er goed uit te zien en met zijn zwarte baard accentueerde hij zijn afkomst.

²⁵ <https://www.mrvissier.nl/nedindie/indo-europeesche-families/clifford-kocq-van-breugel.html> (geraadpleegd op 3 januari 2017); Beschouwingen over de zeemacht in Nederlands Oost-Indië, *Javabode* 16 oktober 1875.

²⁶ <http://media-kitlv.library.leiden.edu>, Digitale fotocollectie Van der Plas.

²⁷ <http://media-kitlv.library.leiden.edu>, Foto kinderen van der Plas; Liesbeth Ouwehand, *Herinneringen in beeld. Fotoalbums uit Nederlands-Indië* (Leiden 2009) 261. Foto familie van der Plas.

²⁸ KITLV-inventaris 212, H1566, 2. Genealogische gegevens Familie van der Plas, opgemaakt door Hr. Römer op 8 september 1923 te Amsterdam; Bosma en Raben, *De oude Indische wereld*, 213-214.

²⁹ Frederick, ‘The man who knew too much’, 36. Uitspraak van Abdulkadir Widjoatmodjo.

³⁰ Brief van Van Hoogstraten aan Van Mook 18 april 1943, p.3 (a.v., Coll.-Warners, 3) geciteerd in Frederick, ‘The man who knew too much’, 36; De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 35; <http://leiden.courant.nu/issue/LLC/1986-10-21/edition/0/page/6>.

De kinderen Van der Plas, op het landgoed Koeripan omstreeks 1902, linksachter Charles van der Plas, linksvoor zijn zus Eleonora

De onderneming (landgoed) Koeripan gelegen buiten Buitenzorg waar de familie woonde, was sinds de Engelse tijd (1810) wisselend in het bezit van Nederlandse of Engelse eigenaren. Het was een uitgestrekt landgoed van 181 vierkante kilometer (waar in 1908 minimaal duizend mensen woonden).³¹ Behalve het bebouwde land waren er ook kalkbergen en grotten. Deze grotten zijn beschreven als heilige grotten waar geesten woonden en waar de stal was van de koeda sembrani's, bovennatuurlijke paarden, waarover veel fabels in deze streek verspreid waren.³² In de omgeving zijn verschillende hoge heuvels, waaronder de Moenara waar de genoemde natuurlijke grotten zijn en vulkanen zoals de Gedeh. Een weidse en ook ruige omgeving waarin de kinderen Van der Plas alle gelegenheid hadden om zich in de natuur te begeven, te wandelen, te klimmen en kennis op te doen over de bewoners van deze natuur. Van der Plas hield van wandelen, bergbeklimmen en paardrijden, sporten die hij zijn hele leven zou beoefenen. Zijn kennis over de natuur, de geesten in de grotten en de omgeving van zijn jeugd verwerkte hij in zijn gedichten en verhalen.

³¹ KITLV-inventaris 212, 1566, 1; *De Preangerbode*, 20 mei 1908.

³² https://archive.org/stream/javageographisc04vethgoog/javageographisc04vethgoog_djvu.txt
Digitale versie van P.J. Veth, Hoogleeraar te Leiden. *Java, Geographisch, Ethnologisch, Historisch, derde deel* (Haarlem 1882).

Op het landgoed waar hij opgroeide werkten arbeiders afkomstig uit diverse streken van de archipel. Ook hun kinderen verbleven op het landgoed en speelden met de kinderen Van der Plas. Hierbij werd de basis gelegd voor de sociale vaardigheden van Van der Plas, zijn omgang met Indische mensen van diverse herkomst en zijn talenkennis. Ook kennis van hun godsdienst, hun gewoonten en hun bijgeloven kreeg hij spelenderwijs mee. Het kindermeisje van de familie van der Plas, Catharina (Kitty) Stoerhaan, was naast zijn broers Charles Louis en Leo en zijn zussen een constante factor in het leven van hem en zijn kinderen. Kitty, een 20-jarig meisje van gemengde afkomst, trad in 1894 in dienst van de familie, Charles van der Plas was toen drie jaar. Zij bleef bij de kinderen als de ouders in Batavia verbleven en meldde over hun wederwaardigheden (belevissen met de verschillende dieren, uitjes en visites) in de Nederlandse taal aan Mevrouw van der Plas.³³ Zij reisde mee naar Nederland met de ouders van der Plas en hun zes minderjarige kinderen toen zij in 1908 uit Indië vertrokken. Haar verdere leven (zij is in 1974 op 104-jarige leeftijd overleden) is zij bij de familie gebleven.³⁴ Na de dood van Mw. Van der Plas in 1935 woonde zij bij zus Olga. Op latere leeftijd schreef Van der Plas haar brieven met de aanhef Zus Kit een teken dat hij een nauwe band met haar had. Hij memoreerde in zijn brieven de liedjes die zij zong en de verhalen die zij hem vertelde. Zijn belangstelling voor de Javaanse cultuur is door haar gewekt.³⁵

Opleiding en carrière

Dit onderdeel beschrijft welke opleidingen Van der Plas volgde, hoe zijn carrière verliep en welke ervaringen hij had. De middelbare schooltijd doorliep Van der Plas op het Gymnasium Willem III te Batavia, in die tijd de enige middelbare school van Indië. Een school die ook door Louis Couperus (1863-1923) werd bezocht toen hij van 1872 tot 1878 in Indië verbleef. Het was geen regulier gymnasium maar een algemene opleiding, te vergelijken met de HBS in Nederland, voor degenen die een universitaire studie beoogden of een studie voor het hogere echelon ambtenaren. Op verzoek van Christiaan Snouck Hurgronje, de eerste adviseur Inlandse Zaken, werden in het laatste decennium van de negentiende eeuw ook kinderen van Indonesische

³³ KITLV-inventaris 212, H1566, 4. Brieven van de kinderen aan hun ouders met toevoegingen van Kitty Stoerhaan.

³⁴ Passagiers, *Bataviaasch Nieuwsblad* 22 juli 1908.

³⁵ KITLV-inventaris 212, H1566, 6. Brief van 20 september 1966.

afkomst toegelaten.³⁶ Van der Plas woonde gedurende zijn middelbareschooltijd samen met zijn broer Charles Louis bij een hospita in Batavia. In de weekenden gingen de jongens naar huis, de 60 kilometer tussen Batavia en Bogor overbruggen ze per trein en een gedeelte met paard en wagen. Hij beschreef deze reizen, wat hij zag en met wie hij tijdens de reis sprak, aan zijn ouders. Later verwerkte hij ook deze indrukken in zijn verhalen.³⁷

Raden Adipati Aria Muharram Wiranatakusuma (de latere regent van Bandung en president van de deelstaat Pasundan) was vanaf 1904 tot 1910 leerling van dezelfde school. Deze periode overlapt die van Charles van der Plas die van 1902 tot 1908 op de school verbleef. Hun vriendschap dateerde uit deze periode, later zou Van der Plas regelmatig bij hem te Bandung logeren. Ook hier verkeerde Van der Plas in een omgeving met mensen van Indische en Chinese afkomst en sloot hij met hen vriendschappen die lang zouden duren.³⁸ Hoe hij zelf terugkeek op zijn vroegste jeugd komt tot uitdrukking in een gedicht dat hij schreef in 1924 in de laatste bewaarde brief aan zijn vrouw.

Een mildheid zonder woorden heeft mijn hart verzoet
 Als was ik weer een kind geworden, dat alleen
 Maar liefde ondervonden heeft en meent dat goed
 is heel de opgetogen wereld om het heen”
 “Ik weet het wonder weer van mijnen kindertijd
 Als om mij heel de aarde lag ten feest bereid
 En alle dingen droegen als een sprookjesschijn
 Het middaggoud zoo’n gloed van in-gelukkig zijn.
 Dat ik op bloote voeten op mijn teenen ging
 Dat geen gerucht zou breken de betoovering.”³⁹

In bovenstaand gedicht spreekt een man over het gelukkige kind dat hij was, vol zelfvertrouwen en met vertrouwen in de wereld. Een kind dat een gelukzalige ervaring heeft beleefd en deze ervaring later kon oproepen en in taal weergeven. In

³⁶ Karel Steenbrink, *Catholics in Indonesia 1808-1900* (Leiden 2002) 37.

³⁷ KITLV-inventaris 212, H1566, 3. Brieven van Charles van der Plas aan zijn ouders.

³⁸ KITLV-inventaris 212, H1566, 9. Brief van 18 juni 1929.

³⁹ KITLV-inventaris 212, H1566, 7. Brief aan zijn vrouw in Italië begin 1924.

het verhaal Kerstfeest te Koeripan, waarbij ook de Indische weeskinderen uit het nabijgelegen weeshuis aanwezig waren, roept hij de sfeer op van een grote hechte familie die bij elkaar gezeten het kerstverhaal lezen uit de met zeewater bevlekte bijbel van hun grootvader van moeders kant.⁴⁰

Van der Plas was de oudste van het gezin en na zijn eindexamen in juni 1908 vertrok de familie uit Indië. Inmiddels was begin 1908 het landgoed verpacht aan een Chinese ondernemer en was vader Van der Plas gepensioneerd. Hij was 63 jaar oud en had zijn hele leven in Indië gewoond, zijn jongste zoon Leo was 10 jaar. Deze gebeurtenis geeft aan hoe belangrijk de ouders de opleiding van hun kinderen vonden. Zij vestigden zich in Leiden aan de Schelpenkade in de buurt van de universiteit. Van der Plas begon aan een nieuwe opleiding en studeerde tot eind 1911 voor bestuursambtenaar, onder andere bij hoogleraar C. van Vollenhoven. Hij eindigde op de ranglijst als eerste uit elf kandidaten. J.H.A. Logemann de latere minister werd eerste uit twaalf in 1912 en Van Mook eerste uit acht in 1918.⁴¹ Deze goede studenten zouden later de hogere functies bekleden.

Vader Van der Plas en zijn kinderen moesten Nederland leren kennen en maakten veelvuldig uitstapjes naar Noordwijk en naar de Kagerplassen. Van der Plas leerde zeilen, een vaardigheid die hem later terug in Indië van pas zou komen. Uit het gezin Van der Plas gingen meer leden een functie in Indië vervullen. Zijn broer Carel Louis, de assistent-resident die in 1929 jong zou overlijden, zus Eleonora (Noor) die boekhoudkundig medewerkster werd te Batavia en broer Leo die jurist werd. De laatste vervolgde na een dienstverband van enkele jaren bij het gerechtshof te Batavia een succesvolle ambtelijke carrière in Nederland (1937-1963).⁴²

Van der Plas behoorde tot de grote groep Nederlanders (80% van alle in Indië wonende Nederlanders) die in Indië waren geboren en getogen en Indische voorouders hadden. Hij was een Euraziat geworteld in de Indische koloniale maatschappij.

⁴⁰ KITLV-inventaris 212, H1566, 37. Verhaal kerstfeest te Koeripan.

⁴¹ Fasseur, *De indologen*, 444.

⁴² Nationaal Archief, Ministerie van Financiën, Centrale Directie, Persoonsdossiers Belangrijke Personen Archiefblok nr. 2.08.83, 1-116, Personeelsdossiers van belangrijke personen binnen het ministerie van Financiën 1856-1985 116 omslagen (nummer 70).

Carrière van 1911 tot 1950

Een carrière bij het Binnenlands Bestuur volgde meestal een vast stramien. Afhankelijk van kennis, kunde, geestelijke en lichamelijke geschiktheid en ausdauer kon een administratief ambtenaar het uiteindelijk tot lid van de Raad van Indië brengen. De eerste functies die Van der Plas tot 1931 vervulde waren ondersteunende functies. In 1918 ging hij opnieuw naar Leiden om een vervolg studie aan de Bestuursacademie te volgen, deze reis duurde door de Wereldoorlog zeven maanden.⁴³ Gedurende deze reis leerde hij de (Engelse) vrouw kennen die hij in 1919 trouwde. Hun zoon werd geboren te Leiden in 1920, hun dochter in 1924 te Trentino (Italië). In de periode tot 1921 publiceerde Van der Plas zowel literair werk als artikelen en politieke commentaren. In deze publicaties uitte hij voor het eerst zijn opvattingen. Hij was, met uitzondering van een periode als consul te Djeddah en adviseur Inlandse Zaken, van 1931 tot 1950 weer in dienst van het Binnenlands Bestuur.

Context en functies tot 1931

Na de Eerste Wereldoorlog veranderde de Indische wereld fundamenteel van karakter door enerzijds de opkomst van het Indonesische nationalisme en anderzijds door de komst van meer Nederlanders dan ooit tevoren. In de Javaanse kuststeden was in de jaren dertig 6 tot 7 procent van de bevolking Europeaan en steeds meer Indonesiërs verstonden en spraken Nederlands (in de steden 4 tot 13 procent op Ambon). Dit was te danken aan de uitbreiding van het Nederlandstalige onderwijs en ook aan de zogenaamde ‘wilde scholen’ (Taman Siswo scholen) van Raden Soewardi Soerjaningrat (Ki Hadjar Dewantoro 1889-1959). Later behoorde Ki Hadjar Dewantoro tot de kennissenkring van Van der Plas en woonde hij de jaarlijkse bijeenkomsten van zijn beweging bij, vaak als enige niet Indonesiër.⁴⁴ Bosma en Raben schetsen deze maatschappijverandering als een voortgaande globalisering (verwestersing of internationalisering), die in Zuidoost-Azië al eeuwenlang aan de gang was, maar door de snelle communicatiemiddelen een versnelling doormaakte.

⁴³ KITLV-inventaris 212, H1566, 33. Getypte versie van het artikel: ‘What Tagore means to me’ (1960). Dit artikel is in 1962 gepubliceerd in *United Asia. International Magazine of Afro-Asian Affairs*.

⁴⁴ Frederick, ‘The man who knew too much’, 46; De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 31.

Ook de koloniale economie kwam door de opkomst van de buitengewesten door de winning van olie en rubber in een internationaal vaarwater.⁴⁵

De westerse levenswijze bereikte meer groepen dan alleen de Europeanen en de oude scheidslijnen dreigden te vervagen. Nederlanders gingen zich uitsluitend westers kleden maar ook de Indonesiërs schaften zich westerse kleding aan. Meer Indonesiërs en Chinezen werkten bij Europese ondernemingen en kregen meer contacten met Europeanen. Het antwoord van de Europeanen was het afbakenen van hun eigen terreinen door bijvoorbeeld de zwembaden, restaurants en tennisbanen alleen van henzelf te reserveren. De gevarieerde en pluralistische cultuur van de Indische plaatsen raakte in diskrediet en de benadrukking van raciale verschillen politiseerde de verhoudingen. Maar aan de andere kant huwden de Europeanen steeds vaker partners van niet Nederlandse afkomst (in Batavia betrof het 18 procent van de huwelijken en in West-Java zelfs 28,5 procent). Enerzijds was er dus politisering van de verhoudingen en etnische gespletenheid maar anderzijds meer toenadering in de privésfeer. In hun slotzin verwoorden Bosma en Raben de terugtrekking van de nieuwkomers naar hun eigen enclaves als volgt: “Economisch machtiger en arroganter dan ooit, maar tegelijkertijd nog nooit zo angstig voor de grote Aziatische wereld en onmachtig om zich te verstaan met de samenlevingen te midden waarvan zij leefden”.⁴⁶ Zij (de Nederlanders) lieten zich echter niet onbetuigd, enkelen van deze zich ‘bedreigd voelende koloniale bovenlaag’ kwamen bijeen in een debatingclub die zich van een pressiegroep tot een in 1929 opgerichte politieke partij de Vaderlandse Club (VC) zou transformeren met na een jaar al 9000 leden. Dit betekende dat 30% van het potentiële bestand van de ongeveer 30.000 in Nederland geboren mannen zich bij deze ‘club’ aansloot. Zij stelden zich tot doel het Nederlandse gezag in deze gewesten hoog te houden. Deze partij was dan ook alleen toegankelijk voor Nederlanders.⁴⁷

Een jaar later werd De Stuw opgericht een vereniging van Nederlandse bestuurders, hoogleraren en ambtenaren die rekening wilden houden met het nationalisme onder de lokale bevolking en deze stroming wilde kanaliseren om in de toekomst een Indisch gemenebest binnen het Koninkrijk te vormen. De leden werden

⁴⁵ Bosma en Raben, *De oude Indische wereld*, 327-329.

⁴⁶ Bosma en Raben, *De oude Indische wereld*, 329-330.

⁴⁷ Pieter J. Drooglever, *De Vaderlandse Club, 1929-1942. Totoks en de Indische politiek* (Franeker 1980) 26-31.

‘neo-ethici’ genoemd.⁴⁸

De genoemde groepen de Vaderlandse Club en de Stuwgroep waren beide vertegenwoordigd in de Volksraad (het in 1918 ingestelde adviesorgaan van deels gekozen en deels benoemde vertegenwoordigers van de bevolking), de Vaderlandse Club met 5 zetels, de Stuwgroep met 1 zetel (in 1931).⁴⁹ Dit geeft de getalsmatige verhoudingen weer maar de afgevaardigde van de Stuwgroep, H.J. van Mook de latere luitenant-gouverneur-generaal, legde wel veel gewicht in de schaal.

Van der Plas had uitstel van dienstplicht voor de periode dat hij in de Indische bestuursdienst werkte en werd gelijk na het examen (eind 1911) geplaatst als administratief ambtenaar voor de Buitenbezittingen.⁵⁰ Hij verbleef enkele jaren op de Kangean eilanden, een eilandengroep van 60 eilanden, gelegen ten Oosten van Madoera. Over wat hij daar meemaakte in deze afgelegen streek, waar een keer per maand de postboot langs kwam, publiceerde hij later een serie artikelen, onder andere in het *Koloniaal Tijdschrift* (in 1919) en in het blad *Indië* (in 1921).⁵¹ Deze artikelen bevatten beschrijvingen van de situatie aldaar en zijn reactie op diverse omstandigheden. Vanaf 1915 bekleedde hij enkele functies waarin hij pestbestrijding en huisvesting moest regelen. Op basis van zijn prestaties werd hij voorgedragen voor een verklaring van tevredenheid. In die periode was hij enige tijd ernstig ziek en was officieel met ziekteverlof.

Tijdens zijn tweede studie periode te Leiden van 1918 tot 1922 was Van der Plas heel productief, hij zette zijn ideeën ten aanzien het van heden en de toekomst van Insulinde (Nederlands-Indië) op papier en schetste de maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling zoals hij die in gedachten had in een uitgebreid artikel. Dit artikel kan gezien worden als een soort ‘blauwdruk’ en visie op een toekomstige onafhankelijke bondsstaat Indonesië.⁵²

⁴⁸ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 54.

⁴⁹ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 61.

⁵⁰ ‘Uit den Archipel, Mutaties, Administratieve ambtenaren’, *De Sumatra post* 23 Augustus 1911.

⁵¹ KITLV-inventaris 212, H1566, 24; ‘Herinneringen aan Kangean’, *Indië* 4 (1921), afleveringen 46-50; Ch.O. van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling van Insulinde in heden en toekomst’, *Koloniaal Tijdschrift* 8 (1919) 556-594, 661-697.

⁵² Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 556-594, 661-697.

Na zijn studie werd hij op voorspraak van Snouck Hurgronje, bij wie hij afstudeerde, benoemd tot consul te Djeddah. Met deze leermeester onderhield Van der Plas nog lang contact.⁵³ Zijn latere overgang van consul te Djeddah naar adviseur Inlandse Zaken was een carrièrestap die ook zijn voorgangers Snouck Hurgronje en E. Gobée maakten.

Als consul te Djeddah was hij verantwoordelijk voor de Indische pelgrims die daar jaarlijks op bedevaart gingen. Zij verbleven daar soms enkele maanden en liepen tegen de nodige problemen op, raakten in geldnood, werden ziek of overleden. Hun zaken moesten dan met behulp van de consul worden afgehandeld.⁵⁴ De Indische pelgrims, de latere islamitische voormannen, die hij hielp waren hem dankbaar. Hij ontmoette hen in latere jaren (1928-1949) tijdens zijn taken als adviseur en bestuurder.⁵⁵ Naast de bijstandverlening aan de pelgrims was het de taak van de consul om de invloed van het Saoedische wahabisme op deze pelgrims te monitoren en daarover te rapporteren.⁵⁶ Ook ontplooipte Van der Plas in die periode andere diplomatieke activiteiten en sloot hij namens Nederland, als eerste land ter wereld, een handelsverdrag met de nieuwe Saoedische koning (die door machtsovername aan de macht kwam) en ook met de keizer van Abessinië (het huidige Ethiopië).⁵⁷ Tijdens deze periode overleed zijn vrouw en maakte Van der Plas een moeilijke periode door.

Na zijn periode in Djeddah verbleef hij voor een verlofperiode in Nederland en werd hij benoemd tot officier in de orde van Oranje Nassau. Daarna keerde hij naar

⁵³ Brieven van Charles Olke van der Plas (1891-1977) aan Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936), Plas, Ch.O. van der 1891-1977, digitaal geraadpleegd. https://disc.leidenuniv.nl/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=2180615.xml&dvs=1486136336806~616&locale=en_US&search_terms=&img_size=best_fit&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=1&divType=&usePid1=true&usePid2=true.

⁵⁴ 'De Mekka drainage', *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 2 maart 1922 (waarschuwing voor exorbitant hoge douanerechten); 'Beroofd?', *Bataviaasch Nieuwsblad* 10 maart 1922 (over het overmaken van geld voor grafrechten van een pangeran); 'Een waarschuwing', *De Indische Courant* 15 april 1922 (waarschuwing voor onveiligheid op de weg en watergebrek te Djeddah); 'Uitgesloten van pelgrimsvervoer', *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 9 oktober 1923 (verbod van consul voor vervoerder die te weinig eten aan boord had).

⁵⁵ D.C.L. Schoonoord, *De Mariniersbrigade 1943-1949. Wording en inzet in Indonesië* (Amsterdam 1988) 193, 210-211.

⁵⁶ Brieven van Charles Olke van der Plas aan Christiaan Snouck Hurgronje; <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/15561/Met%2Bhet%2Bop%2Bde%2Bislam.pdf?sequence=5> K. Jeurgens, Met het oog op de Islam, Informatieverzameling en archiefvorming in een koloniale context, geraadpleegd op 8 januari 2017.

⁵⁷ KITLV-inventaris 212, H1566, 16. 'Handelsverdragen met Abessinië en Djeddah', *Het Vaderland* 3 februari 1926.

Indië terug en werd hij assistent-adviseur Inlandse Zaken (1927-1931). Voor deze baan moest hij veel reizen en zijn bevindingen in verslagen vastleggen. In deze tijd speelde ook zijn gezondheid weer op en leed hij aan ernstige en daarna chronische amoebe dysenterie. Hij schreef aan zijn familieleden dat hij doodmoe was van het reizen en van het vele werk dat hij moest verzetten.⁵⁸ Letterlijk schreef hij dat hij zo moe was dat hij de punt van het potlood waarmee hij schreef niet meer kon zien.⁵⁹

Een rapport van Van der Plas over inlands nationalisme opgesteld in 1928 werd veel besproken en geroemd voor de inzichten die hij daarin ten toon spreidde.⁶⁰ Uit dit rapport zijn de veelzijdige benadering van een probleem en ook enkele opvattingen van Van der Plas te destilleren.

Zijn zus Eleonora (Noor), die sinds 1919 diverse functies als adjunct accountant en boekhoudkundig medewerkster te Batavia vervulde, kwam rond die tijd bij hem wonen. Hij kreeg een rustigere baan aangeboden (“regeringsgemachtigde voor algemeene zaken bij den Volksraad”), maar zag daarvan af omdat hij dan “achter het Nederlandse beleid moet staan” en zo schreef hij in een brief: “dat kan ik niet”.⁶¹ In een latere brief kwam hij hierop terug en gaf hij aan dat het wellicht voor zijn gezondheid en ook zijn financiële positie beter was geweest deze baan aan te nemen. Letterlijk staat er: “je kan ook te principieel zijn”.⁶²

In een brief schrijft hij “het werk is aardig maar door mijn gezondheid ben ik gehandicapt en vaak geërgerd door Gobée. Ben in een staat van vermoeienis ja uitputting als ...zou ik wel als een inlander van 50 gulden per maand in een kamponghuis in de bergen willen gaan wonen, niets uitvoerende en niemand sprekend en proberend op kemang en gamelang mijzelf bezig te houden. Een zeer veelzijdige geest als de mijne heeft behoefte aan een concentratie op iets dat hem geheel kan boeien. Dat is hier niet”.⁶³ In een volgende brief gaf hij aan de ambitie te hebben om

⁵⁸ KITLV-inventaris 212, H1566, 8,9. Brieven 1927-1931.

⁵⁹ KITLV-inventaris 212, H1566, 9. Brief 1931.

⁶⁰ Charles O. van der Plas, *Rapport betreffende de neutralisering en bestrijding van revolutionaire propaganda onder de inheemsche bevolking, in het bijzonder van Java en Madoera* (Batavia 1928).

⁶¹ KITLV-inventaris 212, H1566, 8. Brief 1928; Korte berichten, ‘De heer C.O. van der Plas. Gewezen Nederlandsch consul te Djeddah, thans werkzaam op het kantoor voor Inlandsche zaken, wordt genoemd als ernstig candidaat voor de functie van regeringsgemachtigde voor algemeene zaken bij den Volksraad’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 29 april 1928.

⁶² KITLV-inventaris 212, H1566, 8. Brief 1928.

⁶³ KITLV-inventaris 212, H1566, 9. Brief in potlood ongedateerd (1931).

gouverneur van Oost-Java te worden en daarna lid van de Raad van Indië.⁶⁴ Hij zocht en vond een nieuwe uitdaging en sloot zich aan bij De Stuw.

Zijn medewerking aan De Stuw was tweeledig, hij organiseerde de bijeenkomsten van de kringen op Java en schreef bijdragen. Ook de ideeën en opvattingen die hij hierin uitte deden stof doen opwaaien, vooral een artikel waarin hij pleitte tegen: “Verkrijging van Inlandsch bezitsrecht op grond door Indo-Europeanen”.⁶⁵

Begin jaren dertig werd voorgesteld het aantal residenties op Java en Madoera in te krimpen als gevolg van de aanstaande herverkaveling van bevoegdheden tussen het Europees en Inlands bestuur en het instellen van provincies op de grote eilanden.⁶⁶ Dit was van invloed op het aantal te benoemen assistent-residenten. In de kranten werden de ranglijsten bijgehouden en in januari en februari 1931 werd gemeld dat Van der Plas bovenaan de lijst stond. Toch werd hij pas in november van dat jaar tot assistent-resident te Blitar benoemd.⁶⁷

Context en functies tot 1942

In deze periode vond de succesvolle bestuurlijke carrière van Van der Plas plaats. In deze jaren richtte hij zich voornamelijk op zijn bestuurlijke taken en op het oprichten van diverse educatieve en culturele organisaties waarmee hij leden van de Nederlandse en Indonesische bevolking met elkaar in contact wilde brengen.

De periode 1931 tot 1942 is een periode waarin de houding ten aanzien van de Indonesische bevolking veranderde. Als reactie op de opkomst van de Nationalistische bewegingen, de Sarekat Islam en diverse opstanden verhardde het beleid van de regering. De twee genoemde groepen de Vaderlandse Club en de Stuwgroep reageerden hierop. De belangrijkste doelstelling van de Stuwgroep was het emancipatieprincipe. Hun beginselverklaring luidde: “De vereeniging wil beproeven aaneensluiting en samenwerking tot stand te brengen tusschen de Nederlanders hier te

⁶⁴ KITLV-inventaris 212, H1566, 9. Brief 1931.

⁶⁵ Ch.O. van der Plas, ‘Verkrijging van Inlandsch bezitsrecht op grond door Indo-Europeanen’, *De Stuw* 1-15 (15 oktober 1930)1-3; Elsbeth Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten. Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942* (Utrecht 1981); Elsbeth Locher-Scholten, ‘De Stuw, tijdsteekening en teken des tijds’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 84 (1971) 47.

⁶⁶ ‘Wet op de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië 1925’, *Soerabajasch Handelsblad* 5 januari 1931; ‘Rubriek Onze Oost’, *Algemeen Handelsblad* 2 februari 1932.

⁶⁷ ‘Ass.Res. Van der Plas. Te Blitar’, *Soerabajasch Handelsblad* 23 oktober 1931.

lande, die overtuigd zijn, dat hun plicht als Nederlander is mede te werken aan de verdere uitvoering van Nederland's koloniale taak, welke voltooid zal zijn, wanneer een Indisch Gemeenebest in de rij der zelfstandige volken een eigen plaats inneemt".⁶⁸ Voor deze zaak maakte Charles van der Plas zich sterk, zijn toekomstvisie behelsde immers de wording van de 'Indonesische bondsstaat'.

In het werkprogramma van de Vaderlandse Club stond hun beginsel: "Een welvarend en bloeiend gemenebest Nederlandsch-Indië – als deel van het Nederlandsche rijk – waarin de verschillende rassen en groepen, onder bescherming der Nederlandsche driekleur, in vrede naast elkander zullen leven". Zij benadrukten het Nederlandse rijk. De voorzitter van de VC verwoordde het net iets anders: "Dat wij Nederlanders hier in Indië, hier niet alleen zitten om de inheemsche bevolking op te voeden of te ontwikkelen, doch ook om onze, in Indië gevestigde, Westersche belangen te dienen".⁶⁹ Hij gaf daarmee de grenzen van het door allen min of meer geaccepteerde emancipatiebeleid en ook de spanning tussen beide doelen.

Vanaf 1937 kreeg de VC twee concurrenten in de rechtse hoek zijnde de Nationaal-Socialistisch Beweging (NSB) en het Verbond Nationaal Herstel (VNH). Na enige discussie bepaalde de VC dat het lidmaatschap niet met dat van de NSB, die op zijn top 2000 leden telden (6,5% van de Nederlanders), te verenigen was.⁷⁰ De Stuwgroep had zichzelf al eerder, na drie jaar, opgeheven. De groep werd door de leiding van het Binnenlands Bestuur bekritiseerd en gezien als 'te links'. Daarnaast bleef het aantal supporters en abonnees achter, uiteindelijk waren er rond de 250 betalende leden.⁷¹ Door vertrek van medewerkers naar Nederland (onder anderen F.M. van Asbeck) en de vele wisselingen van standplaatsen van de medewerkers, wat de onderlinge communicatie bemoeilijkte, verliep ook de animo. Ook Van der Plas benoemd in Blitar, gelegen in Oost-Java, staakte zijn bijdragen eind 1931.

Als assistent-resident te Blitar werd Van der Plas geconfronteerd met hongersnood en moest hij de emigratie van inwoners van het district naar de nog te ontginnen Lampongsche districten in goede banen leiden. Zijn succes leverde hem opnieuw een betuiging van bijzondere tevredenheid op. Dit versnelde zijn carrière en in augustus

⁶⁸ *De Stuw*, 1-1, 2 (15 maart 1930) 1.

⁶⁹ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 21.

⁷⁰ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 175-176.

⁷¹ G.J. Resink, 'Rechtshoogeschool, jongereneed, Stuw en gestuwden', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 130-4 (1974), noot pagina 435 (discussie over de precieze aantallen).

1932 werd hij benoemd tot resident van Cheribon, een stad gelegen in West-Java.⁷² In die tijd kwam hij ook in het nieuws vanwege zijn gebruik van het woord Indonesiër in plaats van het gangbare inlander en met zijn acties tegen niet integere inlandse bestuursambtenaren.⁷³ Hij benadrukte de verantwoordelijkheid van de controleurs om inlandse ambtenaren bij te sturen en ook hun voorbeeldfunctie.⁷⁴

Door bovenstaande acties werd door leden van de Vaderlandse Club gevreesd voor een mogelijke benoeming van hem als directeur van Landbouw. In maart 1933 schrijft het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*: “Wij houden ons hart vast voor een dergelijke benoeming. In een land dat voor 90% zijn ontwikkeling bereikt heeft, dank zij de resultaten van ‘den particulieren Europeeschen landbouw’, is de aanstelling van een zoo uitgesproken links georiënteerd Directeur van Landbouw een groot gevaar”.⁷⁵ Zijn medewerking aan De Stuw waren zij niet vergeten. Hun vrees werd niet bewaarheid, Van der Plas werd na zijn verlof herbenoemd tot resident van Cheribon.

Tijdens zijn groot verlof (van eind 1933 tot begin 1934) in Nederland hertrouwde hij met Annie Pleyte, dochter van oud-minister van Koloniën Th.B. Pleyte. Ook hield hij in deze periode lezingen voor verschillende verenigingen.⁷⁶ De keuze van onderwerpen geeft aan dat hij begaan was met de onder de crisis lijdende bevolking, de hongersnood in Blitar en de armoede in sommige districten van Cheribon (Indramajoe). Door deze lezingen vroeg hij aandacht voor deze omstandigheden en onderhield hij ook zijn netwerk door contact te houden met leden van deze verenigingen.

Over zijn werkzaamheden als resident te Cheribon berichtte Van der Plas in een uitgebreide brief aan zijn zoon (toen 16 jaar) die hem gevraagd had wat hij voor werk deed. Het is een uitgebreide brief die inzicht geeft in waar hij mee te maken had,

⁷² ‘Residentsbenoeming’, *Het Vaderland* 29 augustus 1932.

⁷³ “‘Inlander’ en ‘Indonesiër’”, *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 13 oktober 1932.

⁷⁴ ‘Uit de Provincie. Ruïneering van Gouvernements-Bosschen. De strijd tegen het kwaad. Het gevaar van het houtspokkelen’, *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 9 november 1932

⁷⁵ ‘De aanstaande directeur van Landbouw. Ultra-ethische antecedenten’, *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 28 maart 1933.

⁷⁶ ‘Lezing Ch.O. v.d. Plas over Islam politiek’, *De Indische Courant* 6 maart 1934; ‘Lezing Ch.O. v.d. Plas over de ernst van de crisis in Nederlands Indië’, *Het Vaderland* 20 februari 1934.

zijn analyse en zijn acties komen hierin aan de orde.⁷⁷ Uit de beschrijving van zijn werkzaamheden spreekt passie voor zijn werk en trots voor wat hij tot stand heeft kunnen brengen. Deze periode en de problemen die moesten worden aangepakt werden in de kranten beschreven als een moeilijke periode waarin veel werk werd verzet. Uit deze artikelen blijkt ook de waardering voor de acties van Van der Plas.⁷⁸

Naast zijn werk als resident was Van der Plas van 1935 tot 1937 voorzitter van de Overdrachtcommissie, welke tot taak had uitgewerkte voorstellen in te dienen omtrent verdere overdracht van de staatstaak op de lagere gemeenschappen. Uit deze benoeming blijkt dat hij door zijn meerderen werd gewaardeerd.⁷⁹

Na zijn benoeming startte al in 1933 het gebruikelijke speculeren over een volgende functie voor de resident Van der Plas. Bovenaan stond het voorzitterschap van de Volksraad, maar de vijf jaar oudere hoofdamtenaar H.J. Spit werd gekozen met één stem meer.⁸⁰ Later werden het gouverneurschap van Djokjakarta, het directeurschap van het departement van Economische Zaken en het directeurschap van het departement van Binnenlandsch Bestuur genoemd, voor de laatste functie werden zijn kansen het hoogst ingeschat, omdat men deze functie een meer logische voortzetting van zijn loopbaan achtte.⁸¹ Uit het voorgaande blijken wel de mogelijkheden voor de diverse gegadigden maar niet of er een bepaald plan (inzake personeelsplanning of personeelsontwikkeling) aan ten grondslag lag. Van der Plas had dus ook voorzitter van de Volksraad kunnen worden (als de leden hem één stem meer hadden gegeven).

Dat carrières heel verschillend konden verlopen blijkt uit de loopbanen van zijn studiegenoten van de lichting 1911, deze liepen zeer uiteen. De eindfuncties varieerden van assistent-resident tot resident, of burgemeester (J.J.Ph. Koppenol van Tegal in 1934 en A.E. Catalani van Pekalongan in 1935) of gouverneur van Midden-Java (R.K.A. Bertsch in 1937) en van Djokjakarta (J. Bijleveld in 1936).⁸² Van der

⁷⁷ KITLV-inventaris 212, H 1566, 10. Brief 1936.

⁷⁸ 'Resident Van der Plas. Een geschenk voor de armen', *De Indische Courant* 16 juli 1933; 'Gouverneur Ch.O. van der Plas', *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 1 juli 1936.

⁷⁹ 'Edeleer Van der Plas', *Soerabajasch Handelsblad* 21 mei 1941.

⁸⁰ 'De nieuwe Preases', *Bataviaasch Nieuwsblad* 10 mei 1933.

⁸¹ 'Resident Ch.O. van der Plas. Zijne candidaturen', *Soerabajasch Handelsblad* 28 februari 1935.

⁸² Gegevens op basis van raadpleging van enkele ranglijsten in *Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië* jaargangen 30, 31, 32 en 33 en database Delpher.nl/Kranten op de namen van genoemden.

Plas kreeg in 1936 de functie die hij ambieerde, gouverneur van Oost-Java.⁸³

Oost-Java was een gebied dat door Van der Plas politiek kwetsbaar werd genoemd. In Zuid-Madioen en Kediri leefden de Ratoe-Adilverwachtingen, de komst van de rechtvaardige vorst uit het Westen die de koloniale overheerser zou verjagen, en in Blitar werden steeds opnieuw communistische organisaties gevormd.⁸⁴ Diverse acties in kader van deze omstandigheden komen in het onderdeel progressief bestuurder aan de orde.

In de pers werd de oprichting, onder zijn leiding, van diverse organisaties gericht op onderwijs en communicatie tussen bevolkingsgroepen uitgebreid besproken. Van der Plas organiseerde ook culturele avonden om Europeanen bekend te maken met de Javaanse cultuur. De jongens dansten en Van der Plas, die hen kende uit het dorp van zijn buitenhuis in de bergen, lichtte de dansen toe. Een gezagsdrager als de gouverneur van Oost-Java tegelijkertijd op het toneel met jeugdige inlanders, ook wel katjangs genoemd, menig Nederlander vond het niet passend.⁸⁵ Naar hun mening haalde hij daarmee de Europeanen naar beneden.⁸⁶

In een van de brieven naar zijn familie meldde Van der Plas dat hij ernstig ziek was. Hem werd aangeraden om het kalmer aan te doen en in de zon te gaan zitten omdat zijn gestel ernstig ondermijnd was door zijn chronische ziekte. Hij had de aderverkalking van een 75-jarige (hij was toen achter in de veertig) en kon elk ogenblik een beroerte krijgen. Hij rekende zijn zoon voor hoe deze er financieel voor zal staan als dat zou gebeuren want op het geld van zijn stiefmoeder hoefde hij niet te rekenen (dat bleef van haar). Tevens gaf hij aan dat hij niet van plan was om het rustiger aan te gaan doen, hij wilde strijdend ten onder gaan. Uit deze mededelingen komt een man naar voren die wetende dat hij ernstig ziek was op wilskracht doorwerkte. Dat deed hij voor zichzelf, voor de verwezenlijking van zijn ambitie (hij wilde immers nog lid van de Raad van Indië worden) en om de opleiding van zijn

⁸³ KITLV-inventaris 212, H 1566, 9.

⁸⁴ Verslag conferentie van de gouverneur-generaal (De Jonge) met gouverneurs, residenten en regenten op Java, 18 augustus 1936, in: R.C. Kwantes, *De ontwikkeling van de nationalistische beweging in Nederlandsch-Indië. Bronnenpublicatie. Vierde stuk: Aug. 1933-1942* 66 (Groningen 1982) 349-356.

⁸⁵ <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/katjang>, ondeugende jongen, deugniet, (geraadpleegd 25 januari 2018).

⁸⁶ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Nederlands-Indië I, deel 11a, tweede helft* (Leiden 1984) 596; J. de Kadt, *De Indonesische tragedie. Het treurspel der gemiste kansen* (Amsterdam 1949) 55.

kinderen veilig te stellen.⁸⁷

Vanaf 1938 verleende Van der Plas regelmatig zijn medewerking aan radio-uitzendingen waarin hij over diverse onderwerpen zijn licht liet schijnen. Na de inval van de Duitsers in Nederland bespreekt hij in een rede voor Radio Oranje het Legioen van de Geest dat door hem was opgericht. In deze rede van 7 december 1940 bracht hij deze beweging in verband met de strijd van Nederland tegen de Duitsers.⁸⁸ Hij benadrukte hiermee de solidariteit die in Indië werd getoond met de bezette Nederlandse bevolking en ook de bewondering die in Nederlands-Indië voor de koningin werd gekoesterd.

Op zijn vijftigste verjaardag op 15 mei 1941 werd Van der Plas benoemd tot lid van de Raad van Indië en ging zijn tweede ambitie in vervulling. Volgens De Jong was zijn netwerk in Indonesische kringen een belangrijk motief voor zijn benoeming.⁸⁹ Als speciaal werkterrein kreeg Van der Plas de opdracht de voorlichting naar het Indonesische volk te verbeteren.⁹⁰ Naast zijn benoeming werd Hoesein Djajadiningrat herbenoemd, dit was de eerste keer dat iemand voor 5 jaar werd herbenoemd. Deze benoemingen en benoemingen van enkele nationalist in hoge functies (Sastromoeljono in het Kabinet van de gouverneur-generaal, Tirtoprodjo burgemeester van Madioen) en de benoeming in Nederlandse ridderorden van een Volksraadslid en het ontslag van de nationalistische leider Tjipto Mangoenkoesomo uit ballingschap werden gezien als een meer liberale houding van de Indische regering tegenover de nationalist. Ook de benoeming van Van Mook als minister van Koloniën werd in dit licht gezien.⁹¹

Na de inval van Duitsland in Nederland verleende Van der Plas zijn medewerking aan het nieuwe tijdschrift *De Fakkel* dat in 1941 werd opgericht. Dit tijdschrift had tot doel, nu de informatie-uitwisseling met Nederland was verbroken, de Nederlandse identiteit hoog te houden.⁹² In de radio-uitzendingen, in de

⁸⁷ KITLV-inventaris 212, H 1566, 11. Brief februari 1939.

⁸⁸ KITLV-inventaris 212, H 1566, 11.

⁸⁹ De Jong, *Het Koninkrijk*, 11a tweede helft, 595.

⁹⁰ 'Een benoeming', *Soerabajasch Handelsblad* 21 mei 1941; 'De voorlichting van het publiek. Edeleer V.d. Plas ingeschakeld', *Bataviaasch Nieuwsblad* 5 augustus 1941; 'Bevolkingscoorlichting', *De Indische Courant* 12 september 1941; 'Om contact', *De Indische Courant* 1 oktober 1941.

⁹¹ Susan Abeyasekera, *One hand clapping, Indonesian nationalists and the Dutch 1939-1942. Monash Papers of Souteast Asia no.5* 72-73.

⁹² Rudolf Mrázek, *Engineers of happy land. Technology and nationalism in a colony* (Princeton, 2002) 122.

Indonesische en de Javaanse taal, appelleerde Van de Plas daarbij aan nationalistische argumenten, islamitische geloofsartikelen, humanitarianisme en ridderlijkheid.⁹³

Context en functies van 1942 tot 1950

Van der Plas kreeg de order van gouverneur-generaal A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer om na de Japanse aanval het land te verlaten en in Australië de terugkeer van het Nederlands gezag voor te bereiden.⁹⁴

De aanval van Japan, de slag in de Java Zee en de snelle capitulatie van de Nederlandse strijdkrachten in maart 1942, maakten dat Nederlands-Indië onder de Japanse invloedssfeer kwam. Tijdens de oorlog vestigden de Japanners een bestuur waarin meer Indonesiërs werden betrokken en werd de nationalisten onafhankelijkheid in het vooruitzicht gesteld.⁹⁵ De rede van koningin Wilhelmina van 7 december 1942 had ook de strekking dat na afloop van de oorlog naar andere bestuursverhoudingen zou worden gestreefd.⁹⁶ In krantenartikelen in de Amerikaanse en Engelse pers zou Van der Plas vaak aan deze rede refereren.⁹⁷ De veronderstelling dat Van der Plas, die al eerder over nieuwe bestuursverhoudingen had geschreven, oprecht geloofde in de mogelijkheid deze na de oorlog tot stand te kunnen brengen is gerechtvaardigd. Het is ook mogelijk dat hij in zijn ideaal wilde blijven geloven, hij was een optimist.⁹⁸

Onder leiding van Van der Plas werd op de informatievoorziening naar het bezette Nederlands-Indië, ook wel propaganda genoemd, stevig ingezet. De pamfletten die in bezet gebied werden afgeworpen werden ook door hem ondertekend. Dit had tot gevolg dat zijn naamsbekendheid in de hele archipel toenam en hij ook het doelwit werd van tegen propaganda zowel van Japanse als van nationalistische zijde. Dit culmineerde in een demonstratie eind november 1944 toen na een toespraak van

⁹³ Abeyasekere, *One hand clapping*, 50-53.

⁹⁴ KITLV-inventaris 212, H 1566, 13. Besluit van 23 maart 1942, Van der Plas moet zich buiten Nederlands-Indië begeven onder de aanwijzingen van de luitenant gouverneur generaal in het belang van het koninkrijk inzonderheid Nederlands-Indië.

⁹⁵ Ad van Liempt, *Na de bevrijding. De loodzware jaren 1945-1950* (Amsterdam 2014) 139.

⁹⁶ De tekst van de rede van koningin Wilhelmina gehouden op 6 december 1942 is opgenomen als Bijlage 6.

⁹⁷ 'Europe's colonies', *The Manchester Guardian* 23 december 1942. 'Proquest Historical Newspapers', *The Guardian and The Observer* p. 4; 'Dutch plan "free Indies". Batavia spokesman cites the Queen's proclamation', *New York Times* 1 oktober 1945; 'Proquest Historical Newspapers', *The New York Times* p. 2.

⁹⁸ Frederick, 'The man who knew too much', 48-49.

Soekarno drie poppen werden verbrand symboliserend Churchill, Roosevelt en Van der Plas als ‘de drie vijanden’ van het volk.⁹⁹ Hij kwam er bij terugkomst in Indonesië achter dat hij, ondanks de goede reputatie die hij had opgebouwd als bestuurder, nu in een kwaad daglicht stond.

Ook werd door hem een opleiding opgezet voor de toekomstige bestuursambtenaren van Indonesische afkomst. Voor deze opleiding werden ook ex gedetineerden gerekruteerd die uit Boven-Digoel (het interneringskamp voor politieke gevangenen op Nieuw-Guinea) naar Australië waren geëvacueerd.¹⁰⁰ Het was wel een heel ongebruikelijke gang van zaken om mensen die eerder als staatsgevaarlijk werden geschouwd nu te vragen om mee te werken aan de toekomst.¹⁰¹ Van der Plas voorzag niet alleen dat er meer Indonesiërs aan het bestuur moesten deelnemen (en hij had Indonesiërs nodig bij de afdeling Vertalingen) hij dacht wellicht ook dat hun bijdrage bij de bevolking in goede aarde zou vallen. De instelling en organisatie van de toekomstige bestuursadministratie, de Netherlands Indies Civil Administration (Nica) en de Netherlands Forces Intelligence Service (Nefis), gebeurde ook onder zijn leiding.

De werkomstandigheden waren moeilijk. Hij kreeg te maken met organisaties die mensen rekruteerden die beschikbaar waren en niet perse geschikt of zelfs opgeleid waren voor het werk dat zij moesten doen. Omdat hij hoge eisen stelde aan zijn medewerkers, zelf van alle markten thuis was en kennis van een dertigjarige carrière meebracht gaf dat aanleiding tot fricties.¹⁰² In de periode 1945 tot 1950 waren deze omstandigheden min of meer hetzelfde. Een derde van de bestuursambtenaren was in de Japanse tijd overleden, anderen waren door ziekte en ontberingen verzwakt en velen waren teruggekeerd naar Nederland. Zij werden vervangen door jonge ambtenaren uit Nederland die nog geen ervaring in Nederlands-Indië hadden

⁹⁹ Herman Burgers, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden 2011) 326; Harry A. Poeze, ‘From foe to partner to foe again: The strange alliance of the Dutch authorities and Digoel exiles in Australia, 1943-1945’, *Indonesia* 94 (October 2012) 57-84.

¹⁰⁰ Sean Brawley, ‘The “spirit of Berrington house”. The future of Indonesia in wartime Australia, 1943-1945’, *Indonesia and the Malay World* 40-117 (2012) 175-192; Poeze, ‘From foe to partner’, 57-84.

¹⁰¹ Poeze, ‘From foe to partner’, 64.

¹⁰² De Gezant te Canberra van Aerssen Beyeren van Voshol aan de minister van Buitenlandse Zaken van Kleffens, Melbourne, 14 september 1943, No.W.8/2116/113, Persoonlijk, BZ, LA: Geheim Archief/DZ/A-143, Exh.no. 7298GA in: Database *Buitenlandse politiek van Nederland 1848-1945* (geraadpleegd 17 oktober 2017).

opgedaan.¹⁰³

In 1942 publiceerde hij een brochure *Nationalism in the Netherlands Indies* waarin hij het ontstaan en de ontwikkelingen van de nationalistische stromingen besprak. Hierin stond ook de door hem veronderstelde uitgangspositie van deze stromingen voor de te starten besprekingen na het einde van de oorlog. Hij zag voldoende mogelijkheden, afgaande op informatie over de situatie die hij had achtergelaten.¹⁰⁴ Als vertegenwoordiger van Nederlands-Indië was Van der Plas lid van de delegatie voor de conferentie te San Francisco in 1945 waar het Handvest van de Verenigde Naties werd opgesteld. Uit de stukken in zijn archief blijkt dat hij actief deelnam en diverse stukken inbracht.¹⁰⁵ Hij was goed op de hoogte van de opvattingen die binnen de Verenigde Naties werden aangehangen ten aanzien van de dekolonisatie van de koloniën van de bevrijde Europese naties.

Anti-Van Mook-v.d. Plas muurschildering, augustus 1945

¹⁰³ De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 433-436 (Brief van Van Mook aan Schmutzer, 2-24 april 1945); Van den Berge, *H.J. van Mook*, 199, 209-210.

¹⁰⁴ Ch.O. van der Plas, *Nationalism in the Netherlands Indies* (Quebec 1942) 18-19.

¹⁰⁵ Collectie Nationaal Archief, NL-HaNA 2.21.266 nr. 42. Stukken bijeengebracht door Ch.O. van der Plas als lid van de Nederlandse delegatie bij de Verenigde Naties Conferentie in San Francisco ter uitvoering van de resoluties van de Vier Mogendheden Conferentie voor Vrede en Veiligheid in Dumbarton Oaks, 1945 maart-juni.

De voorgaande foto geeft de sfeer weer die Van der Plas aantrof toen hij als eerste hoge functionaris terugkeerde naar Nederlands-Indië waar inmiddels op 17 augustus 1945 de Indonesische Republiek was uitgeroepen. Hij had deze stemming niet voorzien, maar stelde zijn verwachtingen snel bij. De ontmoeting met de opperbevelhebber van het South-East Asia Command, admiraal Louis Mountbatten, op 30 september 1945, die hem als vertegenwoordiger van Nederland aanspoorde om met de nationalistten te gaan onderhandelen (iets waar hij Van der Plas niet voor hoefde over te halen, maar waartoe Van der Plas en Van Mook de Nederlandse regering niet konden bewegen) en de manier waarop dit in de pers kwam hadden gevolgen voor de reputatie van Van der Plas. Twee weken later vonden de onderhandelingen toch plaats maar het wantrouwen van de Nederlandse regering ten opzichte van zijn persoon was inmiddels een feit.¹⁰⁶

Hadden de Japanners en de Indonesische nationalistten al met hun propaganda Van der Plas in een kwaad daglicht gezet, nu zat hij ook klem tussen de Britten en de regering in Nederland. Eind 1945 diende Van der Plas zijn aanvraag voor pensionering in, dat was eigenlijk laat, vele van zijn studiegenoten waren al vanaf eind jaren dertig gepensioneerd.¹⁰⁷ Zijn aanvraag werd gehonoreerd, maar Van der Plas trad onmiddellijk daarna in dienst als adviseur van Van Mook. Als motivatie voor deze benoeming werden de talenkennis van Van der Plas (onberispelijk Maleis in woord en geschrift) en zijn contacten met de islamitische voormannen genoemd.¹⁰⁸ In deze functie bereisde hij de door Nederland heroverde gebieden om de islamitische bewegingen in kaart te brengen en zijn contacten met de *kiai* (islamitische leidsman), die hij nog kende van zijn consulschap te Djeddah en zijn tijd als adviseur Inlandse Zaken, te bevragen.

Hij was strijdbaar en schreef aan zijn zus Olga: “Dat men er meer dan genoeg van heeft aan alle kanten is vrij hoopgevend, wanneer wij maar tegen de bandieten en verdwaasden kunnen doortasten”.¹⁰⁹ In dezelfde brief geeft hij aan dat hij zijn broer Leo vroeg om hem met Eduard Pannenburg (medestudent van zijn zoon en Engelandvaarder) in contact te brengen. “De verraders (hij doelt op de Duitsers die

¹⁰⁶ De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 637-677. Hoofdstuk na de Japanse capitulatie.

¹⁰⁷ Gegevens op basis van eigen onderzoek naar afgestudeerden van jaargang 1911 in *Regereersalmanak* 1930-1933 en database Delpher.nl/Kranten.

¹⁰⁸ Brief van Van Mook aan Logemann, ks 37, 4 december 1945, nr. 150, p. 290 en Brief van Logemann aan Van Mook, ks 37, 9 december 1945, p. 328 noot 2 in: Database *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*.

¹⁰⁹ KITLV-inventaris 212, H 1566, 12. Brief aan Olga 1946.

zijn zoon hebben geëxecuteerd) aan de galg te brengen blijft een laatste taak, voor ik, op Bali of elders waar het rustig is mij aan de eenzame afwachting der oplossing van het leven wijden kan”.¹¹⁰ Uit deze woorden blijkt ook dat hij denkt in Indonesië te blijven.

Na de eerste militaire actie (juli-augustus 1947) werd hij Regeringscommissaris bestuursaangelegenheden van Oost-Java (Recomba, een functie die vergelijkbaar was met die van voormalig gouverneur van Oost-Java) en later na de instelling van de Negara Djawa Timur (Staat Oost-Java als onderdeel van de beoogde federatie van Indonesische staten) Territoriaal bestuursadviseur. De reacties op deze benoemingen waren verdeeld maar leidde niet tot wijzigingen in de gang van zaken.¹¹¹

Uit een brief aan zijn uitgeefster in 1950 blijkt hoe Van der Plas tegen zijn werkzaamheden in Oost-Java aankeek. Hij had er ruim twee jaar keihard gewerkt om de zaken op orde te krijgen. Hij had haar niet teruggeschreven omdat hij, zo schrijft hij, “I had just (in 1947) been asked to undertake the rehabilitation of East Java, with a free hand. In 1949 this task was completed, the country especially the people had been rehabilitated. Democratic government had been introduced (free general elections in Oct. 1948). All services were running well. The only misgivings I had when handing over to the republican government about the future of the province I knew so well, were caused by the concentration of Indonesian communist armed forces there immediately after the armistices and their regime of terror in the villages”.¹¹²

Op de vrije verkiezingen is naar huidige maatstaven wel wat af te dingen, ze vonden plaats in een tijdsbestek van negen dagen. Maar Van der Plas geloofde in de federatieve staat en wilde deze zo snel mogelijk tot stand brengen, mede gezien de dreiging die er van diverse groepen (communisten en benden) uit ging naar de dorpsbewoners.¹¹³

¹¹⁰ KITLV-inventaris 212, H 1566, 12. Brief aan Olga 1946.

¹¹¹ Brief van Helfrich (bevelhebber der zeestrijdkrachten) aan Pinke (commandant der zeemacht) van 2 september 1947 in: Database, *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*. Deel 11, KS 54, 7.

¹¹² KITLV-inventaris 212, H 1566, 17. Citaat uit brief aan Charlotte Sanders 1950.

¹¹³ *ibidem*, vertaling van noot 118.

Carrière en progressiviteit

De vraag hoe zijn carrière van administratief ambtenaar tot gouverneur van Oost-Java en tot lid van de Raad van Indië was te rijmen met zijn progressiviteit kan worden beantwoord op basis van de in het voorgaande beschreven feiten en omstandigheden. Ten eerste deed Van der Plas zijn werk goed. Hij had kennis van zaken en behaalde goede resultaten. Voor de uitvoering van de projecten in Blitar en Cheribon werd hij onderscheiden. Hij voerde onderzoeken uit die uitblonken in helderheid en concreetheid zoals die betreffende de Kangean eilanden en in Cheribon. Daarnaast schreef hij stukken over zijn acties en ook inhoudelijke stukken over bestuurlijke aangelegenheden in diverse tijdschriften. Hij baseerde zijn publicaties en rapporten op informatie die hij uit de eerste hand kreeg door zijn vele contacten in diverse kringen. Hij publiceerde met name in het tijdschrift *Indië* en het *Koloniaal Tijdschrift*, publicaties die door velen binnen het bestuur werden gelezen. Blijkens diverse krantenberichten had hij een goede verstandhouding met inlandse ambtenaren.

Zijn deelname aan De Stuw bezorgde hem het predicaat links en progressief, maar ook voor andere leden van deze groep bleek dat geen belemmering om carrière te maken. J.A. Jonkman, Logemann en Van Mook werden ook op hoge functies benoemd, hij was dus niet de enige manifest progressieve bestuurder. De leden van De Stuw waren een kleine minderheid, die door de Indische regering als een luis in de pels werd gezien, in de dagelijkse praktijk bleek een kritische en progressieve houding gekoppeld aan goed en loyaal functioneren geen probleem te zijn.

Een derde reden was zijn zichtbaarheid, dat wil zeggen de mate waarin hij ten opzichte van de anderen met acties en of uitspraken de kranten haalde. De rangorde van het aantal vermeldingen van de boven genoemden in de Nederlands-Indische pers in de periode 1910 tot 1950 is: Van Mook (3200), Van der Plas (1645), Jonkman (1120), Van Asbeck (902), Logemann (200). Daarbij moet worden aangetekend dat Jonkman en Logemann enige tijd minister waren, Jonkman ook enkele jaren voorzitter van de Volksraad was en Van Mook luitenant-gouverneur-generaal. Vanwege deze functies kregen zij sowieso meer aandacht van de pers. De conclusie is dat Van der Plas gedurende 40 jaar naar verhouding vaak in het nieuws was ((1910-1919 (207); 1920-1929 (251); 1930-1939 (671); 1940-1949 (515)).¹¹⁴ Met de

¹¹⁴ Gegevens op basis van zoekprocedure in Delpher/Kranten in Nederlands-Indië op naam en voorletters van deze personen voor de periode 1910-1950.

oprichting van diverse organisaties, zijn publicaties en radiolezingen (in diverse Indonesische talen) trok hij de aandacht naar zich toe.

Op de vraag of zijn ideeën als bestuurder anders waren ten opzichte van de gangbare ideeën en het beleid en in welk opzicht was hij progressief en spraakmakend was heeft Frederick een antwoord.¹¹⁵ Hij stelt dat Van der Plas in zijn denken een aantal punten verenigde die apart alle gemeengoed waren, maar de combinatie en vooral de punten raciale gelijkheid en de toekomstige onafhankelijkheid van Indonesië werden als provocerend gezien.¹¹⁶ Uit enkele brieven blijkt dat hij niet altijd achter het Nederlandse beleid stond. Hij uitte kritiek in zijn publicaties maar hij had geen extreme overtuigingen, wel was hij optimistischer over de toekomst en had hij vertrouwen in de Indonesische bevolking. De ontwikkeling van de Indische maatschappij die hij voorzag was een geleidelijke geen revolutionaire. De ontwikkeling kon volgens hem wel sneller gaan met gericht Nederlands beleid en een grotere rol voor de Indische maatschappij.¹¹⁷

Daarnaast stak hij zijn overtuigingen niet onder stoelen of banken en kon hij scherp uit de hoek komen, maar is er geen aanwijzing dat dit door zijn meerderen als storend werd ervaren. Door zijn uitgesproken mening trok hij wel vuur bij de leden van de Vaderlandse Club en ook bij leden uit de indogemeenschap. Zijn consequente gebruik van het woord Indonesiër, zijn commentaar op controleurs en inlandse ambtenaren en zijn veelvoudige zichtbaarheid irriteerden hen.

Zijn ‘inlanderliefde’ werd wel als ‘bijzonder’ gezien. Dat sommige buitenstaanders (niet-bestuurders en niet-Nederlanders) hem als Indonesiër beschouwden werd blinkbaar binnen het bestuur niet ‘gezien’. Hij was binnen de kring van hogere ambtenaren geen uitzondering, ook andere gouverneurs hadden Indische voorouders, er was niks ‘te zien’. De dagboekantekeningen van de invloedrijke reder en bankier Ernst Heldring, die in 1938 op zijn wereldreis Indië aandeed, zijn hiervoor

¹¹⁵ Frederick, ‘The man who knew too much’, 1-14, 34-62; De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 30-37.

¹¹⁶ Frederick, ‘The man who knew too much’, 48 (Een groot gedeelte van dit artikel is gewijd aan de combinatie van punten die het denken van Van der Plas kenmerken maar die allen apart gemeengoed waren); Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 556-594, 661-697.

¹¹⁷ Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 556-594, 661-697.

een aanwijzing.¹¹⁸ Dat Indo-Europeanen zijn carrière als uitzonderlijk zouden zien, zoals Frederick stelt, is gezien het bovenstaande niet aannemelijk.¹¹⁹ Wat als zijn ‘inlanderliefde’ werd gezien was het gevolg van zijn egalitaire instelling, zijn visie op een toekomstig Indonesië en zijn belangstelling voor de Javaanse cultuur. Deze combinatie was binnen het corps bestuurders uitzonderlijk.

Het laatste punt is dat hij binnen de hem gegeven verantwoordelijkheden opereerde. Hij was kritisch maar ook loyaal, langs lijnen van geleidelijkheid werkte hij aan zijn ideaalbeeld, terwijl hij de grote projecten die het regeringsbeleid had vastgesteld met verve uitvoerde. Hij kan gekenschetst worden als een rationeel ethicus met duidelijke, vastomlijnde hoge idealen, idealen die door anderen niet of alleen op de zeer lange termijn haalbaar werden geacht.

¹¹⁸ Ernst Heldring, *Herinneringen en dagboek*, http://www.dbnl.org/tekst/held007heri01_01/held007heri01_01.pdf (geraadpleegd op 1 juni 2017).

¹¹⁹ Frederick, ‘The man who knew too much’, 43.

2. Progressief en controversieel bestuurder, een man met ambities

Op basis van de in het voorgaande hoofdstuk vermelde publicaties worden in de twee volgende hoofdstukken de ideeën en acties van Van der Plas als bestuurder en als ontwikkelingswerker beschreven en geanalyseerd. Deze hoofdstukken geven antwoord op de vragen: 1. Zijn er parallellen tussen zijn ideeën en acties als bestuurder en die als ontwikkelingswerker en waar legde Van der Plas de nadruk op? 2. In hoeverre is er in zijn carrière en in het nationale beleid en de uitvoering daarvan een overbrugging tussen de koloniale en post koloniale periode? 3. Welke rol speelden Van der Plas en andere bestuurders bij de totstandkoming en of uitvoering van het beleid?

In dit hoofdstuk worden eerst het nationale beleid ten aanzien van Nederlands-Indië en de visie van Van der Plas besproken. Zijn ideeën en acties ten aanzien van de welvaartsbevordering, de technologische en de sociale ontwikkeling van Nederlands-Indië. De nadruk ligt op de acties en ideeën die een beeld geven van hoe hij dacht dat ontwikkeling kon plaatsvinden en verbetering van de levensomstandigheden van de inlandse bevolking kon worden bereikt. Welke randvoorwaarden daarbij vervuld moesten zijn, hoe de interactie met de bevolking zou moeten verlopen en welk gezag/autoriteit daarvoor nodig was. Enkele reacties op zijn ideeën en aanpak zowel ten tijde van de uitvoering als later worden hierbij vermeld. Ook wordt ingegaan op zijn mogelijke invloed (een ‘keyplayer’) tijdens het dekolonisatieproces.

Het nationale beleid de ‘ethische politiek’

Met de woorden ‘ethische politiek’ wordt het beleid aangegeven dat in Nederlands-Indië vanaf de eeuwwisseling werd gevoerd. Elsbeth Locher-Scholten komt tot de conclusie dat er drie grondbetekeningen van de term ‘ethische politiek’ zijn te onderscheiden in de literatuur. Ten eerste de aspecten van het koloniaal bestuur ten aanzien van het bestuur van Indië voor Indië, waarbij de typeringen voogdij, associatie en ontvoogding horen. Ten tweede het op de Indonesiër gerichte welvaartsbeleid en ten derde de betekenis van ethisch als verbonden zijn met het nationalisme met name de bewondering voor en de steun aan het nationalisme.¹²⁰ Alle

¹²⁰ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 181-194.

drie de invullingen kwamen voort uit de reactie op de misstanden die eind negentiende eeuw werden gesignaleerd en waren sindsdien onderdeel van het beleid. De auteur formuleert een brede definitie van ‘ethische politiek’ waarin alle aspecten worden gevangen inclusief de synthese van deze politiek met gebiedsuitbreiding, wat anderen imperialisme noemden. Haar definitie luidt: “beleid gericht op het onder reëel Nederlands gezag brengen van de gehele Indonesische archipel en op de ontwikkeling van land en volk van dit gebied in de richting van zelfbestuur onder Nederlandse leiding en naar westers model”.¹²¹ Speerpunten binnen het beleid veranderden wel enigszins in de tijd. In Bijlage 4 is een beperkt overzicht van de maatregelen per periode opgenomen.

Locher-Scholtens brede definitie was het gevolg van wat zij noemt een vergruisd beeld, een beeld dat zij beschreef als het Nederlandse imperialisme. Imperialisme dat laat was ten opzichte van andere landen waaronder Engeland en Frankrijk, expansie was in de diepte (beperkt tot het bestaande gebied) en ethisch gelegitimeerd zoals de ‘*the white man’s burden*’ in Engeland en de Verenigde Staten en de ‘*mission civilisatrice*’ in Frankrijk. De term ‘ethische politiek’ heeft voor haar twee onderdelen een ethisch imperialisme en een ethisch ontwikkelingsbeleid.¹²²

De auteur eindigt haar beschrijving in 1942, het is de vraag of ‘ethische politiek’ dan ook beëindigd is of dat dit beleid vanaf 1945 is hervat en later werd voortgezet in ontwikkelingswerk buiten Indonesië. In het hoofdstuk over ontwikkelingswerk wordt hierop teruggekomen. Charles van der Plas speelde zowel een rol in het ethisch ontwikkelingsbeleid in Nederlands-Indië en zette later zijn werkzaamheden voort in het ontwikkelingswerk van na de oorlog.

Internationale context

Vanaf 1900 werd ook het denken en het beleid in Frankrijk en Engeland ethisch gelegitimeerd. Engelsen spraken van ‘*duty*’ en ‘*moral obligation*’. Bij de Fransen stond het seculiere beschavingsideaal voorop, beschaving door middel van assimilatie en later toen dat niet lukte door associatie.¹²³ Met associatie werd bedoeld de samenwerking met en hulp voor de Afrikanen met Europese technieken en sociale

¹²¹ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 201.

¹²² E.B. Locher-Scholten, ‘Ethische politiek en dekolonisatie. Niet – na 30 – na 300 jaar?’ (2012) 2-3; Alice L. Conklin, *A mission to civilize. The Republican idea of empire in France and West Africa, 1895-1930* (Stanford 2000) 246-256. The discrepancy between ideal and reality of the ‘*mission civilisatrice*’.

¹²³ Conklin, *A mission to civilize*, 246-256.

organisatie. Dit ‘*humanisme coloniale*’ werd in de jaren dertig door beleidsmakers en etnografen (antropologen) uitgedragen en door Robert Delavignette gedoceerd op de Ecole Coloniale. Zijn roman *Les paysans noirs* uit 1931 was de eerste publicatie waarin de Afrikaanse boeren als boer werden beschreven en niet als ‘inlanders’. Als boeren werden zij gelijkwaardig aan de Franse boeren. De benadering in dit beleid is noch exclusief nog inclusief maar een ontmoeten van twee beschavingen met de mogelijkheid tot wederzijdse verrijking.¹²⁴

Tussen de landen vond uitwisseling van ideeën plaats op conferenties van het Institut Colonial International te Brussel (1894-1949) door beleidsmakers en politici. Het Nederlandse beleid, dat internationaal in de belangstelling stond, werd in de jaren dertig door de Franse jurist G.H. Bousquet en de Amerikaanse politicoloog Amry Vandenbosch bestudeerd en becommentarieerd.¹²⁵ Ook vonden er werkbezoeken aan elkaars koloniën plaats, de Franse minister van Koloniën Paul Reynaud bezocht in 1931 Nederlands-Indië en werd daar door Van der Plas begeleid.¹²⁶

¹²⁴ Raoul Girardet, *L’Idée coloniale en France 1871-1962* (Paris 1972) 184-190.

¹²⁵ Colonialism in Africa 1870-1960: Volume 5, A bibliographic guide to colonialism in Sub-Saharan Africa. Item 540 148-149; Enkele op conferenties besproken onderwerpen staan in onderstaande lijst.

<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=International%20Colonial%20Institute>. Geraadpleegd op 6 april 2018; G.H. Bousquet, *La politique musulmane et coloniale des Pays-Bas* (Paris 1939); Amry Vandenbosch, *The Dutch East Indies. Its government, problems and politics* (3e druk; Berkeley 1942); H.L. Wesseling, *Imperialism and colonialism. Essays on the history of European expansion* (Leiden 1997) 38-58.

¹²⁶ ‘De Fransche minister van koloniën, Paul Reynaud’, *Bataviaasch Nieuwsblad* 24 september 1931.

Ontwikkeling en welvaartsbevordering

De visie van Van der Plas op de ontwikkeling van Nederlands-Indië, op het te doorlopen proces en de randvoorwaarden waaraan het bestuur moest voldoen tijdens dat proces verwoordde hij in een artikel over Insulinde in 1919. De visie stoelt op het uitgangspunt: “Insulinde voor de Indonesiërs”. “De koloniale maatschappij moet berusten op inheemsche cultuur, opvatting en instelling; daarin ligt de noodzaak van autonomie en zelfbestuur”.¹²⁷ Hij pleitte voor een dualisme, het opbouwen van onderop zowel maatschappelijk, cultureel en politiek op Indonesische grondslag. Een natuurlijke groei die wel van buitenaf, door de kolonisator Nederland, zou worden beïnvloed.¹²⁸ Frederick stelt dat Van der Plas geen ‘blueprint’ heeft nagelaten, maar deze visie opgetekend in 1919 komt er wel dichtbij.¹²⁹

Van der Plas had een duidelijk beeld van wat de uitgangspunten van het Nederlandse beleid moesten zijn. Als randvoorwaarden noemt hij respect, kennis van de beide culturen, bevordering van contacten tussen de bevolkingsgroepen maar ook de (nog tijdelijke) noodzaak voor Nederlands kapitaal, kennis en mankracht (totdat de Indonesische bevolking dat zelf kon realiseren). Hij beschreef de voor het proces benodigde organisatie (centraal Nederlands, territoriaal Indonesisch) en had het toekomstperspectief, een federaal Indonesië met vrijwillige banden met Nederland, duidelijk voor ogen.¹³⁰ Hij noemde dat de ‘Bondsstaat’ en stelde dat deze zelfs hechter kon worden dan de huidige Bondsstaat Amerika (in 1919).

Dit artikel besluit hij met de woorden dat de regering zijn schrijven (als ambtenaar) misschien niet gepast vind, “Maar stelt zich op het standpunt dat de regering de vrije meningsuiting van haar ambtenaar zal eerbiedigen, omdat hij wil bijdragen aan het einddoel van de regering – “een grootsch en hecht Insulinde aan Nederland gebonden door onverbreekbare banden van dankbaarheid en wederzijdsch begripen”.¹³¹ Met deze woorden beschrijft hij zijn eigen ideaal, dat als idealistisch kan worden gekenschetst. Van der Plas gaf ook geen datum waarop dit ideaal verwezenlijkt zou zijn, hij stelde dat de ontwikkeling afhankelijk was van de

¹²⁷ Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 581.

¹²⁸ Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 583.

¹²⁹ Frederick, ‘The man who knew too much’, 45.

¹³⁰ Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 556-594, 661-697, aldaar 668.

¹³¹ Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 593-594.

mogelijkheden en de inzet van beide bevolkingen, de Nederlandse bevolking en de Indonesische, en zag met name een grote rol voor de Indonesische elite.¹³²

Het artikel stoelt mede op publicaties van S. Ritsema van Eck, die eerder de federatieve gedachte had beschreven.¹³³ Minister van Koloniën H. Colijn omarmde later deze gedachte ook en door Van Mook werd deze in daden omgezet. De idee van een federatie (bondsstaat) was dus zeker in 1945 niet nieuw.¹³⁴ Van der Plas werkte de gedachte verder uit met een plan van aanpak voor zowel de eilanden (gezien als een verzameling van adatkringen) en de grote steden (gericht op Europa) met hun achterland. Dit plan komt in het onderdeel randvoorwaarden en organisatie aan de orde.

Van der Plas werd geïnspireerd door de Indiase dichter en Nobelprijswinnaar voor Literatuur in 1913 Rabindranath Tagore en citeert instemmend diens uitspraak: “Onze cultuur (de Bengaalse) heeft ook haar bestaansrecht; onze cultuur, hoeveel zij van de Uwe ook zal moeten overnemen, is voor onze psyche meer geëigend dan de Uwe, geeft ons meer geluk dan de Uwe ons brengen kan”. Van der Plas meent dat: “Hij [Tagore] heeft beseft, dat het samengaan, het elkander aanvullen van het ongelijksoortige een hogere vorm van samenwerking is en gaver resultaat geeft dan assimilatie”.¹³⁵ Dit idee van synthese, wederzijdse beïnvloeding werkte hij in zijn visie verder uit. Hij beschrijft dat het nodig is dat de Europeaan de Indonesische beschaving moet leren begrijpen en waarderen en daaruit over nemen wat met zijn eigen cultuur en aanleg overeenkomt. Ook moet hij (de Europeaan) zijn eigen cultuur voor de Indonesiër begrijpelijk maken en hem ermee vertrouwd maken, zodat deze onderdelen ervan kan waarderen en kan inzien dat deze aangepast kunnen worden aan zijn eigen cultuur. Van der Plas pleitte voor meer aandacht voor de Nederlandse gedachte en kunst ten opzichte van de materiële cultuur.¹³⁶ Een benadering die lijkt op het ‘*humanisme colonial*’. De Franse jurist Bousquet schetst in 1938, na een onderzoek in Nederlands-Indië, in zijn boek dat hij het onbegrijpelijk vindt dat de

¹³² Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 583.

¹³³ Ritsema van Eck, <http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=rits006> geraadpleegd op 18 augustus 2017.

¹³⁴ U.T. Bosma, ‘De Indo-Europeaan en de autonomie voor Indië, *BMGN - Low Countries Historical Review* 104-1 (1989) 17-38.

¹³⁵ Ch.O. van der Plas, ‘Rabindranath Tagore’s denkbeelden over “education”’, *Hollandische Revue* 25 11 1921; Ch.O. van der Plas, ‘What Tagore means to me’, *United Asia. International Magazine of Afro-Asian Affairs* 14-6 (1962); KITLV-inventaris 212, H 1566, 33. Getypte versie uit 1960.

¹³⁶ Van der Plas, ‘De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling’, 665-666.

Nederlanders zo weinig aandacht aan cultuuroverdracht hebben geschonken en is verbijsterd dat zo weinig Indonesiërs de Nederlandse taal machtig zijn.¹³⁷ Dat stond ook in schril contrast met de Franse benadering die de Franse taal in hun kolonies als hoofdtal introduceerde.

Aan de hand van de publicaties van Van der Plas (zowel bestuurlijke onderwerpen als zijn literaire werken) en archiefmateriaal worden zijn ideeën en acties beschreven en geanalyseerd en wordt zijn houding naar de plaatselijke bevolking hiervan afgeleid.

Hij beschrijft de nachtelijke reis naar zijn standplaats op de Kangean eilanden: “Het is algehele duisternis waaruit af en toe een – zwakke, rode lichtstraal van een olielampje beven komt – waar, ongezien en ongeweten, velen gaan hun leven, even rijk aan angsten, pijn en zorgen, vreugde, liefde, schoonheid als het onze”. Hij beschrijft de bevolking: de zorgzaamheid die mannen tonen ten aanzien van hun vrouw en kinderen en de gelijkwaardigheid van de vrouwen aan mannen (wat in het familierecht van de Kangean eilanden was vastgelegd).¹³⁸ Hij begreep dat de levens van de eilandbewoners waren als de levens van hem en zijn familieleden. Daardoor kon hij zich inleven in hun situatie.

De contacten die hij legde met de bevolking en de belangstelling die hij daarbij aan de dag legde blijken ook uit zijn verhalen en gedichten waarin de lokale bevolking en hun omstandigheden worden beschreven.¹³⁹ In het korte verhaal “De vreemdeling” beschrijft hij de ervaring van een controleur op zijn eerste post. Hij schreef dit verhaal voor zijn collega-controleur Dommers om hem te helpen zich thuis te voelen in zijn nieuwe omgeving en geeft hierin blijk van een diep respect voor de lokale bevolking.¹⁴⁰ De manier van beschrijven van de bevolkingen, hun leven en gewoonten had een positieve invalshoek ook als hij minder mooie eigenschappen en gewoonten beschreef. Dit duidt op een positieve instelling waarbij hij misstanden wel

¹³⁷ ‘Moederlandsche Meeningen. Het boek van prof. Bousquet. Gerke’s critiek op den vriend die onze feilen té scherp toonde. Uit de per Luchtpost ontvangen Mailbladen’, *Bataviaasch nieuwsblad* 6 juli 1939; Bousquet, *La politique musulmane*.

¹³⁸ KITLV-inventaris 212, H 1566, 34; ‘Herinneringen aan Kangean’, *Indië* 4 (1921) aflevering 46.

¹³⁹ KITLV-inventaris 212, H 1566, 39 en 41. Voorbeelden in gedichten.

¹⁴⁰ KITLV-inventaris 212, H 1566, 39. Vreemdeling, Aan D. die van mij leerde geen vreemdeling meer te zijn. Vermeld in het *Algemeen Handelsblad* van 17 december 1920 als gepubliceerd in het weekblad *Indië* rond die tijd.

duidelijk benoemde. Zijn tijd op deze eilanden maakte een diepe indruk op hem, hij refereerde later regelmatig aan situaties die hij daar had meegemaakt.

Ook uit zijn woordgebruik blijkt hoe hij tegen de bewoners van Nederlands-Indië aankeek. Als resident van Cheribon kwam hij in het nieuws vanwege een discussie op een congres, waar Van der Plas consequent het woord ‘Indonesiër’ bleef gebruiken en een andere resident die het woord ‘inlander’ bleef gebruiken.¹⁴¹ Deze kwestie bleef opspelen en wordt meerdere keren in officiële nota’s besproken.¹⁴²

Van der Plas had een kritische houding en dito benadering. Hij verdiepte zich in de cultuur, de rituelen en gewoonten van de bevolking. Twee rituelen op de Kangean eilanden achtte hij belemmerend voor de verdere ontwikkeling van de regio en zijn reacties hierop beschrijft hij uitgebreid. Het eerste betrof een ritueel waarbij het ranselen van jonge buffelen, op een manier die verminkingen veroorzaakte, regen moest opwekken. Om aan te tonen dat dit ritueel overbodig was gebruikte hij een list. Hij verbood het ritueel in 1914, vertrouwend op de weersvoorspelling dat de natte moesson die dag zou komen. Deze voorspelling kwam uit en daarmee toonde hij aan dat de regen brengende kracht niet in het ranselen van jeugdige buffels zat. Deze list, of gok, pakte in die situatie goed uit maar deze wijze van handelen, werd later niet altijd door collega’s begrepen of goedgekeurd.¹⁴³

Het tweede ritueel dat hij afschafte was het ritueel op nieuwjaarsdag waarbij de vertegenwoordiger van het Nederlands gezag werd gefeliciteerd en de lagere inlandse beambten zijn voet kusten. Afschaffing van dit gebruik kostte hem veel moeite omdat de desahoofden dachten dat een afwijking van deze adat de padi-oogst niet ten goede zou komen.¹⁴⁴ Hij zette door omdat hij niet aan dit ritueel wilde deelnemen, hij wilde niet dat anderen zich voor hem moesten vernederen. Deze egalitaire houding werd ook niet altijd begrepen. De twaalf controleurs die van Van der Plas op de eilanden voor gingen hadden het ritueel in stand gehouden.

Kritiek spuide hij ook tijdens zijn studie te Leiden (1918-1921) in ingezonden

¹⁴¹ ‘Inlander’ en ‘Indonesiër’, *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 13 oktober 1932.

¹⁴² Nota van de afdeling Kabinet van het departement van koloniën, 14 juli 1939, in: Kwantes, *De ontwikkeling van de nationalistische beweging*, 651-657.

¹⁴³ Daniel van der Meulen, *Hoort gij de donder niet? Begin van het einde der Nederlandse gezagvoering in Indië. Een persoonlijke terugblik.* (Franeker 1977) 246-247.

¹⁴⁴ KITLV-inventaris 212, H 1566, 34; ‘Herinneringen aan Kangean’, *Indië* 4 (1921).

stukken waarin hij commentaar gaf op actuele gebeurtenissen in Indië. Bijvoorbeeld zijn veroordeling van de slappe houding van inlandse ambtenaren in een bepaalde zaak of over het recht van desalieden om klachten in te dienen zonder in de gevangenis te belanden (wat tientallen lieden was overkomen). Hij schroomt niet om hierin stevig uit te halen en vergelijkt de schietinstructie van de politie (om bij het minste gebeuren te schieten) met de actie van de Britse generaal R.E.H. Dyer die ongewapende pelgrims doodschoot (doelende op het bloedbad te Amritsar op 13 april 1919). Deze stukken lokten discussie uit waarbij hij van repliek werd gediend en zijn vergelijkingen werden bekritiseerd.¹⁴⁵ Zijn reacties maakten duidelijk dat hij hechtte aan het klachtrecht van de bevolking en dat er naar hen geluisterd moest worden. Zijn vader de beheerder/administrateur van het landgoed Koeripan, waar hij 1000 mensen onder zijn hoede had, zal hem als voorbeeld voor ogen hebben gestaan.¹⁴⁶

Zijn kritische benadering paste hij ook toe op het verleden. Een opmerkelijke uitspraak die hij uitgebreid toelicht is: dat hij de achteruitgang die hij op de Kangean eilanden constateerde (ten opzichte van eerdere beschrijvingen van de streek, die hij had bestudeerd) een gevolg was van het onder direct bestuur onderbrengen van deze eilandengroep in 1885. De analyse van Van der Plas was als volgt: “De belasting afdracht die daarvoor in natura gebeurde moest vanaf 1885 in geld worden betaald. Om geld te genereren moest uitvoer worden gecreëerd. Maar omdat de padi te duur werd verkocht, werd er geen winst gemaakt en verarmden de bewoners. Niet gemotiveerde Europese en inlandse ambtenaren waren niet alert en corrupte desahoofden deden de rest, een gedemoraliseerde bevolking was het gevolg”. Het antwoord van Van der Plas op gesignaleerde misstanden was een uitgebreide studie van hun economie en het aangeven van mogelijkheden tot verbetering. Hij voerde het onderzoek uit tijdens zijn vele dienststreizen over de eilandengroep waarbij hij met vele mensen van gedachten wisselde.¹⁴⁷

¹⁴⁵ ‘Rubriek Onze Oost. De Garoet zaak’, *Algemeen Handelsblad* 14 maart 1920; ‘Ingezonden stukken. Een bericht uit Indië’, *Het Vaderland* 22 juli 1920 (avond). Over de arrestatie van desalieden die de resident wilden spreken.

¹⁴⁶ ‘Van hier en daar’, *Preangerbode* 14 mei 1908. Over onrust te Koeripan waar voorheen ten tijde van Vader Van der Plas geen sprake van was geweest.

¹⁴⁷ KITLV-inventaris 212, H 1566, 34; ‘Herinneringen aan Kangean’, *Indië* 4 (1921) afleveringen 46-50.

De positie van de ‘inlander’ (Indonesiër) ging hem ter harte, hij kwam voor hen op. Een punt dat in zijn artikelen vaak naar voren komt is het ‘inlandsch bezitsrecht’. Dit recht hield in dat alleen de zogenoemde ‘inlanders’ (mensen van Indische geboorte) recht hadden om land te bezitten. Aan dit bezit waren ook werkzaamheden voor de dorpsgemeenschap verbonden. Dit onderwerp dat regelmatig in de kranten naar voren werd gebracht zette hij scherp neer. Hij stelde dat indien ingezetenen (anderen dan ‘inlanders’) die rechten ambieerden zij ook aan de plichten die er aan verbonden waren moesten voldoen.¹⁴⁸ Het onderwerp kwam nog vaak terug maar de rechten bleven uitsluitend voor de ‘inlanders’ behouden. Vooral de leden van de Indo-Europeesche Vereniging ageerden tegen zijn artikel en namen zelfs een motie van afkeuring aan.¹⁴⁹

De zorg voor mensen persoonlijk kwam ook tot uitdrukking in zijn werk als consul te Djeddah. Uit de krantenartikelen, die zijn instructies en waarschuwingen weergeven en bespreken, blijkt dat hij begaan was met de pelgrims die in penibele situaties terecht kwamen.¹⁵⁰ R.W. Bullard, een Brits diplomaat die gelijktijdig met Van der Plas te Djeddah werkte, beschrijft hem in zijn autobiografie als een gewaardeerde bestuurder van Java en als een gecultiveerde man die overal goed gezelschap zou zijn maar in Djeddah een geschenk van de hemel was.¹⁵¹ In Djeddah was namelijk niets te doen en de beide mannen richtten een leesclub op. Hij beschrijft hun strijd tegen de slavernij aldaar en hoe Van der Plas vier als slaaf verkochte Indische kinderen (verkocht aan een hoge geestelijke waardigheidsbekleder) uiteindelijk vrij kreeg door te dreigen zijn consulaat te sluiten, nadat koning Feisal zijn beloften om in te grijpen niet nakwam.¹⁵² Als Van der Plas een doel voor ogen had dan kon hij de strijd dus hoog op laten lopen. De zorg voor mensen in nood had voor hem prioriteit.

¹⁴⁸ Ch.O. van der Plas, ‘Verkrijging van Inlandsch bezitsrecht op grond door Indo-Europeanen’, *De Stuw* 1-15 (15 oktober 1930) 1-3; Locher Scholten, *Ethiek in fragmenten*; Locher-Scholten, ‘De Stuw’, 47.

¹⁴⁹ ‘Het IEV in Soekaboemi’, *De Indische Courant* 31 oktober 1930.

¹⁵⁰ ‘Een waarschuwing’, *De Indische Courant* 15 april 1922. ‘Waarschuwing voor de gevaren waar aan pelgrims blootstaan. Mekagangers’, *Sumatrapost* 9 juni 1922. ‘Informatie over veel voorkomende problemen; Het pelgrimvervoer in 1923’, *Sumatrapost* 22 januari 1923. ‘Informatie over wijzigingen (strenger) in de pelgrimsordonnantie. Het Chalifaatcongres’, *De Indische courant* 19 mei 1926. Gang van zaken rondom het ‘Chalifaatcongres’.

¹⁵¹ Reader William Bullard, *The camels must go. An autobiography* (London 1961) 130.

¹⁵² Bullard, *The camels must go*, 135.

Concrete acties van Van der Plas als resident van Cheribon (1933-1936) bij de uitvoering van het beleid staan in een brief aan zijn zoon. Uit dit schrijven wordt duidelijk hoe een project inhoudelijk, van onderzoek naar uiteindelijke technische maatregelen, werd vormgegeven. Het is een uitgebreide brief die inzicht geeft in waar hij mee te maken had. Hij schrijft: "Het voedselgebrek in Cheribon ligt aan drie oorzaken, overbevolking, wegvallen van geld inkomsten of (koeli)loon en scherpe daling van de waarde van de producten terwijl de vaste kosten niet werden verlicht. Ook waren twee misoogsten van de padi in 1934 en 1935. Elk van die oorzaken heb ik in den wortel trachten aan te tasten."

Daarna volgen uitgebreide beschrijvingen van de maatregelen. "Door transmigratie wordt de overbevolking tegen gegaan. Er zijn inmiddels 24.000 mensen verhuisd. Maar dat is nu gestopt want eerst moet er irrigatie worden geregeld. Dan kunnen nog eens 10.000 mensen verhuizen." De schuldverminderingen van oogstleningen bij de volkskredietbank van schulden van voor 1932, vermindering afhankelijk van de regio met 40 of 30 procent, kan hij als resident in dit programma inlossen. "Maar de schulden voornamelijk bij Chinezen maar ook bij landgenoten blijven natuurlijk drukken."

Om de vaste kosten te drukken en het werk te ondersteunen is ook verbetering van de irrigatie nodig. "Er wordt een waterreservoir gemaakt om regen op te vangen en overstromingen op te vangen." Hier beschrijft hij de verdere technische maatregelen (benodigde verbindingsleidingen en reliëf werk) in zodanig detail waaruit blijkt dat hij ter zake kundig is.¹⁵³ "Voor de tweede oogst wordt de verstrekking van zaad en stekken van tweede gewassen, maïs, cassave en andere verbeterd. Ook wordt voor de bestrijding van de rattenplaag met de suikerindustrie samengewerkt."

Voor de selectie van de mensen die de reliëfwerken zouden gaan uitvoeren voerde hij een ander beleid dan daarvoor. "Nu de selectie plaats heeft door iets beneden normaal loon reliëf werk te doen, zoodat alleen komen, wie het nodig hebben maar dan ook ieder die komt geholpen wordt, krijg ik geen enkele klacht meer." Hij poneert de stelling: "men kan zeggen, dat nu niemand meer, anders dan door eigen schuld, bepaald hongerlijdt in Cheribon." Tot slot vermeldt hij: "dat noodlijdenden die niet meer kunnen werken (en aan weduwen met kinderen en wezen) rijst

¹⁵³ Reliëf werk is werk ten aanzien van het van plaats tot plaats aanwezige hoogteverschillen. <http://www.encyclo.nl/begrip/reliëf> (geraadpleegd op 30 november 2016).

uitgedeeld wordt, natuurlijk krap, omdat Indië zo'n verschrikkelijk arm land is.”¹⁵⁴

Uit de beschrijving en uit de laatste opmerking ten aanzien van de bijstand voor gehandicapten, weduwen en wezen: blijkt dat hij weet dat hij als realist en bestuurder deed wat hij kon, maar dat hij als medemens zelf van mening was dat hij niet genoeg kon doen. Uit een krantenknipsel in zijn archief blijkt dat Van der Plas als privépersoon bij zijn afscheid als resident van Cheribon honderden sarongs aan een liefdadigheidsorganisatie schonk voor de armste mensen van Indramajoe.¹⁵⁵

Wat hij vermeldde in zijn Memorie van Overgave van 1936 over de projecten is ook een illustratie van de nadruk op de technische aspecten van de uitvoering van het (ethische) beleid.¹⁵⁶ Het was een vertaling van welvaartsbeleid en ontwikkelingsbeleid naar projecten van migratie, verbetering van de landbouw en het scheppen van randvoorwaarden zoals irrigatie. Een bestuurder als Van der Plas verkreeg, doordat hij zelf betrokken was bij de projecten, praktische kennis van techniek en organisatie. Hij was ook van mening dat een resident meer kennis van de plaatselijke situatie had en daardoor ook de bestuurlijke decentralisatie zelf beter kon vormgeven dan volgens de lijnen die centraal waren uitgedacht.¹⁵⁷ De twee Memories van Overgave, waarin hij gegevens over Cheribon vastlegde voor zijn opvolger, bevatten uitspraken waaruit de houding van Van der Plas ten aanzien van zijn werk en zijn goede contacten met de inlandse ambtenaren en de bevolking blijken.¹⁵⁸ Van der Plas was voorstander van eerst onderzoeken en dan pas beleid voor uitvoering formuleren. Van de noodzaak voor vooronderzoek was echter niet elke ambtenaar overtuigd. H.H. Dingemans beschrijft, als hij medewerker van de gouverneur van Oost-Java is, dat zijn onderzoeksopdracht veel te uitgebreid en te tijdrovend was. Dingemans zelf prefereerde de 'laissez faire' aanpak.¹⁵⁹

¹⁵⁴ KITLV-inventaris 212, H 1566, 10, Brief 1936.

¹⁵⁵ KITLV-inventaris 212, H 1566, 1. Naam krant niet vermeld, wel vermelding van *AID* (*Algemeen Indische Dagblad de Preangerbode*). Is opgenomen als Bijlage 5.

¹⁵⁶ J.A.A. van Doorn, *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam 1995).

¹⁵⁷ Suzanne Moon, *Technology and ethical idealism. A history of development in the Netherlands East Indies* (Leiden 2007) 127-128; Ch.O. van der Plas, 'Coördinatie van welvaartsdiensten', *Koloniaal Tijdschrift* 22 (1933) 3-4.

¹⁵⁸ Collectie Nationaal Archief, NL-HaNA, Koloniën / Memories van Overgave, 2.10.39, inv.nrs. 38 en 39, Memories van overgave respectievelijk uit 1933 en 1936.

¹⁵⁹ H.H. Dingemans, *Bij Allah's bureu* (Rotterdam 1973) 53-54, 58-60.

Samenvattend kan gesteld worden dat de benadering van de bestuurder Van der Plas werd gekenmerkt door een positieve en belangstellende houding. Ook door zijn woordgebruik liet hij zien wat hij belangrijk vond en uitte hij zijn respect voor de bevolking. Hij had een kritische benadering, waarbij hij zich verdiepte in de cultuur, rituelen en gewoonten. Ook had hij oog voor schadelijke rituelen die moesten worden aangepakt om ontwikkeling mogelijk te maken en te bevorderen. Zijn doel was om door projecten, waarbij onderzoek gevolgd werd door technische maatregelen, de situatie van de bevolking te verbeteren. Van der Plas was van mening dat om ontwikkeling te stimuleren aandacht moest worden besteed aan allen die deze ontwikkeling moesten vormgeven, hijzelf gaf daarin het voorbeeld. In de organisatie werden de ambtenaren door hem aangesproken maar werden zij ook door zijn benadering gemotiveerd. Hij kwam op voor de rechten van de bevolking en wilde recht doen aan hun klachtrecht. Bij Van der Plas zelf bestond er spanning tussen de bestuurder Van der Plas en de privépersoon omdat hij als bestuurder niet alles kon doen wat hij als privépersoon nodig vond.

Organisatie en randvoorwaarden

Om ontwikkeling en welvaartsbevordering tot stand te brengen moet aan vele randvoorwaarden worden voldaan wil deze substantieel en duurzaam zijn. Een duidelijke en sterke organisatie van zowel het proces als de organisatie als instituut, met tevens een verankering onder de lokale bevolking waren volgens Van der Plas onmisbaar.¹⁶⁰

In het proces van de maatschappelijke ontwikkeling ziet hij mogelijkheden om de ongeveer twintig bestaande gewoonterechtkringen te laten uitgroeien tot georganiseerde en geïmplementeerde maatschappijen. Deze kunnen op hun beurt, omdat ze allen van Indische afkomst zijn en door het contact met Nederland, weer naar elkaar toegroeien. Van der Plas ziet, door de gemeenschappelijke belangen van deze maatschappijen, de mogelijkheid tot vorming van de bondsstaat Insulinde

¹⁶⁰ Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 556-594, 661-697, aldaar 673.

middels een harmonische ontwikkeling. De aanzetten zijn volgens hem al aanwezig in de desa op Java en Madoera en ook in de regentschappen.¹⁶¹

Als culturele ontwikkeling hoopt Van der Plas dat door de afwezigheid van dwang de beide culturen elkaars beschaving zullen gaan waarderen en van elkaar waardevolle elementen zullen overnemen. Daardoor zouden ze elkaar kunnen naderen.

De structuur van de organisatie is opgenomen als Bijlage 3. Als eerste punt stelt hij een volledige scheiding voor: Nederlanders hebben de taak te binden, de principiële verhoudingen te behartigen en te handhaven en de Indonesiër te helpen en te steunen waar dat nodig is; Indonesiërs hebben de taak te vormen, te organiseren en het tot ontwikkeling brengen van de eigen maatschappij op nationale grondslagen.

Voor de inheemse autonome sfeer voorziet Van der Plas de volgende stappen: ten eerste zorgen dat de bestaande zelfbesturen ook echt zelf gaan besturen. Dat is in 1919 niet het geval, Nederlandse instellingen, gedachten en Nederlands recht zijn aan hen opgedrongen; ten tweede de bestaande direct bestuurde inlandse gemeenten, waar de inlandse ambtenaren nu uitvoerders van het Nederlandse beleid zijn, zelfstandige desaraden regenereren die naast de belangen van de eigen desa ook die van de aangrenzende desa's bij hun besluiten moeten gaan betrekken. Door deze acties zouden grotere autonome verbanden kunnen ontstaan. De vrije ontwikkeling tot zelfstandigheid van de Indonesische maatschappij ziet hij als een voorwaarde voor deze ontwikkeling, want dan wordt de strijd tussen vrijheid en gezag in de inheemse maatschappij zelf uitgevochten en wordt het geen strijd tussen overheerser en overheersten. Hij baseert zich hier ook op Ritsema van Eck die stelt dat dan aan alle belangrijke maatregelen een eigen karakter wordt gegeven waardoor overeenstemming binnen de opvattingen van de inheemse maatschappij ontstaat.¹⁶²

Om een ontwikkelingsproces beheersbaar te houden en te kunnen sturen is het volgens Van der Plas belangrijk om alle mogelijkheden van acties en reacties te inventariseren, te bespreken en tegen elkaar af te wegen alvorens tot een besluit te komen. Uit zijn veelbesproken rapport over het opkomende islamitisch nationalisme uit 1928 zijn ook de werk- en denkwijze van Van der Plas te destilleren. Dit rapport

¹⁶¹ Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 556-594, 661-697, aldaar 667-668.

¹⁶² Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 556-594, 661-697, aldaar 683.

bevat een heldere analyse en vele suggesties en mogelijkheden.¹⁶³ Het is een illustratie van wat Frederick in zijn artikel schrijft over Van der Plas, hij kon een probleem van meerdere kanten bekijken, verschillende mogelijke oplossingen met evenveel verve verdedigen en zag overal mogelijkheden waar anderen beren op de weg zagen. Hij speelde de advocaat van de duivel, iets wat collega's in verwarring kon brengen en bij sommigen twijfel zaaide over zijn oprechtheid.¹⁶⁴

Als belangrijke randvoorwaarden voor de onafhankelijkheid ziet Van der Plas de eenheid van de bevolking tot uiting te brengen door naturalisatie tot één nationaliteit 'de Indonesische', wederzijds respect tussen de diverse culturen, bereidheid om van elkaar te leren en onderwijs dat daarbij aansluit. Enkele voorbeelden geven aan wat Van der Plas hierbij voor ogen had.

Om eenheid in de toekomstige bondsstaat te bevorderen pleitte hij voor mogelijkheden voor naturalisatie tot het zijns inziens hoogst bereikbare namelijk 'inlander/Indonesiër' worden. Allen die dat wensten, Indo-Europeanen, Chinezen en sommige Arabieren en wellicht Nederlanders zouden hiervoor kunnen opteren. Nederlanders zouden gelijkgesteld worden met andere buitenlanders zoals Engelsen en Duitsers. In zijn redenering is er dan in de volksraden alleen plaats voor Indonesiërs, zij hebben recht op vertegenwoordiging, de buitenlanders (waaronder de Nederlanders) niet.¹⁶⁵

In het *Koloniaal Tijdschrift* schreef hij in 1931 over de ontwaking van de Arabische gemeente.¹⁶⁶ Het betrof de prille samenwerking van twee bestaande Arabische verenigingen die aangeven dat er behoefte is aan onderwijs in de Arabische taal en de wens tot naturalisatie tot Nederlands onderdaan. Sinds het Verdrag van Versailles waren de Arabieren (afkomstig zijnde van de Hadramout maar wonend in Indië) 'protected subjects' van de Engelsen. Hij signaleerde dit, wilde het onderwerp bespreekbaar maken en ideeën over de uitvoering genereren. Een struikelblok was dat

¹⁶³ Charles O. van der Plas, *Rapport betreffende de neutralisering en bestrijding van revolutionaire propaganda onder de inheemse bevolking, in het bijzonder van Java en Madoera* (Batavia 1928).

¹⁶⁴ Frederick, 'The man who knew too much', 48-49.

¹⁶⁵ Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 556-594, 661-697, aldaar 685.

¹⁶⁶ Ch.O. van der Plas, 'Doelstelling in de Indische politiek', *Koloniaal Tijdschrift* 20 (1931) 90-95; Ch.O van der Plas, 'De Arabische gemeente ontwaakt', *Koloniaal Tijdschrift* 20 (1931) 176-185.

de regering huiverig was voor de mogelijke toekomstige claims van de Chinezen. Van der Plas was overigens van mening dat naturalisatie ook een optie moest zijn voor bewoners van Chinese afkomst.¹⁶⁷ Hij wilde ook hun toenadering tot de Nederlands-Indische maatschappij aangrijpen en bevorderen.

Voor het testen van de idee van synthese tussen de diverse culturen en om deze te bevorderen stelde hij proefnemingen (nu pilots geheten) voor. Synthese was geen assimilatie of associatie, een vraagstuk dat nog steeds actueel is ook in de huidige houding ten opzichte van nieuwe inwoners van Nederland, maar wederzijdse beïnvloeding van culturen. Van der Plas bepleitte proefnemingen voor nationaal onderwijs gestoeld op Indische wortels want “hij (de inwoner van Indië) moet zichzelf helpen”. In zijn periode als gouverneur van Oost-Java maakte hij dit concreet. ‘Helpen mensen zichzelf te helpen’ was een van zijn uitgangspunten.¹⁶⁸ Deze initiatieven sloten aan bij de Taman Siswo beweging van Ki Hadjar Dewantoro, die tot zijn vriendenkring behoorde.

Andere randvoorwaarden die hij noodzakelijk vond om eenheid en wederzijds respect te bevorderen zijn: overleg, informatievergaring langs vele wegen, rekening houden met gevoeligheden van de bevolking en het bevorderen van contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Hieronder volgen enkele voorbeelden van hoe hij dat in acties vertaalde.

Inzet van overleg als middel om tot elkaar te komen en om alle mogelijke informatie te verzamelen om een strategie te bepalen zijn ook kenmerken van zijn benadering. Als gouverneur van Oost-Java kwam hij in aanraking met boerencoöperaties (Roekoen Tani) die protesteerden tegen ontslagen en ontbinding van grondcontracten. De spanningen tussen deze coöperaties die zelfwerkzaamheid propageerden en ook uitvoerden en het Binnenlands Bestuur en de Landbouwvoorlichtingsdienst die hen wantrouwden werden door hem gesignaleerd. Door overleg met de Partai Indonesia Raja (Parindra, Partij van Groter Indonesië; de partij waarin de tani's waren georganiseerd), de tani's en de bestuursambtenaren

¹⁶⁷ Van der Plas, ‘De Arabische gemeente ontwaakt’.

¹⁶⁸ Ch.O. van der Plas, ‘Rabindranath Tagore’s denkbeelden over “Education”’, *Koloniaal Tijdschrift* 9 (1920) 665-673. Verslag van lezing van Rabindranath Tagore op 25 september 1920 te Leiden.

probeerde hij deze te verminderen. Daarbij volgde hij de ontwikkelingen op de voet door de Politieke Inlichtingendienst (PID) en de gewestelijke recherche in te zetten. Zo wilde hij “de bij de omslaande conjunctuur niet te vermijden opleving der Roekoem Tani (evenals van alle andere bewegingen) in opbouwende richting te dringen en daardoor tevens de constructieve elementen in de Parindra te steunen tegen de radicale”.¹⁶⁹ Ten opzichte van de opkomst van de Gerakan Rakjat Indonesia (Gerindo, Indonesische Volksbeweging; een radicalere partij die de Parindra bestreed) meldde hij tot nu toe voldoende berichtgevers (informanten) te hebben, maar hij liet hun bijeenkomsten wel bijwonen door politie in het kader van handhaving van de orde.¹⁷⁰

Informatie vergaring via de PID en de Gewestelijke Recherche zag hij als aanvulling op de publieke informatie garing en zijn persoonlijke contacten. Het waren waarschijnlijk dit soort berichten van de PID en de Gewestelijke Recherche die in de Japanse tijd werden gelezen en waarin Van der Plas door de nationalistes als koloniale bestuurder c.q. onderdrukker werd bestempeld en niet langer als ‘vriend van de bevolking’ werd gezien.¹⁷¹

Een voorbeeld van rekening houden met gevoeligheden onder de bevolking betrof het lied *Indonesia Raja* (Groter Indonesië). Dit voorbeeld zou gezien kunnen worden als een voorbeeld van inlanderliefde of als een uiting van respect voor hun nationalisme maar ook als een strategische benadering van het proces. Om onnodige opwinding (relletjes of demonstratie of staking) te vermijden vroeg hij om de instructies (dispensatie) voor het gedrag van inlandse ambtenaren bij het zingen of spelen van het lied *Indonesia Raja* niet toe te passen. Immers ambtenaren die lid waren van Parindra zouden dan moeten blijven zitten terwijl zij soms de voorzitter waren of gevraagd werden te staan en mee te zingen.¹⁷² Dat werd door de gouverneur-generaal toegestaan, zodat er ongestoord kon worden gezongen en er geen opwinding ontstond.

¹⁶⁹ Gouverneur van Oost-Java (Ch.O. van der Plas) aan gouverneur-generaal (Tjarda van Starkenborgh Stachouwer), 22 maart 1937, in: Kwantes, *De ontwikkeling van de nationalistische beweging*, 413-419.

¹⁷⁰ Gouverneur van Oost-Java (Ch.O. van der Plas) aan gouverneur-generaal (Tjarda van Starkenborgh Stachouwer), 16 april 1938, in: Kwantes, *De ontwikkeling van de nationalistische beweging*, 515-516.

¹⁷¹ C. Smit, *De Indonesische quaestie* (Leiden 1952) 54.

¹⁷² Gouverneur van Oost-Java (Ch.O. van der Plas) aan gouverneur-generaal (Tjarda van Starkenborgh Stachouwer), 1 september 1939, in: Kwantes, *De ontwikkeling van de nationalistische beweging*, 667-669.

Het bevorderen van contacten tussen bevolkingsgroepen was een van de prioriteiten van Van der Plas. Hij was rechtstreeks betrokken bij de oprichting van diverse organisaties op het gebied van onderwijs en andere activiteiten waarbij contacten tussen bevolkingsgroepen plaats vond. Dit was nodig omdat de contacten tussen Nederlanders en de Indonesische bevolking anders dan de verhouding werkgever/werknemer schaars waren.

Herman Burgers beschrijft de mensen die wel contacten hadden: D.M.G. Koch, een socialist met contacten onder de nationalisten en de man van het tijdschrift *Kritiek en Opbouw*; de voorzitter van de Volksraad en latere minister Jonkman; P.J. Koets, een leraar en later oprichter van het tijdschrift *De Fakkel* en ook Van der Plas. Van der Plas, die als kenner van de islam en spreker van meerdere Indonesische talen, wordt beschreven als iemand met veel contacten onder de Indische *prijaji* en inlandse ambtenaren. De drie laatstgenoemden waren niet toevallig allen oud-Stuwleden, in hun groep waren leden van de Indonesische bevolking altijd welkom geweest.¹⁷³ Bovenstaande rechtvaardigt de conclusie dat degenen met contacten onder de Indonesische bevolking niet alleen dun waren gezaaid, maar ook dat de contacten waren beperkt tot de bovenlaag van de bevolking. Koch had als enige contacten met nationalisten en Van der Plas had naast de contacten met de genoemde groepen ook contacten met de plaatselijke bevolking van het dorp waar zijn buitenhuis stond.¹⁷⁴ Het netwerk van Van der Plas wordt gekenmerkt door een grote diversiteit. De kinderen van de arbeiders op Koeripan, medestudenten van de middelbareschooltijd te Batavia en de studieperioden in Nederland, pelgrims en diplomaten van zijn consulschap te Djeddah, islamitische voormannen als adviseur Inlandse Zaken, medeleden van De Stuw, de genoemde bewoners van het dorp waar zijn buitenhuis stond, de ambtenaren, collega's en lokale ondernemers tijdens zijn ambtelijke carrière en zijn tijd in Australië. Hij correspondeerde langdurig met zijn leermeester Snouck Hurgronje en met Tjarda van Starkenborgh Stachouwer tot in de jaren vijftig.¹⁷⁵ Zijn vriendschappen met Wiranatakusuma, Hoesein Djajadiningrat en Loekman

¹⁷³ Burgers, *De garoeda en de ooievaar*, 243-244.

¹⁷⁴ De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 30-37; KITLV-inventaris 212, H 1566. De contacten worden beschreven in diverse brieven en verhalen.

¹⁷⁵ Collectie UB Leiden (digitaal); <file:///Users/loesnihof/Desktop/scriptie%20ma/consuls%20djeddah%20NMVW-collectie.webarchive>; Collectie wereldculturen.nl Tropenmuseum, inventarisnummer TM-60029817; KITLV-inventaris 212, H 1566, 17. Correspondentie jaren 1949 en 1950.

Djajadiningrat blijken uit diverse brieven en publicaties. Hoesein (gepromoveerd als arabist) vervulde tijdens de Japanse bezetting diverse functies in het onderwijs, Loekman werkte met hem samen in Australië en overleed aldaar in 1944 te Sydney.¹⁷⁶

Abeyasekere beschrijft de consequenties van het gebrek aan contacten dat volgens haar behalve door de Nederlandse onverzettelijkheid ook mede werd veroorzaakt door de zogenaamde niet-coöperatieve nationalist die geen enkele medewerking wilde verlenen aan het Nederlandse gezag.¹⁷⁷ Op deze manier was er ook geen mogelijkheid om een traditie van een representatieve of verantwoordelijke Indonesische overheid op te bouwen. De Indonesiërs konden geen echte politieke autoriteit uitoefenen en geen verantwoordelijkheid nemen. Zij zagen de overheid als een machtsfactor die de oppositie kon onderdrukken. In de periode 1935 tot 1942 was er doordat de niet-coöperatieven geen enkele ruimte kregen wel een tendens van andere partijen (onder andere Parindra en Gerindo) om wel in te stemmen met representatie van hun leden in representatieve organen.¹⁷⁸ Daar maakte Van der Plas gebruik van om contacten met deze nationalist te leggen.

De ideeën die Van der Plas had ten aanzien van een betere samenleving waarin gelijkwaardigheid van alle mensen het uitgangspunt is en daardoor de tegenstellingen worden verminderd, komen vooral tot uitdrukking in het Legioen van de Geest dat hij in november 1940 te Soerabaja oprichtte. Het is de naam van een beweging die tot doel had (leidinggevende) mensen uit diverse groepen van de samenleving bij elkaar te brengen. De beweging lijkt verwant aan de beweging van de Morele Herbewapening die eind jaren dertig in Europa op kwam. Ook in Nederlands-Indië waren er initiatieven voor deze beweging geweest eind jaren dertig maar die waren tot enkele kerkgangers beperkt gebleven.¹⁷⁹

Tot het Legioen van de Geest konden mensen uit alle bevolkingsgroepen toetreden, Europeanen, Indonesiërs, Chinezen en Arabieren.¹⁸⁰ De zinspreuk van het Legioen luidde: “Eerbied voor het leven, eerbied voor de mens en eerbied voor de

¹⁷⁶ KITLV-inventaris 212, H 1566, 17. Correspondentie jaren 1949 en 1950; Ch.O. van der Plas, *The battle against illiteracy*, Appendix in: Raden Loekman Djajadiningrat, *From illiteracy to university. Educational development in the Netherlands Indies* (Quebec 1942) 65-68.

¹⁷⁷ Abeyasekere, *One hand clapping*, 89-95.

¹⁷⁸ Abeyasekere, *One hand clapping*, 2-3.

¹⁷⁹ Geert Mak, *De eeuw van mijn vader* (Amsterdam 1999) 201-202.

¹⁸⁰ De Jong, *Het Koninkrijk 11a*, tweede helft, 595-596; <http://www.iofc.nl/geschiedenis>.

Schepper”. In de beginselverklaring stond verder dat “Nederlands-Indië door de eigenschappen van de bevolkingsgroepen die daar door de historie zijn samengebracht, geroepen is, de eenheid in vrije verscheidenheid tot stand te brengen”.¹⁸¹

De Indische kranten besteedden er veel aandacht aan en publiceerden uitgebreide stukken waarin de volledige beginselverklaring en de manier waarop het Legioen zijn strijd wilde voeren onder de aandacht werden gebracht. De strijd behelsde het bevorderen van “al hetgeen bindt, zooals onderling begrijpen en onderlinge eerbiediging en waardeering, en mede al hetgeen den geest verrijkt, zooals ontwikkeling van de verschillende culturen in Nederlandsch-Indië in en door onderlinge aanraking, verbreiding van kennis in het bijzonder van dé hoogste geestelijke goederen van de menschheid; voorts door, met eerbiediging, van iedere godsdienstige en politieke overtuiging, (voor zover niet in strijd met de beginselen van het Legioen), stelling te nemen tegen al hetgeen scheidt, tegen rassenwaan, egoïsme en materialisme; door in studie te nemen de problemen, welke bij de vervulling ‘van zijn taak rijzen’, in het bijzonder de vraag op welke wijze het onderwijs ‘aan de vernieuwing van-den mensch bij het komend geslacht dienstbaar kan worden gemaakt; door te vormen leiders, die de jeugd en de massa, bereiken kunnen.”¹⁸²

Zijn initiatief voor onder andere ‘het Legioen’ werd door L. de Jong geplaatst in het kader van de brief Van der Plas aan de directeur van het Binnenlands Bestuur, waarin hij schrijft dat “de intellectuele Inlanders, zonder uitzondering, droomden van zelfstandigheid, eigen baas in eigen land en nog meer”.¹⁸³

Van der Plas wilde wederzijds begrip kweken om zo onderlinge spanningen te verminderen. De reacties op het initiatief waren verdeeld, gouverneur-generaal Van Starkenborgh vond de talrijke contacten van Van der Plas binnen de Indonesische kringen toe te juichen en waardeerde zijn kennis van Indië en de islam. De sociaal-democraat J. de Kadt bespote zijn initiatief en memoreerde Van der Plas en zijn

¹⁸¹ De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 31-32.

¹⁸² ‘Een “Legioen van den Geest”. Een nieuwe Indische organisatie’, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 31 oktober 1940; ‘Een “Legioen van den Geest”’, *De Sumatra Post* 6 november 1940; “‘Legioen van den geest’”. Hooghouding geestelijke waarden’, *Soerabajasch Handelsblad* 8 november 1940.

¹⁸³ Brief van Van der Plas aan directeur Binnenlands Bestuur van 10 juli 1939, geciteerd in: De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 31-32.

dolende ridders in zijn boek uit 1949.¹⁸⁴ Een journalist beschrijft de instemming van vele Europeanen werkzaam in het onderwijs, de zending en de missie met de acties van Van der Plas.¹⁸⁵ Uit de krantenartikelen over het Legioen van de Geest blijkt de steun van een breed netwerk Nederlanders en Indonesiërs.¹⁸⁶

Het streven naar begrip voor elkaar, is van alle tijden. Ook heden ten dage in Nederland kan er niet genoeg aandacht aan worden besteed, zoals met name aan onderwijs in burgerschapskunde en het handhaven van de gelijke behandeling van alle inwoners zoals in artikel 1 van de Nederlandse Grondwet is vastgelegd. Het was Van der Plas ernst, hij wilde mensen met elkaar verbinden door ze in contact met elkaar te brengen en hij probeerde de randvoorwaarden voor de totstandkoming en bestendiging van deze contacten te creëren.

In diverse niet gepubliceerde verhalen van Van der Plas komen zijn meeleven met en zijn begrip voor de bevolking naar voren. De angsten van de bevolking, tijdens de dekolonisatie-oorlog, de angst voor wraak van beide kanten (de Nederlandse en de nationalistische) en ook zijn ontmoeting met de jongens die in het revolutionaire leger hun idealen nastreefden worden in deze verhalen beschreven. Hij schrijft dat zij (de Indonesische jongen in het revolutionaire leger) zijn zoals zijn zoon die zijn idealen voor een vrij Nederland nastreefde en zijn daden in de verzetsgroep met de dood moest bekopen.¹⁸⁷

Zijn visie en de voorbeelden illustreren hoe Van der Plas dacht zijn ideaal van de Bondsstaat met ‘vrijwillige banden’ met Nederland te kunnen bereiken. Dat de realisatie, die afhankelijk was van de houding van velen en ook van de in te vullen randvoorwaarden waaronder onderwijs, lange tijd zou vergen was hem duidelijk. Acties van Ki Hadjar Dewantoro werden door hem gesteund, zij hadden beiden onderwijs als prioriteit. Van der Plas legde de nadruk op de eigen kracht van de bevolking maar vond steun en hulp van Nederland voorlopig nog noodzakelijk. Zijn

¹⁸⁴ De Kadt, *De Indonesische tragedie*, 55.

¹⁸⁵ De Jong, *Het Koninkrijk* 11a, tweede helft, 596.

¹⁸⁶ Krantenartikelen over het Legioen van de Geest. Zie noot 184. Vermelding van deelnemers: Ds. Van Hoogstraten, Pastoor Haest, Dr. Krelken (Volksuniversiteit), Dr. Soetopo (Jeugdactiviteiten), Dr. Radjiman (oud-hofarts Soesoehoenan).

¹⁸⁷ KITLV-inventaris 212, H 1566, 37. Bundel op de demarcatielijn.

werk als Recomba van Oost-Java met name voor de totstandkoming van de Negara's (deelstaten als onderdelen van de federatie) kan in dat licht worden gezien. Hij geloofde in de totstandkoming van de federatie.

Autoriteit en leidinggeven

Een bestuurder in Nederlands-Indië had sowieso macht maar gezag was volgens Van der Plas te verwerven door kennis, zowel van de taal en cultuur als van technologie.¹⁸⁸ Communicatie met de bevolking was voor hem, geboren in Indië, door zijn talenkennis, respect en interesse voor de cultuur en door zijn open opstelling te allen tijde mogelijk. Door kennis van de toepassing van technologie, meestal na gedegen onderzoek, kwam hij bij het leiden van de projecten beslagen ten ijs. Zo kon hij mensen motiveren, zowel leden van de bevolking, *prijaji*, inlandse ambtenaren en ook Nederlandse bestuurders. Hij was geloofwaardig door zelf een voorbeeld te geven door zijn functioneren.

Zijn uitgangspunt was: iedereen is gelijk en moet gelijk worden behandeld. Tijdens zijn verblijf in Australië kreeg hij te maken met de neerbuigende houding van zowel Australiërs als Nederlanders ten opzichte van de Indonesiërs. De Australiërs voeren nog steeds een zeer restrictief beleid inzake vreemdelingen en in de jaren veertig waren de Indonesiërs de eerste niet blanke immigranten die een voet aan wal zetten in dit continent. De Australiërs wilden hen wel helpen maar traden hen argwanend tegemoet.¹⁸⁹ Hij bleef zich tegen dit gedrag ten aanzien van Indonesiërs, van beide groepen, verzetten.¹⁹⁰

Zijn harde houding en dreigende taal te Djeddah waardoor hij de spanning ten opzichte van het Saoedische gezag liet oplopen tonen aan dat hem, voor de zorg voor mensen in nood, geen zee te hoog ging en dat hij zich ook autoritair kon opstellen. Hij was van mening dat leiderschap geleerd kon worden. Daarom agendeerde hij ook onderwijs en professionalisering binnen het Legioen van de Geest.¹⁹¹

¹⁸⁸ Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 661-697.

¹⁸⁹ De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 133, 145, 150, 234, 300; Van den Berge, *H.J. van Mook*, 195 (houding Nederlanders ten opzichte van Indonesiërs).

¹⁹⁰ De Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 354.

¹⁹¹ Vermeld in: *Bataviaasch Nieuwsblad*, 31 oktober 1940; *De Sumatra Post*, 6 november 1940; *Soerabajasch Handelsblad* 8 november 1940; 'in het bijzonder de vraag op welke wijze het onderwijs "aan de vernieuwing van-den mensch bij het komend geslacht dienstbaar kan worden gemaakt; door te vormen leiders, die de jeugd en de massa, bereiken kunnen"'.

Reputatie en invloed als bestuurder

Dat er over hem werd geschreven zegt iets over het effect dat zijn woorden en of daden sorteerden en hoe zijn omgeving hierop reageerde. Dat blijkt uit de vele krantenartikelen die tijdens zijn loopbaan verschenen waarin hij als een serieuze bestuurder naar voren kwam. Enkele auteurs doen uitspraken over Van der Plas en zijn omgeving. Frederick meldt zijn afwijkende werkwijze die anderen in verwarring bracht en aanleiding gaf tot achterdocht, maar meldt ook de algemene sfeer in Nederlands-Indië waarin de roddel gedijde. De schrijver en bestuursambtenaar A. Alberts beschrijft zijn charme en zijn kwikzilverachtige en wervelende aanwezigheid. Hij was een opvallende verschijning, hij viel op tussen de Nederlanders, hij was kleiner en droeg als enige een lange zwarte baard. Zijn opvolger te Djeddah D. van der Meulen was van mening dat zijn werkwijze te zeer gericht was om aansluiting op de islam te zoeken. Van der Meulen zelf van gereformeerde huize vond dat onjuist en een andere bestuursambtenaar en diplomaat, Dingemans, vond zijn onderzoeken te uitgebreid en soms onnodig. Medewerkers te Cheribon uitten hun waardering voor hem door de organisatie van een wajangvoorstelling ter gelegenheid van zijn eerste afscheid voor zijn groot verlof in 1933. Johan Fabricius die bewondering voor hem had geeft aan dat hij, door zijn uitgebreide algemene ontwikkeling, wel eens over de hoofden van de mensen heen sprak.¹⁹² Reacties van Stuwleden anderen dan Van Mook, medeleden van de Raad van Indië, van zijn Indische vrienden Raden Loekman Djajadiningrat en Raden Abdoelkadir Widjojoatmodjo, commentaren van leden van de Revolutionaire regering zoals Soekarno, Hatta en Sjahrir zijn niet achterhaald. Van Mook en Van der Plas kenden elkaar vanaf hun tijd bij De Stuw en kregen later meer vriendschappelijke betrekkingen toen Van Mook directeur Economische Zaken was en Van der Plas gouverneur van Oost-Java. Van Mook deed een uitspraak over Van der Plas tijdens een interview aan L. de Jong in 1961: “een briljante figuur, vol fantasie, een groot magiër met grote geestelijke gaven,zeer eierzuchtig, en een slecht administrateur.” Frederick noemt hem een ‘gadfly’, horzel. Iemand die de

¹⁹² Frederick, ‘The man who knew too much’; A. Alberts, *Namen noemen. Zo maar wat ongewone en openhartige herinneringen aan het leven in het verloren paradijs, dat Nederlands-Indië heette 1939-1947* (Amsterdam 1962); Van der Meulen, *Hoort gij de donder niet*; Dingemans, *Bij Allah’s burens*; *De Indische Courant* 14 juni 1933; *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 14 juni 1933; Johan Fabricius, *Hoe ik Indië terugvond* (Den Haag 1947) 47. Zie voor de tekst in Bijlage 7.

status quo op zijn kop zette, ongemakkelijke vragen stelde en advocaat van de duivel speelde.¹⁹³

Meningen over Van der Plas in latere biografieën zijn schaars. Wel zijn er opmerkingen in database Huygens (in contemporaine stukken) te lezen. Deze betreffen zijn heftige reacties op niet gekwalificeerde medewerkers en op de gebrekkige organisatie in de jaren 1942-1946, zaken die hem belemmerden in zijn functioneren.¹⁹⁴

Uit de correspondentie die Van der Plas in het begin van de jaren vijftig ontving blijkt dat velen hem bedankten voor de aandacht, hulp en zorg die hij hen verleende gedurende zijn werkzaamheden in de voorgaande jaren. Voorbeelden zijn de pastoor van Soerabaja en het hoofd van Don Bosco, het weeshuis voor jongens, die hij hielp het weeshuis dat tijdens de bezetting als munitiedepot was gebruikt, weer bewoonbaar te maken. Deze mensen kende hij uit zijn tijd als gouverneur (1936-1941) en later als Regeringscommissaris voor bestuursaangelegenheden (Recomba) van Oost-Java (1946-1950). Voormalige ambtenaren (van *prijaji*- en indo-afkomst) die, nu wonend in Nederland, door hem financieel ondersteund werden en hem om advies en referenties vroegen. Brieven van zijn Indonesische vrienden over de contacten met hun in Nederland studerende kinderen (Djajadiningrat) en ook correspondentie met Nederlandse (Fabricius, Rie Cramer), Indonesische (Noto Soeroto) en Amerikaanse schrijvers en journalisten (Ernest Hemingway en Martha Gellhorn). Uit deze brieven komt Van der Plas naar voren als een gewaardeerd man. Gewaardeerd voor zijn werk en voor zijn vriendschap. Een treffend voorbeeld is een brief van een Amerikaanse kolonel die hem beschrijft als “the man with the tranquil eyes”. De kolonel zag een

¹⁹³ Van den Berge, *H.J. van Mook*, 140-141, 182; Fredrick, ‘The man who knew too much’, 61. Frederick noemt hem een *gadfly* (horzel). ((wikipedia a person who upsets the status quo), maar ook, in https://en.wikipedia.org/wiki/Social_gadfly (Gebruik in modern politics nuttige persoon want stelt vragen die anderen niet stellen, ook wel advocaat van de duivel genoemd)).

¹⁹⁴ De gezant te Canberra Van Aerssen Beyeren van Voshol, aan de minister van Buitenlandse zaken Van Kleffens, Melbourne, 14 september 1943. Nr. 86 in: <https://www.huygens.knaw.nl/bronnenuitgaven-nederlandse-buitenlandse-politiek-1848-1945>. Database Buitenlandse politiek van Nederland 1848-1945, geraadpleegd op diverse data.

rustige en wijze man die anderen motiveerde.¹⁹⁵ Na 1952 droogt deze stroom van bewaarde brieven op.

Samenvattend kan gesteld worden dat hem een grote diversiteit aan reacties en meningen ten deel valt. Het zal van de omstandigheden en van de hiërarchische verhoudingen afhankelijk zijn geweest hoe er tegen hem werd aangekeken. In grote lijnen vallen er vier houdingen en reacties te onderscheiden.

Ten eerste, de goede verhoudingen tussen de bestuurders wordt geïllustreerd door een voorbeeld dat aangeeft dat de onderlinge relaties zodanig waren dat argumenten en tegenargumenten uitgewisseld werden en werden vastgelegd. Men was binnen het bestuur niet bang voor interne tegendruk. Een medebestuurder en later (vice)president van de Raad van Indië J.W. Meyer Ranneft wijdt in 1934 een nota aan 'de Indische politiek', hij stuurde deze aan vele 'vooraanstaande' figuren zoals A.W.F. Idenburg, oud-gouverneur-generaal, aan Gobée, adviseur Inlandse Zaken en ook aan Van der Plas, resident van Cheribon. Zijn mening werd dus binnen deze gemeenschap op prijs gesteld.¹⁹⁶

Ten tweede de reacties van de Vaderlandse Club (VC) en de Indo-Europese Vereniging (IEV). Voor 1942 zag met name de Vaderlandse Club in hem een linkse bestuurder die meer oog had voor de belangen van de inlanders dan voor de belangen van particulieren. Ook vonden ze dat hij door zijn egalitaire houding Nederlanders naar beneden haalde. Tegen het streven naar het recht op grond door de Indo-Europeanen, voerde Van der Plas oppositie. Dat zette veel kwaad bloed omdat Van der Plas benadrukte dat de Indo-Europeanen wel rechten wilden maar geen gelijkstelling met inlanders ten aanzien van bijbehorende plichten wilden accepteren.

Ten derde werd hij na 1945 door de Nederlanders in Indonesië en veel politici in Nederland gezien als iemand met zwakke knieën, als landverrader, vanwege zijn bereidheid (samen met Van Mook) om met Soekarno en Hatta te onderhandelen. De Nederlandse regering was daar op dat moment in zijn geheel niet toe bereid maar moest onder internationale druk uiteindelijk toegeven.

¹⁹⁵ KITLV-inventaris 212, H 1566, 17. Ingekomen correspondentie 1949-1950. Brief van Kolonel Hisgen, zie Bijlage 7.

¹⁹⁶ Uittreksel verslag van de conferentie van de gouverneur-generaal (De Jonge) met gouverneur, residenten en regenten van Midden-Java, 4 april 1935, in: Kwantes, *De ontwikkeling van de nationalistische beweging*, 303-304.

Ten vierde zagen de nationalisten (Soekarno en Hatta en hun volgelingen) in hem een gevaarlijke tegenstander die veel mensen aan zich kon binden en mogelijk delen van de bevolking weer kon terugwinnen voor een verbond met Nederland. Dit omdat hij in zijn tijd als consul, adviseur Inlandse Zaken en als bestuurder een groot netwerk had opgebouwd onder inlandse ambtenaren en onder vele islamitische voorgangers. Hij had indertijd mensen die in een moeilijke situatie verkeerden geholpen om hun situatie in Saoedi-Arabië te verbeteren of om terug te keren naar Nederlands-Indië. Deze mensen waren hem dankbaar en hadden vertrouwen in hem. De nationalisten zagen hem (Van der Plas was verantwoordelijk voor de propaganda vanuit Australië) als de manipulator en strateeg van de Nederlands-Indische regering. Als hoofd van de Netherlands Indies Civil Administration (Nica) werd hij door hen gezien als de bezetter.¹⁹⁷

Tot slot blijkt de waardering van medewerkers en anderen die met hem hadden samengewerkt uit zijn correspondentie.

De invloed van Van der Plas is moeilijk te meten. Kenmerkend voor hem zijn de opmerkingen betreffende de inlandse ambtenaren (over hun voorbeeld functie), zijn kritiek op het gevoerde beleid maar ook het constant in gesprek gaan met leden van de bevolking en de pogingen om groepen mensen met elkaar te verbinden. Het leverde hem het respect op van velen. Zijn aantoonbare belangstelling voor de Javaanse cultuur en zijn talenkennis dwongen ook bewondering af. Maar ook respect en bewondering leveren niet per se invloed op.

Zijn persoonlijke visie op de laatkoloniale staatsvorming en het dekolonisatieproces naar een ‘bondsstaat Indonesië’ is neergelegd in zijn artikel uit 1919. Dit was niet alleen theorie, hij had nagedacht over het proces naar de verwezenlijking van ‘bondsstaat’ en ook over de benodigde organisatie. De idee was niet nieuw maar hij maakte het concreter door een plan van aanpak en een voorstel voor het proces ernaartoe uit te werken. Feit is dat de federatie Indonesië in ieder geval gedurende enige tijd nagestreefd is en gedeeltelijk gedurende enige tijd is geïmplementeerd. Hij zal hij op individuele mensen invloed hebben uitgeoefend, zijn eventuele invloed op het beleid is niet vast te stellen.

¹⁹⁷ Fabricius, *Hoe ik Indië terugvond*, 47; De Kadt, *De Indonesische tragedie*, 108-111.

Frederick stelt dat zijn voorstellen altijd discussie uitlokten en daardoor op de agenda kwamen en werden besproken.¹⁹⁸ Naar aanleiding van deze besprekingen werden de voorstellen aangepast of werden ze ingetrokken. Van der Plas speelde advocaat van de duivel waardoor anderen hun argumenten weer konden aanscherpen. Dit kan gezien worden als een vorm van indirecte invloed.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië heeft Van der Plas diverse taken vervuld. Omdat hij tot 1946 een leidinggevende functie had kon hij zijn invloed aanwenden in de opzet en bestaafing van de door hem opgerichte organisaties. Als Recomba van Oost-Java wendde hij zijn invloed aan door met islamitische voormannen in contact te treden. Deze voormannen konden de situatie ter plekke goed inschatten en ook mensen tot rust manen.¹⁹⁹ Ter plekke had Van der Plas wel degelijk invloed op de gang van zaken. Door zijn egalitaire houding en motiverende woorden heeft hij daardoor gedurende zijn periode als Recomba bloedvergieten voorkomen.

In het volgende hoofdstuk worden de ideeën en acties van Van der Plas in zijn functie als ontwikkelingswerker behandeld. Hierbij wordt dezelfde onderverdeling gebruikt als in het bovenstaande.

¹⁹⁸ Frederick, 'The man who knew too much', 61.

¹⁹⁹ D.C.L. Schoonoord, *De Mariniersbrigade 1943-1949. Wording en inzet in Indonesië* (Amsterdam 1988) 193, 210-211.

3. Ontwikkelingswerker

“Kun je wel rustig van je oude dag genieten, als je weet, dat je elders nog zo veel kunt doen? Ik in elk geval niet”; “Zelf doen spreekt altijd meer aan, dan het werken achter een bureau, vind ik”.²⁰⁰

In dit hoofdstuk worden, na een inleiding over de werkzaamheden van Van der Plas na 1950, eerst het internationale en nationale beleid voor ontwikkelingssamenwerking beschreven en vervolgens de ideeën en acties van Van der Plas als ontwikkelingswerker. Deze ideeën en acties geven een beeld van hoe hij dacht dat verbetering van de levensomstandigheden van de bevolking in een ‘derde wereldland’ verwezenlijkt kon worden. Welke randvoorwaarden hij daarbij belangrijk vond, hoe de interactie met de bevolking verliep en welk gezag/autoriteit daarvoor nodig was. Daarna wordt de overbrugging tussen de koloniale en de postkoloniale ontwikkelingsgedachte verkend.

De volgende vragen worden beantwoord: wat waren de overeenkomsten in de ideeën, werkzaamheden en acties van Van der Plas als koloniaal bestuurder en ontwikkelingswerker? Wat kan worden aangemerkt als een overbrugging van de twee perioden?; In hoeverre is er in het nationale beleid en de uitvoering daarvan een overbrugging tussen de koloniale en post koloniale periode? Waren er behalve Van der Plas ook andere bestuurders/indologen betrokken bij het vormgeven van het nationale beleid inzake ontwikkelingssamenwerking en de uitvoering daarvan?

Werkzaamheden na 1950

Vanaf februari 1950 heeft Van der Plas zich eerst beziggehouden met zijn ambities op literair gebied. Vanaf zijn studietijd schreef hij gedichten en verhalen, deze teksten reisden zijn hele leven met hem mee, hij bleef aan de teksten schaven. Dit blijkt uit de aanwezigheid van de vele versies in het KITLV-archief. Vanaf 1918 werden enkele gedichten en verhalen van hem gepubliceerd. De plannen die hij had om diverse bundels gedichten te publiceren heeft hij niet uitgevoerd. Wel heeft hij in 1951 twee

²⁰⁰ Interview 1968, in: *Leeuwarder Courant* 17 mei 1968; *Nieuwsblad van het Noorden* 16 mei 1968; *Algemeen Handelsblad* 16 mei 1968; *Het Vrije Volk* 17 mei 1968; *Nederlands Dagblad: Gereformeerd Gezinsblad* 17 mei 1968; *De Telegraaf* 17 mei 1968.

verhalen in boekvorm uitgegeven. Hiervoor trok hij zich eerst enkele maanden terug op de Veluwe.²⁰¹ Deze verhalen betreffen *Bra Widjaja*, een van de laatste heersers van Madjapahit, en in *En de meeste van deze is de Liefde... Boroboedoer en Mendoet* beschrijft hij de legenden over het ontstaan van de tempels Borobudur en Mendoet (een in 1911 gerestaureerde boeddhistische tempel bij Magelang uit de negende eeuw). Van der Plas interesseerde zich van jongsaf aan voor de kunstschaten van Java, was jarenlang lid van de Oudheidkundige Commissie en fungeerde bij het Bataviaasch Genootschap als adviseur van de directie van het museum te Batavia.²⁰² Correspondentie over de Engelse vertaling van zijn boek *Bra Widjaja* toont aan dat Van der Plas de waarden en de geest van zijn boek, ook na diverse versies van de vertaling niet naar zijn tevredenheid terugzag. Hij zette daarom de Engelse uitgave niet door.²⁰³ Ook van een uitgave in de Indonesische taal is het niet meer gekomen.

In 1953 heeft Van der Plas medewerking verleend aan de Parlementaire Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945. Gedurende drie sessies heeft hij de hem gestelde vragen uitgebreid beantwoord. De vragen betroffen gebeurtenissen die tien jaar eerder hadden plaatsgevonden. Het is opvallend hoe gedetailleerd Van der Plas de vragen beantwoordde en hoe hij de antwoorden onderbouwde met documenten die hij (veelal in kopie) aan de voorzitter overhandigde. Deze documenten waren vaak niet bij de commissie bekend, wat werd veroorzaakt door de chaotische overdracht van de Indische archieven en het feit dat de meeste archieven in die tijd nog niet uitgepakt waren.²⁰⁴ Van der Plas zelf had ook archieven meegenomen

²⁰¹ Ch.O. van der Plas, *Bra Widjaja* (Amsterdam 1951); Ch.O. van der Plas, *Doch de meeste van deze is de Liefde... Boroboedoer en Mendoet* (Deventer 1951); KITLV-inventaris 212, H 1566, 28, 29, 30, 31, 32.

²⁰² 'Benoeming van Van der Plas tot lid van de Oudheidkundige Commissie', *De Indische Courant* 24 mei 1934; interview O.R. de Lange, 24 augustus 2016.

²⁰³ KITLV-inventaris 212, H 1566, 31. Correspondentie met Charlotte Sanders over een Engelse vertaling van *Bra Widjaja*.

²⁰⁴ Pas eind jaren vijftig werd de regering overtuigd door enkele historici en politici om het beleid van de Nederlandse regering ten opzichte van Nederlands Indië in de periode 1945-1950 te onderzoeken. Doel was om achtergrond van het beleid te achterhalen middels interviews. Hiervoor werd in 1960 Dr. Boon, ex resident van Bali en Lombok en historicus, aangezocht. Hij probeerde in de zes jaren daarna met vijftig betrokken personen contact te zoeken en te interviewen. De helft van de personen was hiertoe bereid. Het archief dat hij opbouwde en alle reeds in het archief opgeslagen officiële documenten werden later gebruikt door de Rijkscommissie voor Vaderlandse geschiedenis onder leiding van S. Van der Wal voor de uitgave van: "de Officiële bescheiden van de betrekkingen van Nederland en Indonesië 1945-1950" waarvan de eerste uitgave in april 1971 verscheen; Elsbeth Locher-Scholten, 'Een bronnenpublicatie als signaal van koloniaal trauma? Ontstaan en ontvangst

en deze overgedragen aan het toenmalige Rijksarchief. Rondom de verhoren door de Enquêtecommissie vond hij in zijn, tot dan toe, nog niet uitgepakte dozen ook relevante originele documenten die hij tijdens de sessies overhandigde.²⁰⁵

Uit de biografische schets blijkt dat Van der Plas dacht niet oud te worden en zijn laatste dagen wilde doorbrengen op Bali.²⁰⁶ Hij voorzag toen hij nog volop werkte als bestuurder geen arbeid na zijn pensionering. Toen hij zich in 1950 na de soevereiniteitsoverdracht in Den Haag bevond kwam hij op het idee om buiten Nederland voor de Verenigde Naties (VN) te gaan werken. De diplomaat Adriaan Pelt, hoge commissaris voor de VN in Libië, had hem al gepolst voor een tijdelijke functie als ‘Director of Education’ voor de opleiding van Libische ambtenaren.²⁰⁷

Wat daarnaast meespeelde is dat zijn dochter, inmiddels een alleenstaande moeder met drie kinderen, van weinig geld moest rondkomen.²⁰⁸ Zijn persoonlijke omstandigheden waren wellicht ook veranderd. De huwelijken van vele bestuursambtenaren, die in de Japanse kampen geïnterneerd waren geweest en degenen die drie à vier jaar van elkaar gescheiden waren zonder van elkaar te weten hoe de ander het maakte, waren na de oorlog op de klippen gelopen. In de documentaire geeft hij als antwoord op de vraag of hij nog familie in Nederland heeft, dat zijn dochter en kleinkinderen daar wonen en dat hij hen elk jaar bezoekt. Over zijn echtgenote, die in Den Haag woonde, spreekt hij niet. Nederland was niet zijn geboorteland, hoewel hij klaagde over de hitte in Nederlands-Indië voelde hij zich waarschijnlijk in een land met een warmer klimaat dan het Nederlandse lichamelijk meer op zijn gemak.²⁰⁹

Hij was inmiddels 60 jaar oud en had het merendeel van zijn leven in Indonesië geleefd. Voor enige tijd bleef zijn verleden hem achtervolgen. Zijn verblijf

van de *Officiële bescheiden*’ in: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten, *De leeuw en de banteng. Bijdragen aan het congres over de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950, gehouden in Den Haag van 27-29 maart 1996* (Den Haag 1997) 250-272; Nationaal Archief, Den Haag, Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis 1902-1989, 3.12.13, 2.2.6.2. inventarisnummer 562; Personen die reageerden zijn o.a.: Drees, Beel, Neher, Pinke, Koets, van Asbeck, Postuma en Lion Cachet.

²⁰⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945, 1947-1956 (1981), Inventaris nummer 2.02.27, 1222 Ch.O. van der Plas, vraagpunt P, 1953 feb. 12; 1223 Ch.O. van der Plas, vraagpunt P, 1953 feb. 20; 1224 Ch.O. van der Plas, vraagpunt P, 1953 mrt. 3.

²⁰⁶ KITLV-inventaris 212, H 1566, 12. Brief aan Olga 1946.

²⁰⁷ KITLV-inventaris 212, H 1566, 17. Brief A. Pelt.

²⁰⁸ KITLV-inventaris 212, H 1566, 20. Sollicitatieformulier VN 1951.

²⁰⁹ Uitspraken van Van der Plas in de documentaire *Doen wat je kunt*.

in Saoedi-Arabië werd in Indonesië opgemerkt en gerelateerd aan onlusten op Java. Onder het kopje “Van der Plas heeft het weer gedaan” volgde een verslag van een samenzweringstheorie als zou hij *kiai*’s beïnvloeden antiregeringsactiviteiten te ontplooien. De journalist zette er vraagtekens bij en stelde dat het twee jaar na de soevereiniteitsoverdracht opmerkelijk was Van der Plas zoveel invloed toe te dichten.²¹⁰ Tot 1957 verschijnen soortgelijke artikelen waarbij hem soms bovennatuurlijke krachten worden toegedicht.²¹¹

²¹⁰ ‘Van der Plas heeft het weer gedaan’, *Nieuwe Courant* 15 september 1951.

²¹¹ ‘De onlusten in Besuki en Van der Plas’, *Javabode* 17 september 1951; ‘Spook van Oost-Java’, *De Vrije Pers* ochtendbulletin 3 maart 1953; ‘Politieke bandieten’, *Javabode* 8 september 1955.

Context ontwikkelingswerk internationaal en nationaal

Als start van de internationale ontwikkelingssamenwerking wordt meestal het vierde punt (Point Four) van de inauguratiespeech van de Amerikaanse president Harry S. Truman op 20 januari 1949 genoemd. Daarin zegt hij: “we must embark on a bold new program for making the benefits of our scientific advances and industrial progress available for the improvement and growth of underdeveloped areas”. Vervolgens stelde hij dat er voor het oude imperialisme dat wil zeggen ‘exploitatie voor buitenlands profijt’ geen plaats was in het programma. Het doel was ontwikkeling gebaseerd op concepten van democratisch en eerlijk handelen, een constructief programma voor het beter gebruik van de menselijke en natuurlijke hulpbronnen van de wereld en tot nut van alle landen.²¹²

Eerder waren er programma’s geweest die gericht waren op noodhulp zoals die van de United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA in 1943) waarvan voornamelijk China en Polen hulp ontvingen en het Marshallplan (1947) gericht op de Europese staten. Het Point Four programma was het eerste dat gericht was op de hele wereld. Behalve humanitaire hulp lagen motieven als uitbreiding wereldhandel, het vergroten van voorraden van ruwe grondstoffen en weerstand tegen de verdere verspreiding van het communisme aan het programma ten grondslag.²¹³

Het Nederlandse antwoord op ‘point four’ werd verwoord in de nota die eind 1949 werd opgesteld door de interdepartementale Werkgroep inzake Technische Hulp aan Laagontwikkelde Landen (Withall). Er wordt gesteld dat hierbij veel mensen met een Indische achtergrond waren betrokken.²¹⁴ Dit wordt niet verder in de publicaties

²¹² L.J. van Damme en M.G.B. Smits ed., *Voor de ontwikkeling van de derde wereld. Politici en ambtenaren over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1989* (Amsterdam 2009) 9-26.

²¹³ ‘We waren een oude wereldmacht en we wilden meedoen’, interview met dr. C.L. Patijn, in: L.J. van Damme en M.G.B. Smits ed., *Voor de ontwikkeling van de derde wereld. Politici en ambtenaren over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1989* (Amsterdam 2009) 27-40.

²¹⁴ P. Hoebink, *Verschuivende vensters*, WRR publicatie, webpublicatie 2010 hoofdstuk 2; S.L. van der Wal, *Besturen overzee. Herinneringen van oud-ambtenaren bij het binnenlands bestuur in Nederlandsch-Indië* (Franeker 1977); J.J.P. de Jong, ‘Colonial welfarepolicies and the origin of Dutch development cooperation’ in: C. Schweigman and U.T. Bosma (eds),

uitgewerkt maar is interessant voor een vervolgonderzoek.

In deze eerste nota over ontwikkelingssamenwerking stond ook het volgende: Indonesië zal in de toekomst minder werkgelegenheid bieden voor Nederlandse experts dus moeten we zoeken naar nieuwe gebieden waar we deze kunnen inzetten. Van Damme schrijft dat een groot aantal oud-bestuurambtenaren en specialisten al gauw voor diverse onderdelen van de Verenigde Naties werkzaam waren. Nederland was het derde land in aantal uitgezonden experts, na de VS en Engeland.²¹⁵ Van der Plas was een van hen en wellicht was hij de eerste.

Over de continuïteit tussen het koloniale ontwikkelingsbeleid en het ontwikkelingsbeleid van na de Tweede Wereldoorlog wordt verschillend gedacht. Locher-Scholten eindigt haar beschrijving van de ethische politiek in 1942. Op de vraag of ‘ethische politiek’ dan ook is beëindigd of dat dit beleid vanaf 1945 min of meer weer is hervat en werd voortgezet in Nieuw-Guinea en in ontwikkelingswerk buiten Indonesië is geen eenduidig antwoord te geven.

De Nederlandse bijdrage aan de ontwikkeling zou volgens J.J.P. de Jong meegaan met de ideeën dat het ontwikkelingsprobleem, zoals het toen gedefinieerd werd, kon worden opgelost met twee methoden verstrekking van kapitaal en een injectie van technische kennis. De nieuwe oplossing was gericht op het opheffen van achterlijkheid (*backwardness*), de diepere oorzaken en structurele problemen en obstakels werden niet aangepakt. De aanpak van de koloniale tijd werd volgens hem taboe verklaard.²¹⁶ Deze Nederlandse koloniale aanpak de ‘ethische politiek’ had als doel het algemene welzijn te bevorderen en was gericht op de agrarische sector. De socioloog J.A.A. van Doorn schetst het als een pragmatische projectmatige aanpak met intensieve planning, onderzoek en evaluatie uitgevoerd door speciaal opgeleide mensen zowel voor het koloniale bestuur als de technische specialisten. Er werd gestreefd naar een geïntegreerde aanpak waarbij economische en sociale methoden met begrip voor de culturele aspecten werden gehanteerd.²¹⁷ De Jong suggereert een radicale breuk met de aanpak in de koloniale tijd nu hulp werd verstrekt met veronachtzaming van de lokale cultuur.

Research and development cooperation. The role of the Netherlands (Amsterdam 1990) 50-62.

²¹⁵ Van Damme en Smits ed., *Voor de ontwikkeling van de derde wereld*, 9-26.

²¹⁶ J.J.P. de Jong, ‘Colonial welfarepolicies’, 50-62.

²¹⁷ J.J.P. de Jong, ‘Colonial welfarepolicies’, 50-54.

De historicus Maarten Kuitenbrouwer stelt dat na de dekolonisatieoorlog en de onafhankelijkheid van Indonesië de Nederlandse ethische koloniale ideologie (de ereschuld van Van Deventer) werd voortgezet ten opzichte van Nieuw-Guinea. Naast economische en politieke argumenten was de in Nederland breed gedragen visie dat de historische missie en morele taak ten opzichte van Indonesië en Nieuw-Guinea niet was voltooid. Een argument dat ook de onwillige dekolonisatie verklaarde. Daarnaast werd de nieuwe humanitaire plicht van de rijke landen ten opzichte van de nieuwe arme landen omarmd en door koningin Juliana in een rede in 1955 uitgedragen. In 1956 werd de eerste non gouvernementele ontwikkelingsorganisatie opgericht de Novib met Prins Bernhard als medeoprichter.²¹⁸ In deze opvatting werden ereschuld (ten opzichte van Nieuw-Guinea) en humanitaire plicht (ten opzichte van de wereld) gecombineerd.

Gedurende de jaren zestig vond in Nederland een culturele revolutie plaats: economische groei, meer hoogopgeleide mensen (babyboomers), de nieuwe media (televisie) de secularisatie en het ontstaan van assertieve actiegroepen maakten dat het buitenlandbeleid meer aandacht kreeg. Diverse situaties zoals de Vietnamoorlog, de Apartheid in Zuid-Afrika, de dictators in Griekenland en Portugal (leden van de NAVO) en de nieuwe onafhankelijke landen werden aandachtspunten voor de Nederlandse oppositiepartijen.²¹⁹ Er ontstonden katholieke en protestantse humanitaire hulporganisaties en in 1965 werd voor het eerst een minister voor ontwikkelingssamenwerking benoemd: Th.H. Bot (daarvoor was er een staatssecretaris). Bot was in Nederlands-Indië bestuursambtenaar geweest (1936-1942) en staatssecretaris voor Nieuw-Guinea (1959-1963).²²⁰ De drie doelen die hij in zijn beleidsnota van 1966 opnam waren: als politiek doel de wereldvrede; als humanitair doel solidariteit tussen volken en als economisch doel verhoging van de levensstandaard van een zo groot mogelijk aantal mensen, zowel in de ontwikkelde als nog te ontwikkelen landen. De groei van de wereldhandel zou dit mogelijk moeten maken. Er zou 1 procent van het nationale inkomen voor dit beleid gereserveerd

²¹⁸ Maarten Kuitenbrouwer, 'The never-ending debt of honour. The Dutch in the post-colonial world', *Itinerario* 20 (1996) 20-42.

²¹⁹ J.L. Heldring, 'Nederland en de wereld, 1945-1985', *Internationale Spectator* 39 (1985) 765-772.

²²⁰ https://www.parlement.com/id/vg09lkyl9fdw/th_h_theo_bot (geraadpleegd op 10 januari 2018).

moeten worden.²²¹ Kuitenbrouwer stelt dat dit beleid “als een voortzetting van de ethische ideologie kan worden gezien maar dan in progressieve termen en gericht op de lijdende armen en de met problemen worstelende massa van de hele derde wereld”. Schuldgevoelens over ‘oorlogsmisdaden in Nederlands-Indië’ (losgemaakt door gebeurtenissen in de Vietnamoorlog) en morele verontwaardiging over het contemporaine imperialisme in de derde wereld maakten dat er na 1966 een progressieve beweging voor een betere wereld ontstond.²²²

In de metafoor van Nederlands beleid tussen dominee en koopman kreeg de koopman (de werkgevers) meer invloed met de zogenaamde gebonden hulp, gebonden aan ofwel verplichte besteding in het donorland of gebonden aan het opzetten van een meerpartijenstelsel of wat later ‘*good governance*’ is gaan heten. Met het voorbeeld dat in latere jaren strijd tussen de opgezette politieke partijen, die langs etnische grenzen liepen, leidde tot massamoorden geeft Kuitenbrouwer aan dat de ereschuld nooit afbetaald kan worden.²²³ Westerse concepten pakten in andere culturen anders uit dan van te voren was voorzien en zo ontstond volgens Kuitenbrouwer een nieuwe ereschuld bovenop de vorige.

S.L. van der Wal (Indisch bestuursambtenaar vanaf 1935 en werkzaam op het Hoge Commissariaat te Djakarta tot 1955) spreekt in zijn inaugurale rede als hoogleraar geschiedenis te Utrecht over een bijdrage van de koloniale geschiedenis aan het oplossen van de problemen waarmee de nieuwe staten te maken krijgen. Hij zegt: “de aandacht zal zich dan moeten richten op de invloed van de koloniale relatie op de samenleving van de destijds overheerste volken, op het effect van de Westerse economische bedrijvigheid en van de overheidsbemoeienis op de sociale structuur van deze volken, op hun antwoord ook op de aanwezigheid in hun land van Westerse vreemdelingen en op hun onopzettelijke of bewuste godsdienstige en culturele invloed”. Deze oproep stelt dat voor een bijdrage aan de oplossing van de huidige problemen bestudering van de koloniale geschiedenis vanuit het gezichtspunt van de overheersten nodig is. Een stem dus voor de lokale bevolking, hun cultuur en hun zienswijzen.²²⁴ Maar dan is het al 1968.

²²¹ Van Damme en Smits ed., *Voor de ontwikkeling van de derde wereld*, 9-17.

²²² Kuitenbrouwer, ‘The never-ending debt of honour’, 25-26.

²²³ Kuitenbrouwer, ‘The never-ending debt of honour’, 37-38.

²²⁴ S.L. van der Wal, *Over de aktualiteit der koloniale geschiedenis* (Groningen 1968).

De historicus H.L. Wesseling en de socioloog Jan Breman discussieerden in 1992 over de vraag of de koloniale bestuurders ontwikkelingswerkers ‘avant la lettre’ waren? Wesselings uitspraak dat de koloniaal bestuurders kunnen worden gezien als ontwikkelingswerkers ‘avant la lettre’, werd door Breman tegengesproken. De bestuurders waren volgens hem koloniale paternalisten. Wesseling baseerde zijn uitspraak op een collectie van beschrijvingen opgesteld door oud bestuursambtenaren betreffende hun periode in Indië, gepubliceerd in 1977. Hij concludeerde dat zij zichzelf beschreven als ontwikkelingswerkers, in de betekenis van de term in de zeventiger en tachtiger jaren van de twintigste eeuw en niet als koloniaal bestuurders. Hij concludeerde dat beide groepen ideologisch waren gemotiveerd en zich in dienst wilden stellen van de bevolking.²²⁵ Breman benoemt in zijn studies de welwillende houding van de bestuursambtenaren ten aanzien van de ondernemers. Ambtenaren die zich enerzijds paternalistisch opstelden en die anderzijds onverschillig leken ten aanzien van het lot van met name de arbeiders op de ondernemingen (koelies). Zijn voorbeeld hierbij is de weerstand binnen het bestuur om de poennale sanctie (straf op contractbreuk) af te schaffen en de ambtenaren die de ondernemers hun eigen gang lieten gaan in de bestraffing van hun werknemers en daar niet tegen optraden. Deze sanctie werd pas in 1931 formeel afgeschaft.²²⁶ Wesselings typering legt de nadruk op de motivatie en Breman benadrukt het getoonde gedrag van de bestuursambtenaar.

Wesseling ziet ook continuïteit in de economische ontwikkeling in de ‘ethische politiek’ en in het ‘ontwikkelingsdenken’ van na de oorlog. De morele plicht, de combinatie van verantwoordelijkheid voor de ander en eigenbelang zijn in beide benaderingen te onderscheiden. Maar ook de realisatie dat in beide ontwikkeling verandering betekent, ingrijpen in een maatschappij en de bestaande orde wordt verstoord.²²⁷

Om vast te stellen of en hoe Van der Plas de beide periodes overbrugt en waar hij te plaatsen is in de bovenstaande discussie worden zijn ideeën en acties als ontwikkelingswerker in het hierna volgende beschreven en geanalyseerd. Zijn werk

²²⁵ H.J. Wesseling, *Indië verloren, rampspoed geboren en andere opstellen over de geschiedenis van de Europese expansie* (Amsterdam 1995) 295; Van der Wal, *Besturen overzee*, 1-16.

²²⁶ Jan Breman, *Koelies, planters en koloniale politiek* (Dordrecht 1987) 10, 150, 205, 213; J. Breman, ‘Het beest aan banden? De koloniale geest aan het begin van de twintigste eeuw’, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 144-1 (1988) 19-43.

²²⁷ Wesseling, *Imperialism and colonialism*, 30-32.

voor de Verenigde Naties had hij zelf geëntameerd en bestond in de jaren vijftig voornamelijk uit het uitvoeren van onderzoeksprojecten voor de FAO (Food and Agricultural Organization). Onderzoeken vergelijkbaar met onder andere zijn onderzoeken op de Kangean eilanden en in Cheribon. Dit was ook werk aan de basis en met veel contacten met de plaatselijke bevolking.

Ontwikkeling en welvaartsbevordering

In de jaren vijftig werden enkele artikelen over het werk van Van der Plas in Griekenland gepubliceerd en schreef hij zelf over zijn bevindingen bij zijn terugkeer naar Saoedi-Arabië 25 jaar na zijn consulschap te Djeddah. Deze artikelen hebben een positieve strekking en geven een beeld van hoe hij naar ontwikkelingen keek en welke rol hij in de uitvoering van de diverse projecten had.²²⁸

In Griekenland werkte hij, als vertegenwoordiger van het Technical Assistance Committee' van de Verenigde Naties, aan een *community development project*. Letterlijk staat er: "Hij wil middelen aanwenden tot opvoering van de landbouwproductie door bevlöeiing, marktonderzoek en technisch onderwijs te stimuleren. En verder de sociale en economische integratie van het dorp Chrysoupolis met zijn omgeving bewerkstelligen met een nog sterkere nadruk op het 'Help u zelf' van de plaatselijke gemeenschap dan de Griekse regering in haar ontwikkelingsplannen nastreeft". Hierin weerklinkt zijn in 1919 gedane uitspraak over de taak voor de Indonesische bevolking ten aanzien van hun eigen ontwikkeling. Zijn werk in Griekenland werd zeer gewaardeerd en in 1957 werd hij benoemd tot ereburger van de stad Chrysoupolis (6700 inwoners).²²⁹

In Djeddah deed hij namens de FAO een onderzoek naar ontwikkelingsmogelijkheden, als basis voor projecten die zowel de handelsomvang als de technische activiteiten moesten bevorderen. In een artikel benadrukt Van der Plas: "Wie daaraan hoopt deel te nemen, doet goed zich er rekenschap van te geven, dat hij te maken heeft met een fier, vrijheidlievend volk en een regering, welke zich gevoelt die van het Heilige Land van de islam. Hij moet begrijpen dat naast het zakelijk element — de Arabieren zijn scherpe zakenlieden — ook het persoonlijke

²²⁸ 'Griekse impressies', *Nieuwe Rotterdamse Courant* 8 oktober 1957.

²²⁹ 'Griekenland voor en achter. Dr. Ch.O. van der Plas doet goed werk in Chrysoupolis', *Leeuwarder Courant* 10 oktober 1957; 'Chrysoupolis eert Nederlander', *Nieuwe Leidsche Courant* 11 oktober 1957.

een rol speelt”.²³⁰ Hij benadrukte dat wil men succesvol zijn als investeerder of zakenman men rekening moet houden met de plaatselijke cultuur.

In Gambia werkte hij het langst, zijn ideeën en acties in deze periode komen tot uitdrukking in zijn brieven en in de documentaire die de Novib over zijn werk aldaar maakte. Voordat hij naar Gambia terugkeerde in 1962 oriënteerde hij zich bij het departement van Buitenlandse Zaken. Hij bezocht daar L. Jaquet, directeur Afrika en het Midden Oosten, voorheen bestuurder en ambtenaar bij de dienst voor Oost-Aziatische Zaken in Indië. Zij hadden elkaar meerdere malen in Indië ontmoet maar deze ontmoeting was voor Jaquet onverwachts.²³¹ Jaquet beschrijft in zijn memoires het doel van Van der Plas: “om zijn grote belangstelling: bestuderen hoe men een niet-westers land langs eigen lijnen – zonder verwestersing – kan moderniseren, aldaar voort te zetten”.²³² Dit is een kernachtige beschrijving van zijn ideaal: ontwikkeling (modernisering) in een niet Westers land tot stand brengen zonder verwestersing, met respect voor de eigen cultuur.

Van der Plas schrijft aan zijn familie dat toen hij na enige jaren terugkwam in Gambia hij constateerde dat er met zijn aanbevelingen (gedaan in eerdere rapportages) niets was gedaan.²³³ In eerste instantie inventariseerde hij vanaf 1962 de muziek en de liederen van de bevolking en legde deze vast. Hij werd tijdens dit werk opnieuw geconfronteerd met de problemen waarmee de bevolking nog steeds worstelde en startte op eigen kracht en met eigen middelen (gesteund door een voedsel- en inentingsprogramma van de Novib) met een *community development project* in Gambia (van 1964 tot 1974). In Griekenland had hij al ervaring opgedaan met deze aanpak.

Van der Plas legde de nadruk op de vaardigheid van de Gambianen om hun eigen prioriteiten in hun ontwikkeling en welvaartsbevordering te leren benoemen. In de documentaire komt nadrukkelijk naar voren dat de mensen zelf om de projecten

²³⁰ ‘Ch.O. van der Plas, Olie deed geldstroom vloeien over Saoedi-Arabië. Kansen voor Nederlandse exporteurs mits goed georiënteerd’, *Trouw* 17 oktober 1952; ‘Ch.O. van der Plas. Met zevenmijlslarzen van middeleeuwen naar moderne tijd. Saoedi-Arabië, land van ongelooflijk snelle vooruitgang’, *De Telegraaf* 25 oktober 1952.

²³¹ LG.M Jaquet, *Aflossing van de wacht. Bestuurlijke en politieke ervaringen in de nadagen van Nederlands-Indië* (Rotterdam 1978) 226.

²³² Jaquet, *Aflossing van de wacht*, 227.

²³³ KITLV-inventaris 212, H1566, 12. Brief aan Olga 1964.

vroegen. De projecten zijn gericht op het voorkomen van hongersnood door verbetering in de landbouw, het uitschakelen van de handelaren die de zaden te duur verkopen (hij zag daarin een analogie met de situatie op de Kangean eilanden) en het starten van kinderopvang zodat de vrouwen op het land kunnen werken. Hij wilde alleen projecten uitvoeren waar de mensen zelf om vroegen. In de film geeft hij voorbeelden dat hij met de juiste vraagstelling en door vervolgvragen te stellen mensen kon helpen om hun problemen duidelijker te formuleren. Daarna konden ze op basis van hun eigen analyse en kennis van hun eigen omgeving en cultuur oplossingen formuleren en prioriteiten stellen. Voor de uitvoering bepaalden ze of ze zelf zaken konden oppakken zonder hulp van buiten of dat zij hulp nodig hadden. Zij gaven aan wat er moest gebeuren, het aanleggen of opknappen van bruggen of wegen, het opzetten van een crèche of het starten van inentingsprogramma's. Van der Plas en zijn jongere Gambiaanse medewerkers gingen ermee aan de slag. In voorkomende gevallen hielp de Novib, bijvoorbeeld bij het inentingsprogramma en het voedselprogramma. Waar hij in Indonesië pleitte voor onderwijs op Indische grondslag en ging het om de inhoud en hun cultuur, in Gambia benadrukte hij coachingstrajecten om mensen vaardigheden te leren op basis van hun eigen kennis en cultuur. Door een laagdrempelige benadering en door veel mensen erbij te betrekken kon hij hun vertrouwen winnen.

Organisatie en randvoorwaarden

Omdat het project door Van der Plas zelf werd gefinancierd waren de randvoorwaarden voor succes tweeledig: de participatie van de lokale deelnemers en de aanwezigheid van hemzelf. Op de vraag of hij niet bang is dat als hij er niet meer is (de interviewer stelt nogal nadrukkelijk dat Van der Plas, die dan 77 jaar is, een man van één dag is) het project in zal zakken, antwoordt Van der Plas dat het vermogen om zelf aan te geven waar de behoeften liggen volgens hem iets is dat men nooit meer kwijt kan raken. Als mensen dat eenmaal kunnen dan hebben ze inzicht in hun eigen omstandigheden en hun eigen mogelijkheden. Zij geven nu aan wat ze nodig hebben en zijn plaatselijke medewerkers (alleen als zij dat nodig vinden halen ze hem erbij) gaan de middelen en werkkrachten mobiliseren. Hij geeft aan blij te zijn dat hij nu mensen heeft met een technische achtergrond zodat zij gelijk zelf aan de slag kunnen en geen assistentie elders hoeven te vragen. De organisatie is eenvoudig opgezet, Van

der Plas en zijn medewerkers werken vraag gestuurd en incidenteel werven zij fondsen zoals in 1968 toen een vereniging in Dordrecht geld inzamelde voor een terreinwagen voor het project.²³⁴ Ook hier waren randvoorwaarden aan de orde als eenheid (de leden van de bevolking moeten het wel eens worden), overleg, informatievergaring over mogelijkheden, rekening houden met gevoeligheden en respect voor hun verhoudingen met name ten aanzien van het dorps hoofd.

In de documentaire zegt een vertegenwoordiger van de Gambiaanse regering veel vertrouwen te hebben in het *community development project* van Van der Plas en zegt dat hij graag na evaluatie van het project naar andere regio's wil uitbreiden. Of dat ook is gebeurd is niet achterhaald.

Autoriteit en leidinggeven

In de documentaire komt Van der Plas naar voren als een vitale oudere man die wordt omringd door een groep jongeren met wie hij samenwerkt. Hij benadrukt dat de gekozen werkwijze volgens hem de enig begaanbare weg is. Als mensen zelfstandig prioriteiten kunnen stellen dan zijn ze weerbaar ten opzichte van eventuele derden die aan hen willen verdienen. De veelvuldige contacten met het dorps hoofd worden ook in de documentaire belicht en via een tolk worden de zorgen van het dorps hoofd naar voren gebracht. Deze man benoemt de voedselvoorziening als prioriteit. Van der Plas beaamt dat toen hij er voor het eerst kwam de mensen regelmatig honger leden. Hij beschrijft dat de kinderen toen 's ochtends al uitgeput op de vloer lagen. De angst dat dat nog een keer kan gebeuren is nog niet uit hun gedachten. Dat is ook niet ondenkbaar omdat de regens soms uitblijven en oogsten dan niet voldoende zijn. Het voedselprogramma van de Novib is in 1968 nog in werking.

Over autoriteit en leidinggeven is Van der Plas in zijn acties duidelijk. Door in goed contact met het dorps hoofd en met degenen die aan de uitvoering werken, zelf met het *community development project* te starten en contact onderhouden met Gambiaanse bestuurders is hij van autoriteit verzekerd. Zijn kennis van de bevolking, hij is er eerder geweest, zijn inzicht en zijn laagdrempelige benadering maakte dat hij hun vertrouwen won. Hij is van mening dat als hij met zijn werk zou moeten stoppen, er genoeg jongeren zijn die zich vanuit een gevoel van verantwoordelijkheid willen

²³⁴ Kranten rond de uitreiking van de erepenning op 16 mei 1968 zie noot 2.

inzetten voor hun medemensen. Volgens hem zullen er altijd mensen zijn die anderen willen helpen.

Van der Plas was weliswaar ziek, hij leed aan chronische dysenterie en malaria, maar zijn ziekte verergerde niet. Hij zegt in de film dat zijn lichaam er blijkbaar iets op had gevonden om met de parasieten te kunnen samenleven. De interviewer stelt dat de kijkers in Nederland zijn werkzaamheden in Gambia, op zijn leeftijd, afwijkend gedrag zullen vinden. Van der Plas lacht en zegt dat hij reacties op zijn gedrag, die hij ook in zijn vorige loopbaan veelvuldig kreeg, wel gewend is. Hij vindt het niet belangrijk. Ook de eenzaamheid en de bouwvallige woning (zonder stromend water of elektriciteit) vind hij geen probleem. Het feit dat hij onder de bevolking woonde in dezelfde eenvoudige (primitieve) omstandigheden zal ook zijn benaderbaarheid hebben bevorderd.

Op de vraag waarom hij zijn carrière voortzette als ontwikkelingswerker ‘elders’ in de wereld, antwoordt hij dat hij zich nuttig wil maken omdat hij ten eerste van mening is dat hij dat nog kan en ten tweede omdat hij mensen wil helpen hun situatie te verbeteren. Hij zegt dat te doen uit sociale bewogenheid.²³⁵

L. de Jong stelt dat zijn ouders hem van jongs af aan hadden gewezen op het doel van hun verblijf in Nederlands-Indië: de sociale en politieke verheffing van de bevolking van Indië.²³⁶ Uit zijn verhalen blijkt dat er in zijn jeugd uit de bijbel van zijn grootvader (van moeders kant) werd voorgelezen. Zijn eerste huwelijk werd in de Engelse kerk in Londen gesloten maar zijn tweede huwelijk op het stadhuis te Amsterdam. Van der Plas was neutraal en droeg zijn geloof niet uit. Hij was geen vrijmetselaar en ook geen Rotarian, onder hogere bestuurders was het een of het ander gebruikelijk. Van Mook was bijvoorbeeld eerst vrijmetselaar en daarna Rotarian.²³⁷ Het Legioen van de Geest dat hij oprichtte was verwant met de Morele Herbewapening in Nederland en had geen religieuze grondslag. Zijn dochter zei in een interview dat haar vader werd geïnspireerd door de mens Jezus, hijzelf gaf aan dat naast Jezus ook Rabindranath Tagore een belangrijke inspiratiebron voor hem was.²³⁸

²³⁵ Documentaire *Doen wat je kunt*.

²³⁶ L. de Jong, *Het Koninkrijk* 11c, 31.

²³⁷ Van den Berge, *H.J. van Mook*, 61-65, 160.

²³⁸ ‘Een dochter over haar vader, het idealisme van “Grote Baard”’, *Het Vaderland* 1 juni 1968 p. 15. Interview L. van Schuller tot Pursum-van der Plas; Van der Plas, ‘What Tagore means to me’; KITLV-inventaris 212, H 1566, 33. Getypte versie uit 1960.

De inspiratie van Catharina Stoerhaan (Tante Kitty), het kindermisje van de familie die vanaf 1894 tot 1974 bij de familie blijft en die hem bekend maakte met de Indische cultuur, is ook niet te onderschatten.

In de film wordt de vraag gesteld waarom hij moslim was geworden. Dat werd eerder in Indonesië ook wel eens verondersteld, zijn antwoord is dat hij zichzelf niet in een bepaalde godsdienst wil indelen. Hij heeft respect voor alle godsdiensten.

Parallellen en continuïteit

“Ons standpunt was, dat wij gaarne onze vrienden wilden helpen zichzelf te helpen, maar dat wij daarvoor eerst van hen moesten leren en wilden putten uit hun schat van eeuwenlange ervaring”.²³⁹

Van der Plas sprak deze woorden in een interview in 1968 naar aanleiding van het verkrijgen van de Novib-erepenning. Ogenschijnlijk slaan de woorden op zijn werk als ontwikkelingsmedewerker, nu kan worden vastgesteld dat hij deze mening al in 1919 was toegedaan.

Er zijn veel parallellen tussen zijn ideeën en acties als bestuurder en als ontwikkelingswerker te onderscheiden. De grote lijn is dat hij de verbetering van de levensomstandigheden van de lokale bevolking benadrukte en zelfwerkzaamheid wilde bevorderen. Zijn ideeën verwoord in het artikel uit 1919 zijn daarna niet wezenlijk veranderd. Van der Plas had een positieve en belangstellende houding naar ontwikkeling en welvaartsbevordering. Uit zijn woordgebruik blijkt wat hij belangrijk vond en uitte hij ook zijn respect voor de bevolking.

De bestuurder Van der Plas verstaat onder ontwikkeling het groeien naar zelfstandigheid van het Indonesische volk met behoud van zijn eigen cultuur met nadruk op de projecten voor welvaartsbevordering. Naast een kritische benadering, waarbij hij zich verdiepte in de cultuur en gewoonten van de bevolking, had hij oog voor rituelen die moesten worden aangepakt om ontwikkeling mogelijk te maken en te bevorderen. Hij wilde door projecten, waarbij onderzoek gevolgd werd door technische maatregelen, de situatie van de bevolking verbeteren. Zijn benadering was innovatief, om ontwikkeling te stimuleren moest volgens hem aandacht worden besteedt aan allen die deze ontwikkeling moesten vormgeven, hijzelf gaf daarin het voorbeeld. Hij kwam ook op voor de rechten van de bevolking bijvoorbeeld hun klachtrecht. Van der Plas kon als bestuurder niet alles doen wat hij als privépersoon nodig vond, dat zorgde bij hem voor spanning.

De ontwikkelingswerker Van der Plas verstaat onder ontwikkeling, groei naar een situatie waarin mensen zichzelf kunnen helpen en niet meer afhankelijk zijn van derden. Als ontwikkelingswerker werkte hij immers in landen die al een zelfstandige

²³⁹ Citaat uit Interview in 1968 zie noot 2.

staat waren. Hij benaderde de bevolking zoals voorheen de Indonesiërs, leerde de lokale taal en legde veel contacten met de plaatselijke bevolking. In Griekenland bracht hij het ‘help u zelf’ nu ‘*community development*’ geheten naar een volgend niveau door naast aandacht voor opvoering van de landbouwproductie door bevoeiing, marktonderzoek en technisch onderwijs verder de sociale en economische integratie van het dorp Chrysoupolis met zijn omgeving te bewerkstelligen. Dat zijn benadering en zijn persoonlijkheid werden gewaardeerd blijkt uit het ereburgerschap dat de stad hem in 1957 verleende.

Hij wilde in Nederlands-Indië de wederzijdse beïnvloeding van de Nederlandse en Indische cultuur tot stand brengen. Hiervoor bevorderde hij contacten tussen beide bevolkingsgroepen. Toen hij na 25 jaar voor een project terugkeerde naar Djeddah, benadrukte hij bij het onderzoek naar voorwaarden voor verdere ontwikkeling de aandacht voor de cultuur van de bevolking. Hij maakte duidelijk dat als men daar (als investeerder en zakenman) succesvol wilde zijn men rekening moest houden met de plaatselijke cultuur.

Toen hij in Indonesië pleitte voor onderwijs op ‘Indische grondslag’ ging het hem om de inhoud van het onderwijs op basis van hun eigen cultuur, in Gambia leidde hij coachingstrajecten om mensen vaardigheden te leren op basis van hun eigen kennis en cultuur. Door veel mensen bij zijn activiteiten te betrekken kon hij hun vertrouwen winnen. In zijn benadering blijft Van der Plas trouw aan zijn in 1919 beschreven uitgangspunten, hij benadrukte steeds respect voor de plaatselijke cultuur, het belang van onderwijs en het projectmatig werken in samenwerking met de lokale bevolking.

De bestuurder Van der Plas streefde een ander doel na dan de ontwikkelingswerker. De randvoorwaarden en de organisatie die nodig waren om deze doelen te bereiken verschilden ook. De bestuurder stelde als randvoorwaarden: nationale eenheid (onder andere door naturalisatie), respect voor de diverse culturen, het leren van elkaar en onderwijs wat daarbij aansloot. Een stabiele politieke situatie (rust en orde) en op economisch gebied zag hij goede voedselvoorziening en huisvesting als basisvoorwaarden.

Om de zelfstandigheid voor Indonesië te bereiken stelde hij voor de taken voor de Nederlanders en de Indonesiërs volledig te scheiden. De Nederlanders

moesten de principiële verhoudingen behartigen en handhaven en de Indonesiërs helpen en steunen waar dat nodig is; de Indonesiërs moesten de ontwikkeling van de eigen maatschappij op nationale grondslagen uitvoeren.²⁴⁰ ‘Helpen mensen zichzelf te helpen’ was hierbij een van zijn uitgangspunten.

In Gambia werkte hij onafhankelijk van de Gambiaanse regering voor de bevolking van enkele dorpen. In die zin vormde hij zijn eigen organisatie.

Om een ontwikkelingsproces beheersbaar te houden en te kunnen sturen was het volgens Van der Plas belangrijk om alle mogelijkheden van acties en reacties te inventariseren, te bespreken en tegen elkaar af te wegen alvorens tot een besluit te komen. Dit gold ook bij een proces voor economische en sociale ontwikkeling zoals in Griekenland en Gambia.

Zijn benadering werd ook gekenmerkt door de inzet van overleg als middel om tot elkaar te komen en door de verzameling van alle mogelijke informatie voor de bepaling van een strategie. Hij hield rekening met gevoeligheden onder de bevolking en door gebruik te maken van zijn uitgebreide netwerk onderhield hij in Nederlands-Indië contacten met medestanders en tegenstanders. Van der Plas wilde wederzijds begrip kweken om zo onderlinge spanningen te verminderen. Hij zette zich hier voor in door zelf de organisatie van diverse bijeenkomsten op zich te nemen. Door overleg met alle betrokkenen in Gambia kon hij hun problemen door henzelf laten benoemen en de prioriteiten door henzelf in onderlinge discussie laten vaststellen.

In zijn visie maakte Van der Plas duidelijk hoe zijn ideaal ‘de Bondsstaat’ met ‘vrijwillige banden’ met Nederland kon worden bereikt. Het was hem duidelijk dat de realisatie, die afhankelijk was van de houding van velen en ook van de in te vullen randvoorwaarden waaronder onderwijs, lange tijd zou vergen. Van der Plas legde de nadruk op de eigen kracht van de bevolking maar vond tegelijkertijd steun en hulp van Nederland voorlopig noodzakelijk. In Gambia stimuleerde hij de eigen kracht van de bevolking en legde hij de nadruk op de ontwikkeling van hun vaardigheden, over een synthese van culturen sprak hij niet meer.

De organisatie van zijn werk als ontwikkelingswerker in Gambia was eenvoudig opgezet. Van der Plas en zijn medewerkers werkten vraaggestuurd en verkeerden niet in een afhankelijke relatie met de regering in Gambia. Incidenteel werden zij ondersteund door de Novib en wierven zij fondsen zoals in 1968 rond de

²⁴⁰ Zie Bijlage 3 voor de uitwerking van de organisaties van de Nederlandse en de Indonesische sfeer.

periode van de uitreiking van de Novib-erepenning. De organisatie was door Van der Plas gestart en later waren er lokale jongeren bijgekomen.

Een bestuurder in Nederlands-Indië had altijd macht maar gezag was volgens Van der Plas te verwerven door kennis, zowel van de taal en cultuur als van technologie. Door deze kennis, meestal na gedegen onderzoek, toe te passen kon hij de projecten tot een goed einde brengen. Zo kon hij de deelnemers motiveren, zowel leden van de lokale bevolking, *prijaji*, inlandse ambtenaren en Nederlandse bestuurders. Hij was van mening dat leiderschap geleerd kon worden. De rol van onderwijs en begeleiding in de vorming van leiders agendeerde hij daarom ook binnen het Legioen van de Geest.

De ontwikkelingswerker Van der Plas verwierf gezag allereerst door zijn eigen houding. Daarnaast door zelf met het ‘community development’ plan te starten en contacten te onderhouden met het dorps hoofd, degenen die aan de uitvoering werkten en Gambiaanse bestuurders. Door zijn kennis van de bevolking, zijn inzicht en zijn respectvolle benadering won hij het vertrouwen van de bevolking. Daarnaast was hij van mening dat als hij met zijn werk zou moeten stoppen, jongeren die zich vanuit een gevoel van verantwoordelijkheid wilden inzetten voor hun medemensen zijn werk zouden voortzetten.

Van der Plas had een neutrale houding, hij droeg zijn geloof niet uit, hij had respect voor alle godsdiensten. Hij was ideologisch gemotiveerd en had zowel oog voor de noden van de bevolking als voor de benodigde economische ontwikkeling waarbij Nederlands bijstand voorlopig onontbeerlijk was. Deze realistische benadering gecombineerd met zijn idealistische beeld van een synthese door het wederzijds beïnvloeden van de beide culturen, is kenmerkend voor de man die deze culturen in zichzelf kon verenigen. Als ontwikkelingswerker had hij nog meer oog voor het werken van onderop, minder voor ‘drang’ (dwang) en meer voor bevorderen van de zelfstandigheid van de lokale bevolking. Hij wilde zich na zijn pensionering nuttig maken omdat hij ten eerste van mening was dat hij dat nog kan en ten tweede omdat hij mensen uit sociale bewogenheid wilde helpen hun situatie te verbeteren.

Uitspraken van Van der Plas dat zijn werk als resident en gouverneur van Oost-Java in de jaren dertig en veertig veel leek op wat hij als ontwikkelingswerker in de jaren vijftig en zestig deed, gingen vooraf aan de discussie die eerst in de jaren negentig

door Wesseling en Breman zou worden gevoerd. Uit de voorgaande parallellen in zijn ideeën en acties voor en na 1950 is de conclusie dat hij een ontwikkelingswerker ‘avant la lettre’ was.

De stelling dat de ontwikkelingshulp na 1950, in de vorm van technische bijstand en kapitaal, de cultuur veronachtzaamde gaat niet op voor het werk van Van der Plas. Zijn benadering was vraag gestuurd werken en daarbij de eigen cultuur respecteren.

Kuitenbrouwer schrijft dat het Nederlandse ontwikkelingsbeleid als een voortzetting van de ‘ethische ideologie’ kan worden gezien maar dan in progressieve termen en gericht op de lijdende armen en ‘de met problemen worstelende massa’ van de hele derde wereld. Van der Plas is hiervan een voorbeeld al spreekt hij niet over een humanitaire plicht, hij spreekt zelf van ‘sociale bewogenheid’ en over ‘doen wat je kunt’. In die zin belichaamde de ontwikkelingswerker Van der Plas de continuïteit van de ‘ethische ideologie’.

De oproep die Van der Wal deed in 1968 was voor hem niet nodig, hij bracht deze benadering al in de praktijk door mensen zelf te bevragen en hun eigen kennis en cultuur te laten prevaleren. In die zin was Van der Plas als ontwikkelingswerker, een pionier die de cultuur van de bevolking als uitgangspunt nam en van daaruit hun ontwikkeling wilde bevorderen.

Naast Van der Plas, die ontwikkelingswerker ‘in het veld’ werd, waren ook andere oud bestuurders uit Nederlands-Indië betrokken bij de vorming het nationale beleid inzake ontwikkelingssamenwerking en de uitvoering daarvan. Personen die hier werden genoemd: Bot, Jaquet, Van der Wal waren respectievelijk beleidsmaker, bestuurder en hoogleraar. Onderzoek naar de oud-bestuurders die meer in het veld gingen werken zou mogelijk een bredere brug tussen de koloniale en postkoloniale periode naar voren kunnen brengen.

De betekenis van Charles van der Plas

Na de beantwoording van de gestelde vragen komt Van der Plas naar voren als een gedreven sociaal bewogen mens met veel ambities. Ambities om zijn visie op de onafhankelijkheid van Nederlands-Indië te verwezenlijken in een tijd waarin deze visie door weinigen werd gedeeld. Ambities ook om later waar ook ter wereld mensen te helpen zichzelf te helpen. De biografische gegevens maken zijn acties en zijn houding tegenover andere mensen begrijpelijk. Zijn ambitie om carrière te maken ging hand in hand met zijn ambitie om de inwoners van Nederlands-Indië te helpen de armoede achter zich te laten. In zijn brieven aan zijn zoon en familieleden en in gedichten is de kwetsbare Van der Plas zichtbaar. De man die steun zoekt en vertrouwd wil worden. De vader die wacht op aandacht en begrip van zijn zoon. Uit zijn verhalen en gedichten blijken ook zijn verbondenheid met Indonesië en zijn respect voor de bevolking en hun cultuur. Zijn zakelijke correspondentie en zijn nota's zijn to the point en in stellige bewoordingen. De stelling van Stoler wordt hiermee onderbouwd.

De oud-bestuursambtenaren die na 1950 via de FAO betrokken waren bij ontwikkelingsprojecten waren net als Van der Plas gemotiveerd om hun kennis en vaardigheden in te zetten voor mensen in andere werelddelen. De voorzetting van de ethische gedachte uit zich in de acties van deze mensen.

Het privéarchief en de artikelen van de hand van Van der Plas bieden zicht op zijn visie die hij in zijn werk en in zijn houding tegenover mensen concreet maakte. Hij steunde op de ideeën van Ritsema van Eck en zijn docenten en ontwikkelde een eigen visie op de organisatie van het benodigde proces om het doel van een 'Insulinde voor de Indonesiërs' te verwezenlijken en op de daarbij benodigde institutionele organisatie. De visie voor deze 'Bondsstaat' lag ten grondslag aan de latere 'Verenigde Staten van Indonesië'. Hij begeleidde als Recomba de totstandkoming van de Negara Djawa Timur (Staat Oost-Java). Van der Plas droeg bij aan het denken en doen in de jaren dertig in Nederlands-Indië door culturele activiteiten en cultuuroverdracht tussen groepen inwoners te organiseren. Naast het onderhouden van

zijn uitgebreide netwerk zette hij vaker inlichtingen werk in voor het verzamelen van informatie en onderhield hij contacten met de coöperatieve Indonesiërs. Verstoring van de ontwikkeling wilde hij vermijden. Naast zijn doel om Nederlanders en Indonesiërs te verbinden, behelsde zijn visie dat zij zichzelf moesten besturen en daarvoor ervaring op moesten doen. De Indische regering frustreerde in de ogen van Van der Plas de benoemingen van Indonesische bestuurders en ook het onderwijs voor de bevolking kreeg naar de mening van Van der Plas onvoldoende prioriteit. Beschrijvingen van zijn werkomstandigheden in zijn brieven tussen 1927 en 1931 geven aan dat een ambtelijke carrière in Indië niet over rozen ging. Slechte werkomstandigheden, lange uren, weinig zekerheden, lang wachten op promotie en weinig transparantie in het benoemingsproces waren zijn deel.

De assistent-residenten, de residenten en gouverneurs met wie Van der Plas samenwerkte en de mederedacteuren van *het Koloniaal Tijdschrift* vormden een bont gezelschap. Niet alleen qua afkomst maar ook qua opvattingen over mogelijk zelfbestuur. Eensgezindheid was er ten aanzien van de projectmatige uitvoering en de nadruk op technische projecten. Een zelfstandig Indonesië lag voor velen voorbij de horizon.

De legitimatie van de aanwezigheid van Nederlanders in Nederlands-Indië, was voor Van der Plas vanzelfsprekend, hij was zelf een kind van de Nederlands-Indische maatschappij. Hij zou ook inwoner zijn geworden van de toekomstige 'Bondsstaat'. Maar hij had ook het inzicht dat het Nederlandse kapitaal en technische bijstand nog nodig waren, niet omdat de Indonesiërs er niet rijp voor waren maar omdat ze hun maatschappij nog niet tot een (culturele) eenheid hadden gesmeed. Zijn vertrouwen in de Indonesiërs was groot.²⁴¹

De ideeën van Van der Plas zijn actueel. Respect voor andere culturen en openstaan voor een kennismaking met deze culturen maar ook het expliciteren en uitdragen van de eigen cultuur zijn noodzakelijke ingrediënten voor een goede samenwerking tussen huidige bevolkingsgroepen in Nederland.

²⁴¹ KITLV-inventaris 212, H1566, 27. Kerstrede 1949; 'Kerstboodschap van de heer van der Plas: Vertrouwen in onszelf en anderen', *Nieuwe Courant* 29 december 1949.

Epiloog

In het voorgaande kwam aan de orde hoe zijn tijdgenoten hem beschreven. In passages uit zijn brieven, verhalen en gedichten komt naar voren hoe hijzelf zijn leven kenschetste en hoe hij zichzelf zag in relatie tot anderen.

Het eerste voorbeeld komt uit de beschrijving van zijn reizen als zeiler tussen de Kangean eilanden (1921):

Was het gevaarlijk ja, geen comfort ook, maar verzinkt in het niet tegen het onuitsprekelijk geluk van het dwalen over de verblindend mooie zee.²⁴²

Geluk was voor hem de combinatie van verblijven in de natuur, het beoefenen van sport en het alleen zijn. In vele verhalen en gedichten komt dit thema terug.

Het tweede voorbeeld komt uit Zang IV (ongedateerd):

Ja toen heb ik de mensen wel gezocht!
Toen was het mij een feest
Aan mensengeest mijn geest
Te weten, alles te beproeven; toen
Zag ik geen grenzen, een was denken, doen !
Toen greep met beide handen ik in 't leven
In rusteloos zwerven, altijd weer derven!

Wat is van al dit ijdel spel gebleven...
Want hoe ik zwierf en dacht en werkt' en wrocht
En roekeloos aan ieder schonk mijn geest,
Ik ben een vreemde overal geweest;
Een doler, die de mensen niet verstonden;
Die nimmer heeft zijn vaderhuis hervonden.²⁴³

²⁴² KITLV-inventaris 212, H1566, 24; 'Herinneringen aan Kangean', *Indië* 4 (1921) aflevering 49.

²⁴³ KITLV-inventaris 212, H 1566, 35. Zang IV. De datering van dit gedicht is niet achterhaald, hij werkte zijn leven lang aan deze gedichten.

Hij beschrijft zichzelf als een vreemde die niet werd begrepen en na zijn jeugd nergens thuis was. Hij werd gewantrouwd en dat wist hij. De Nederlandse bestuurders in de periode 1946-1949 waren misschien beducht dat hij uiteindelijk de kant van de Indonesiërs zou kiezen.²⁴⁴

“Doen wat je kunt”, mensen in nood helpen hun positie te verbeteren, typeerde Van der Plas. Hij wilde voor mensen zorgen en was daarbij gericht op ontwikkeling met behoud van de eigen cultuur, waarbij hij gedurende zijn leven steeds meer oog kreeg voor de kracht van het werken van onderop.

Zijn ‘zorg’ komt op een bijzondere manier tot uiting in de genoemde documentaire. In diverse scènes houdt hij terwijl hij praat met de reporter, zijn rechterhand boven het hoofd van een klein weesmeisje om haar te beschermen tegen de felle zon. Hij doet dit schijnbaar zonder erbij na te denken, als uit een soort reflex. Hij vertelt dat zij het stervende meisje na de dood van haar moeder hebben gered.

Zorg maakte ook dat hij voor een geleidelijke overdracht van bestuur aan de Indonesiërs was, hij wilde ervoor zorgen dat het land in een ordelijke en goede staat werd overgedragen om een goede start voor een toekomst als zelfstandige natie mogelijk te maken.

Tot op hoge leeftijd werkte hij in Gambia als privépersoon omdat organisaties dit werk niet meer geschikt achtten voor iemand die de zeventig al gepasseerd was. Hij kon dat doen dankzij zijn pensioen en omdat zijn echtgenote zelf vermogend was.

De laatste jaren van zijn leven woonde hij in een huis voor Indische bejaarden te Zwolle waar hij zich thuis voelde omdat hij daar weer Maleis kon spreken.²⁴⁵ Voor hem was de cirkel rond. Hij werd weer omringd door landgenoten. Hij was sinds zijn vertrek in februari 1950 nooit meer teruggekeerd naar zijn geboorteland Indonesië, het land waar hij bijna 50 jaar van zijn leven had gewoond en gewerkt. Hij had heimwee gehad want hij was nooit van plan geweest zijn land ooit te verlaten.²⁴⁶ Zijn

²⁴⁴ Interview O.R. de Lange, 24 augustus 2016.

²⁴⁵ Interview O.R. de Lange, 24 augustus 2016.

²⁴⁶ KITLV- Inventaris 212, H 1566, 39. Brief 1952 aan Loutje en Alfred, gedateerd Djeddah 31 augustus 1951. Citaat: “Ik sterf bijna van heimwee naar het bergland van Java”; Van der Plas, *De Vrije Pers* 23 feb 1950. Uitspraak: “Wat ik verlang, is slechts een klein stukje van de grond van Indonesië om later hier te worden begraven...”.

liefde voor zijn land komt tot uiting in zijn gedichten en verhalen waarin hij het land en de mensen beschreef en een magische sfeer kon oproepen.²⁴⁷

²⁴⁷ In zijn gedichten en in de publicaties *Bra Widjaja* en *Doch de meeste van deze is de Liefde... Boroboedoer en Mendoet*.

Bibliografie

Archieven

Koninklijk Instituut voor Taal, Land- en Volkenkunde (KITLV), Leiden

KITLV-inventaris 212, H1566, Particuliere correspondentie van Charles Olke van der Plas (1891-19776), Raad van Indië, bestuursambtenaar, adviseur voor Islamitische zaken, diplomaat en VN-vertegenwoordiger, Letterkundige bijdragen. 2 dozen 1918-1974. Schenking O.R. de Lange, Heemstede. 2008-2009.

Nationaal Archief, Den Haag

Collectie 251 Ch.O. van der Plas, nummer toegang 2.21.266

Ministerie van Financiën, Centrale Directie, Persoonsdossiers Belangrijke Personen Archiefblok nr. 2.08.83, 1-116, Personeelsdossiers van belangrijke personen binnen het ministerie van Financiën 1856-1985 116 omslagen (nummer 70)

Ministerie van Koloniën: Memories van Overgave, nummer toegang 2.10.39, inventarisnummers: 1 A 9 37 en 1 A 9 38 (Collectie van het ministerie van Koloniën. Java en Madoera. West-Java.9 Cheribon. 37 uit 1933 (64 pagina's en bijlagen) en 38 uit 1936 (66 pagina's en bijlagen).

Parlementaire Enquête Commissie Regeringsbeleid 1940-1945, 1947-1956 (1981), nummer toegang 2.02.27. inventarisnummers 340-398. Stukken houdende achtergrondinformatie door subcommissie II gebruikt bij de uitoefening van haar taak, aangaande het vraagpunt P: 'Het militaire beleid na de meidagen van 1940'. 1940-1956, afschriften, 1947 – 1956

1222 Ch.O. van der Plas, vraagpunt P, 1953 feb. 12; 1223 Ch.O. van der Plas, vraagpunt P, 1953 feb. 20; 1224 Ch.O. van der Plas, vraagpunt P, 1953 mrt. 3

Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis 1902-1989, 3.12.13, 2.2.6.2. inventarisnummer 562.

Stamboek Oost-Indië: Stamboeken Ambtenaren en Gouvernementsmarine, 1836-1940, Archief 2.10.36.22, Ch.O. van der Plas inventarisnummer 911 folio 159.

Databases

https://archive.org/stream/javageographisc04vethgoog/javageographisc04vethgoog_djvu.txt

Veth, P.J.

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/>,

Geraadpleegd op diverse data.

http://www.dbnl.org/tekst/held007heri01_01/held007heri01_01.pdf

Dagboek Ernst Heldring

<http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=rits006>

Ritsema van Eck

<http://www.encyclo.nl/begrip/reliëf>

<http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/fotocollectie/>

Beeldbank van het Nationaal Archief in Den Haag (Collectie ANEFO; Van der Plas, Ch.O. van der Plas, lid van de Raad van Nederlands-Indië en directeur Binnenlands Bestuur omstreeks 1945)

<http://www.geheugenvannederland.nl/>,

Geraadpleegd op diverse data.

<https://www.huygens.knaw.nl/>,

“De Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1950”. Geraadpleegd op diverse data.

“Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1848-1945”,
Uitgave van documenten betreffende de hoofdlijnen van het Nederlandse buitenlandse beleid in de periode 1848-1945. Geraadpleegd op diverse data

<http://leiden.courant.nu>

Geraadpleegd op diverse data

<http://media-kitlv.library.leiden.edu>

<https://www.mrvissier.nl/nedindie/indo-europeesche-families/clifford-kocq-van-breugel.html>

Geraadpleegd op diverse data

<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/15561/Met%2Bhet%2Boog%2Bop%2Bde%2Bislam.pdf?sequence=5>

https://www.parlement.com/id/vg09lkyl9fdw/th_h_theo_bot,

Geraadpleegd op diverse data

<http://www.proquest.com/products-services/pq-hist-news.html>

Geraadpleegd op 3 januari 2017

[http://www.rug.nl/research/portal/publishers/boom--biografie-instituut\(a7c7ed4e-0f26-4a60-8c1e-e2c7081fe0b9\).HTML!null](http://www.rug.nl/research/portal/publishers/boom--biografie-instituut(a7c7ed4e-0f26-4a60-8c1e-e2c7081fe0b9).HTML!null)

<http://www.rug.nl/news-and-events/people-perspectives/opinie/2007/opinie19.....>

Biografie instituut Groningen, geraadpleegd op diverse data

Film

Doen wat je kunt, Beeld en Geluid, CD in bezit auteur. Deze documentaire is gemaakt op basis van de door de Novib gemaakte film die oorspronkelijk *Grote baard* heette. Op televisie uitgezonden door de NCRV op 29 november 1968.

Literatuur

Abeyasekere, Susan, *One hand clapping. Indonesian nationalists and the Dutch 1939-1942* (Cheltenham 1976).

Alberts, A., *Namen noemen. Zo maar wat ongewone en openhartige herinneringen aan het leven in het verloren paradijs, dat Nederlands-Indië heette 1939-1947* (Amsterdam 1962).

Bank, Jan, *Katholieken en de Indonesische revolutie* (Baarn 1983).

Berge, Tom van den, *H.J. van Mook 1894-1965. Een vrij en gelukkig Indonesië* (Bussum 2014).

Bloembergen, Marieke en Remco Raben, 'Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950' in: Marieke Bloembergen en Remco Raben ed., *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië 1890-1950* (Leiden 2009) 7-24.

Bosma, U.T., 'De Indo-Europeaan en de autonomie voor Indië', *BMGN - Low Countries Historical Review* 104-1 (1989) 1, 17-38.

Bosma, Ulbe en Remco Raben, *De oude Indische wereld 1500-1920* (Amsterdam 2003).

Brawley, Sean, 'The "spirit of Berrington house". The future of Indonesia in wartime Australia, 1943-1945', *Indonesia and the Malay World* 40-117 (2012) 175-192.

Breman, Jan, *Koelies, planters en koloniale politiek* (Dordrecht 1987).

Breman, J., 'Het beest aan banden? De koloniale geest aan het begin van de twintigste eeuw', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 144-1 (1988) 19-43.

Bullard, Reader William, *The camels must go. An autobiography* (London 1961).

Burgers, Herman, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden 2011).

Conklin, Alice L., *A mission to civilize. The Republican idea of empire in France and West Africa, 1895-1930* (Stanford 2000).

Damme, L.J. van en M.G.B. Smits ed., *Voor de ontwikkeling van de derde wereld. Politici en ambtenaren over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1989* (Amsterdam 2009).

Dingemans, H.H., *Bij Allah's burens* (Rotterdam 1973).

Doel, H.W. van den, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlands imperium in Azië* (Amsterdam 2000).

Doel, H.W. van den, "Geenszins iemand aan wiens goede bedoelingen getwijfeld moet worden." Het geval-Middendorp' in: J. Thomas Lindblad en Alicia Schrikker ed., *Het verre gezicht. Politieke en culturele relaties tussen Nederland en Azië, Afrika en Amerika* (Franeker 2011) 317-337.

Drooglever, Pieter J., *De Vaderlandse Club, 1929-1942. Totoks en de Indische politiek* (Franeker 1980).

Fabricius, Johan, *Hoe ik Indië terugvond* (Den Haag 1947).

Fasseur, Cees, *De indologen. Ambtenaren voor de Oost 1825-1950* (Amsterdam 2003) 3e druk.

Frederick, William H., 'The man who knew too much. Ch.O. van der Plas and the future of Indonesia 1927-1950' in: Hans Antlöv en Stein Tønnesson, *Imperial policy and Southeast Asian nationalism 1930-1957* (London 1995) 1-14, 34-62.

Girardet, Raoul, *L'Idée coloniale en France 1871-1962* (Paris 1972).

Hamilton, Nigel, *How to do biography* (London 2008).

Heldring, J.L., 'Nederland en de wereld, 1945-1985', *Internationale Spectator* 39-12 (1985) 765-772.

Hodge, Joseph Morgan, *Triumph of the expert. Agrarian doctrines of development and the legacies of British colonialism* (Ohio 2007).

Hoebink, P., *Verschuivende vensters*, WRR publicatie, webpublicatie 2010 hoofdstuk 2.

Jaquet, L.G.M., *Aflossing van de wacht. Bestuurlijke en politieke ervaringen in de nadagen van Nederlands-Indië* (Rotterdam 1978).

Jong, J.J.P. de, 'Colonial welfarepolicies and the origin of Dutch development cooperation' in: C. Schweigman and U.T. Bosma ed., *Research and development cooperation. The role of the Netherlands* (Amsterdam 1990) 50-62.

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Nederlands-Indië, deel 11a*, tweede helft (Leiden 1984).

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Nederlands-Indië, deel 11c* (Leiden 1986).

Jonkman, J.A., *Nederland en Indonesië beide vrij. Gezien vanuit het Nederlands parlement. Memoires van mr. J.A. Jonkman* (Amsterdam 1977).

Kadt, J. de, *De Indonesische tragedie. Het treurspel der gemiste kansen* (Amsterdam 1949).

Kuitenbrouwer, Maarten, 'The never-ending debt of honour. The Dutch in the post-colonial world', *Itinerario. Bulletin of the Leyden Centre for the History of European Expansion* 20-2 (1996) 20-42.

Kwantes, R.C., *De ontwikkeling van de nationalistische beweging in Nederlandsch-Indië. Bronnenpublicatie. Vierde stuk: Aug. 1933-1942* (Groningen 1982).

Liempt, Ad van, *Na de bevrijding. De loodzware jaren 1945-1950* (Amsterdam 2014).

Locher-Scholten, Elsbeth, *Ethiek in fragmenten. Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel 1877-1942* (Utrecht 1981).

Locher-Scholten, Elsbeth, 'Een bronnenpublicatie als signaal van koloniaal trauma? Ontstaan en ontvangst van de *Officiële bescheiden*' in: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten, *De leeuw en de banteng. Bijdragen aan het congres over de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950, gehouden in Den Haag van 27-29 maart 1996* (Den Haag 1997) 250-272.

Locher-Scholten, E.B., 'Ethische politiek en dekolonisatie. Niet – na 30 – na 300 jaar?' Voordracht gehouden bij het symposium 'Van ethische politiek naar dekolonisatie', op woensdag 9 mei 2012 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Mak, Geert, *De eeuw van mijn vader* (Amsterdam 1999).

Meulen, Daniel van der, *Hoort gij de donder niet? Begin van het einde der Nederlandse gezagvoering in Indië. Een persoonlijke terugblik* (Franeker 1977).

Moon, Suzanne, *Technology and ethical idealism. A history of development in the Netherlands East Indies* (Leiden 2007).

Mrázek, Rudolf, *Engineers of happy land. Technology and nationalism in a colony* (Princeton 2002).

Ouwehand, Liesbeth, *Herinneringen in beeld. Fotoalbums uit Nederlands-Indië* (Leiden 2009).

Plas, Ch.O. van der, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling van Insulinde in heden en toekomst', *Koloniaal Tijdschrift* 8 (1919) 557-594 en 661-697.

Plas, Ch.O. van der, 'Rabindranath Tagore's denkbeelden over "education"', *Koloniaal Tijdschrift* 9 (1920) 665-673

Plas, C.O. van der, 'Rabindranath Tagore's denkbeelden over "education"', *Hollandsche Revue*, 25 november 1921.

Plas, Ch.O. van der, *Rapport betreffende de neutralisering en bestrijding van revolutionaire propaganda onder de inheemsche bevolking, in het bijzonder van Java en Madoera* (Batavia 1928).

Plas, Ch.O. van der, 'Verkrijging van Inlandsch bezitsrecht op grond door Indo-Europeanen', *De Stuw* 1-15 (15 oktober 1930) 1-3.

Plas, Ch.O. van der, 'Doelstelling in de Indische politiek', *Koloniaal Tijdschrift* 20 (1931) 90-95.

Plas, Ch.O. van der, 'De Arabische gemeente ontwaakt', *Koloniaal Tijdschrift* 20 (1931) 176-185.

Plas, Ch.O. van der, 'Coördinatie van welvaartsdiensten', *Koloniaal Tijdschrift* 22 (1933) 3-4.

Plas, Ch.O. van der, 'The battle against illiteracy, Appendix' in: Raden Loekman Djajadiningrat, *From illiteracy to university. Educational development in the Netherlands Indies* (Quebec 1942) 65-68.

Plas, Ch.O. van der, *Nationalism in the Netherlands Indies*, Netherlands-Netherlands Indies Council, Institute of Pacific Relations (Quebec 1942).

Plas, Ch.O. van der, 'What Tagore means to me', *United Asia. International Magazine of Afro-Asian Affairs* 14-6 (1962).

Poeze, Harry A., 'From foe to partner to foe again. The strange alliance of the Dutch authorities and Digoel exiles in Australia, 1943-1945', *Indonesia* 94 (October 2012) 57-84.

Raben, Remco, 'A new Dutch imperial history? Perambulations in a prospective field', *BMGN - Low Countries Historical Review* 128-1 (2013) 5-30.

Regeringsalmanak voor Nederlands-Indië, jaargangen 1930 t/m 1933

Renders, Hans en Binne de Haan ed., *Theoretical discussions of biography. Approaches from history, microhistory, and life writing* (Lewiston 2013).

Resink, G., 'Rechtshoogeschool, jongereneed, Stuw en gestuwden', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 130-4 (1974) 428-449.

Schoonoord, D.C.L., *De Mariniersbrigade 1943-1949. Wording en inzet in Indonesië* (Amsterdam 1988).

Smit, C., *De Indonesische quaestie* (Leiden 1952).

Steenbrink, Karel, *Catholics in Indonesia 1808-1900* (Leiden 2002).

Stoler, Ann Laura, 'Colonial archives and the arts of governance', *Archival Science* 2 (2002) 87-109.

Stoler, Ann Laura, *Along the archival grain. Epistemic anxieties and colonial common sense* (Princeton 2009).

Wal, S.L. van der, *Over de aktualiteit der koloniale geschiedenis* (Groningen 1968).

Wal, S.L. van der, *Besturen overzee. Herinneringen van oud-ambtenaren bij het Binnenlands Bestuur in Nederlandsch-Indië* (Franeker 1977).

Wesseling, H.J., *Indië verloren, rampspoed geboren, en andere opstellen over de geschiedenis van de Europese expansie* (Amsterdam 1995).

Wesseling, H.J., *Imperialism and colonialism. Essays on the history of European expansion* (Leiden 1997).

Achtergrondinformatie

<http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/katjang>

Bertrand, Romain, La rentrée politique des priyayi, in : *Etat colonial, noblesse et nationalisme a Java : la tradition parfaite* (Paris, 2005). 443-509, 506 en 507

Bogaerts, Els en Remco Raben, *Van Indië tot Indonesië* (Amsterdam 2007).

Bousquet, G.H., *La politique musulmane et coloniale des Pays-Bas*, (Paris 1939).

Doorn, J.A.A. van, *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Amsterdam 1995).

Hering, Bob, *Ch.O. van der Plas and the P.N.I. Leadership. An analysis and Source book* (Townsville 1985).

Mook, H.J. van, *Indonesië Nederland en de wereld* (Amsterdam 1949).

Plas, Ch.O. van der, *Bra Widjaja* (Amsterdam 1951).

Plas, Ch.O. van der, *Doch de meeste van deze is de Liefde... Boroboedoer en Mendoet* (Deventer 1951).

Stoler, Ann Laura ed., *Imperial debris. On ruins and ruination* (Durham and London 2013).

Vandenbosch, Amry, *The Dutch East Indies. Its government, problems and politics* (3e druk; Berkeley 1942).

Bijlage 1 Gedicht over zijn jeugd

Als Charles van der Plas dit gedicht schrijft is hij 33 jaar en is zijn vrouw in verwachting van hun tweede kind, een dochter. Zijn vrouw Lilly woont in Italië met hun zoontje Ok omdat beiden het klimaat te Djeddah, waar van der Plas dan Consul is, niet kunnen verdragen. Het gedicht is geschreven voor zijn vrouw en staat in een brief geschreven in april 1924.

Een mildheid zonder woorden heeft mijn hart verzoet
 Als was ik weer een kind geworden, dat alleen
 Maar liefde ondervonden heeft en meent dat goed
 is heel de opgetogen wereld om het heen.

Ik weet het wonder weer van mijnen kindertijd
 Als om mij heel de aarde lag ten feest bereid
 En alle dingen droegen als een sprookjesschijn
 Het middaggoud zoo'n gloed van in-gelukkig zijn
 Dat ik op bloote voeten op mijn teenen ging
 Dat geen gerucht zou breken de betoovering

Ik ben gelukkig omdat ik niet anders weet
 Dan goeds en zonder vrees het leven nu vertrouwd
 En weggevaagd is alle kweeling van berouw
 Omdat ik als een kind, wat ik misdreef vergeet

O, kind, wier liefelijkheid ontgleed dan rijpen man
 't is of ik nu eerst je geheel begrijpen kan
 zeg, ga je met mij mee te reizen, hand in hand:
 twee zorgeloze kindren in een sprookjesland?

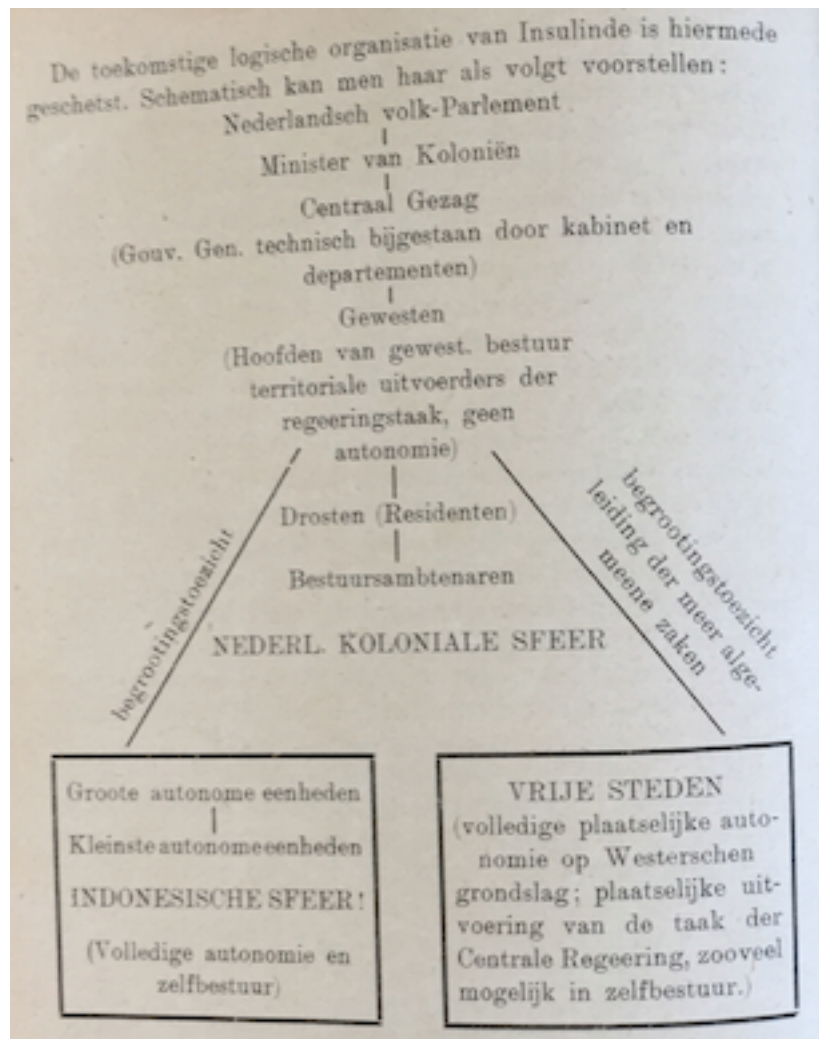
Bijlage 2 Over tolerantie en non-discriminatie

In een speech (1942) roemde Van der Plas de tolerantie van de Nederlanders en van de Indonesiërs, iets wat hij wel vaker memoreerde. Als voorbeeld van tolerantie en non-discriminatie in Nederland noemde hij de benoeming van Indo-Europeanen in hoge functies. Hij doelde daarbij specifiek op burgemeester Wilhelmus Fredericus van Leeuwen van Amsterdam (1901-1910), de latere commissaris van de koningin in Noord Holland (1911-1914) en de eerste vice president van de Raad van State die niet van adel was (1914-1928).²⁴⁸

²⁴⁸ Recent developments in the Netherlands East Indies : speech delivered September 16, 1942. (New York, 1942). The Netherlands and Netherlands East Indies council, Institute of Pacific relations,

Bijlage 3 Schema van organisaties in artikel uit 1919

²⁴⁹ Organisatie van beide sferen

²⁴⁹ Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 556-594, 661-697, aldaar 683.

Bijlage 4 Beleid ten aanzien van Indië vanaf 1900

Het beleid en de omstandigheden in Nederlands-Indië gedurende de carrière van Van der Plas in grote lijnen gedurende de periode 1900-1950.²⁵⁰

Tijdvak	Ideologie ‘ethische politiek’	Maatregelen op het gebied van:
Vanaf 1894	Algemeen of economisch	Infrastructuur
1905	Indië voor Indië	Decentralisatie
Bloeiperiode ontwikkelingswerk	Zorg voor de Javaan	Welvaartsbeleid Landbouwadvies dienst Irrigatiewerken Volkskrediet
	Westerse normen en waarden, Beschavingsgedachte	Bevoogdend welvaartsbeleid, Zedelijkheidswetgeving
1910	Associatiegedachte	Onderwijs voor met name de elite
		Zelfbestuur, ontvoogding
		Vangnet en Lastenverlichting
1913-1917	Opheffing tot beider belang	Meer controle en bureaucratie, Volksraad
Vanaf 1920	Angst voor nationalisme, Behoudzucht, rem op ontwikkelingen	Meer ambtenaren en politie, nadruk op orde
Vanaf 1925	Erkenning nationalisme, Ruimte voor adat,	Westers model, Europees recht boven adatrecht, infrastructuur, immigratie, nog meer nadruk op orde

251

²⁵⁰ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 181-194

²⁵¹ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*; Van Doorn, *De laatste eeuw van Indië*; Marieke Bloembergen en Remco Raben, ‘Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950’, in: Idem ed. *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië 1890-1950* (Leiden 2009) 7-24; Van der Doel, *De stille macht*; ontleend aan Bachelorscriptie auteur.

Bijlage 5 Krantenartikel over Van der Plas privé

‘Resident Van der Plas. Een geschenk voor de armen’, *De Indische Courant* 16 juli 1933.

Bijlage 6 Radiorede koningin Wilhelmina 6 december 1942²⁵²

Italics van auteur

Rede van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina uitgesproken op zondag 6 december 1942 voor Radio Oranje, Londen.

Het is heden een jaar geleden, dat de Japaneezen zonder voorafgaande oorlogsverklaring hun verraderlijken overval deden op onze bondgenoten. Wij hebben toen geen oogenblik geaarzeld ons onmiddellijk in den strijd te werpen en onze bondgenooten, wier zaak ook de onze is, ter hulp te snellen. Japan had zich reeds jaren voorbereid op dezen oorlog en op de verovering van Nederlandsch- Indië en heeft gepoogd daarbij de gedragslijn te volgen van zijn asgenooten om het eene land na het andere aan te vallen. Dit laatste hebben wij, dank zij onze onverwijldde oorlogsverklaring, kunnen verijdelen.

Na een jaar van strijd kunnen wij getuigen, dat het getij aan het kenteren is en dat de aanvaller van toen, die zoozeer in het voordeel was, reeds thans hier en daar in de verdediging wordt gedrongen. Wel werd Nederlandsch-Indië, dat zich zoo heldhaftig verdedigd heeft, grootendeels door den vijand bezet, maar dit deel van den strijd bleek slechts een voorspel te zijn. De Japaneezen naderen meer en meer de grenzen van hun kunnen, tegen de steeds groeiende macht, die van alle zijden op hen aanvalt. China's moed en uithoudingsvermogen hebben zij niet kunnen breken, en Japan staat thans voor het keeren van den vloed van dien zelf gewilden oorlog, welke tot zijn volkomen ondergang zal leiden.

Meer dan ooit gaat op dit oogenblik mijn gedachten uit naar mijn land- en rijksgenooten in Nederland en Nederlandsch-Indië. *Na een historische verbondenheid van eeuwen, waarin het tijdperk van koloniale verhouding reeds lang tot het verleden behoorden, stonden wij aan den vooravond van een samengaan op voet van gelijkheid*, toen wij plotseling voor de huidige harde beproeving werden geplaatst. De verraderlijke overval op Nederland van 1940 was de eerste onderbreking in het ontwikkelingsproces; de heldhaftig gevoerde strijd van Nederlands-Indië, gevolgd door de bezetting van het overgrootste deel van het gebied in 1942, was de tweede. Reeds in den tijd, toen Indië nog vrij was en alleen Nederland was bezet, bleek de kracht van deze verbondenheid en leefde aan beide zijden een gevoel op van sterker saamhoorigheid, dan in vredige dagen zoo snel kon zijn gegroeid. Nu echter is dit wederzijdsch begripen nog verdiept, doordat dezelfde strijd in vollen omvang is gevoerd en hetzelfde leed in volle zwaarte wordt ondergaan.

Zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië hebben de vijanden met hun propaganda voor de zoogenaamde nieuwe orde niets onbeproefd gelaten om de geesten te verleiden en hun dwingelandij en onderdrukking met de leugens hunnen toekomstbeloften te omkleeden. Maar deze leugens en dit bedrog hebben niet gebaat, want schier allen hebben het doorzien en begrepen, dat onze vijanden slechts slavernij en uitbuiting beoogen, en dat er, zoolang zij niet verdreven en verslagen zijn, van vrijheid geen sprake kan wezen.

In vroegere radio-reden kondigde ik reeds aan, dat het in mijn bedoeling ligt, na de bevrijding, de gelegenheid te scheppen om gezamenlijk te overleggen over een voor

²⁵² https://nl.wikisource.org/wiki/Radiotoespraak_Wilhelmina_7_december_1942

de veranderende omstandigheden passenden bouw van het Koninkrijk en zijn deelen. De daartoe bijeen te roepen rijksconferentie werd in een regeeringsverklaring van 27 januari 1942 nader omschreven.

Deze conferentie, waarin vooraanstaande vertegenwoordigers van de drie overzeesche delen van het Koninkrijk met die van Nederland aan een ronde tafel zullen samenkomt, werd in de toen nog vrije gebiedsdeelen Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao reeds voorbereid. Vooral in Nederlandsch-Indië waren daartoe uitvoerige gegevens verzameld, welke mij nog in December 1941 vanwege den Gouverneur-Generaal hebben bereikt.

De strijd in Nederlandsch-Indië heeft deze veelbelovende voorbereiding verstoord. Wij kunnen haar eerst weder hervatten, zoodra een ieder zijn overtuiging vrijuit zal kunnen uitspreken.

Staat het dus vast, dat vernieuwing noodig is in den staatkundigen bouw van het Rijk en in dien van Nederland en de overzeesche gebieden, het zou daarom niet juist en ook niet mogelijk zijn daarvan nu reeds den vorm te willen bepalen. Ik weet, hoeveel groots en goeds in Nederland, onder den druk der bezetting, aan het groeien is; ik weet, dat zulks ook in Indië het geval is, waar de saamhoorigheid door het ondervonden leed wordt versterkt. Dit kan slechts worden uitgewerkt in vrij overleg, waarbij de beide gebiedsdeelen van elkanders denkbeelden zullen willen kennisnemen. Bovendien heeft de bevolking van Nederland en Nederlandsch-Indië, door haar lijden en haar verzet, haar recht bevestigd om mede te beslissen over den vorm, die zal worden gegeven aan die verantwoordelijkheid van het geheele volk tegenover de wereld en van de verschillende bevolkingsgroepen tegenover elkander en tegenover zichzelf. Door daarop nu vooruit te loopen zou dat recht worden miskend en het door bittere ervaring verworven inzicht van mijn volk worden terzijde geschoven.

Ik ben overtuigd, de geschiedenis en de berichten uit de bezette gebieden bevestigen mij daarin, dat het Rijk na den oorlog zal kunnen worden opgebouwd op den hechten grondslag van volledige deelgenootschap, die de voltooiing zal beteekenen van hetgeen zich in het verleden reeds heeft ontwikkeld.

Ik weet, dat geen politieke eenheid en verbondenheid op den duur kunnen blijven bestaan, die niet gedragen worden door de vrijwillige aanvaarding en de trouw van de overgrootste meerderheid der burgerij.

Ik weet, dat Nederland dieper dan ooit zijn verantwoordelijkheid voelt voor den krachtigen groei de overzeesche gewesten, en dat de Indonesiërs in de langzaam gegroeide samenwerking den besten waarborg vinden voor het herstel van vrede en geluk. De laatste jaren hebben getoond, dat in beide volken de wil en het vermogen tot harmonisch en vrijwillig samengaan aanwezig zijn.

Een op dien grondslag gevestigde rijkseenheid stuurt aan op de verwezenlijking van het doel waarvoor de Vereenigde Naties strijden, zooals dit onder meer in het Atlantic Charter is belichaamd en waarmede wij aanstonds konden instemmen, omdat het de grondslagen bevat van onze eigen opvatting van recht en vrijheid, waarvoor wij in den loop der geschiedenis goed en bloed geofferd hebben.

Ik stel mij voor, zonder vooruit te loopen op de adviezen der rijksconferentie, dat zij zich richten zullen op een Rijksverband, waarin Nederland, Indonesië, Suriname en Curaçao te zamen deel zullen hebben, terwijl zij ieder op zichzelf de eigen, ingewendige aangelegenheden in zelfstandigheid en steunend op eigen kracht, doch

met den wil elkander bij te staan, zullen behartigen.

Ik meen, dat zulk een zelfstandigheid en samenwerking aan het Rijk en zijn deelen de kracht kunnen geven om hun verantwoordelijkheid naar binnen en naar buiten ten volle te dragen. Daarbij zal voor verschil van behandeling op grond van ras of landaard geen plaats zijn, doch zullen slechts de persoonlijke bekwaamheid der burgers en de behoeften van de verschillende bevolkingsgroepen den doorslag geven voor het beleid der Regeering.

Ook in Indië heerscht thans een verdrukker, die, in navolging van zijn verfoeilijke bondgenooten en met verwerping van beginselen, die hij zelf in het verleden heeft erkend, vreedzame burgers interneert en vrouwen en kinderen van hun levensonderhoud berooft. Hij heeft dat mooie en vredige land ontworteld en uit zijn voegen gerukt; zijn nieuwe orde brengt slechts ellende en armoede.

Maar desondanks kunnen wij getuigen, dat het hem niet is gelukt ons te bedwingen, en thans, nu een immer groeiende macht van de verbonden volken alzijds op het aanrukt, weten wij, dat het daarin ook niet meer slagen zal.

Nederlands-Indië en Nederland zullen met hun helden te land, ter zee en in de lucht, met hun wakkere en moedige koopvaarders en door hun taai en nimmer wankelend verzet in den zwaren strijd, dien zij streden, na de gemeenschappelijke overwinning hun zelfopoffering en onverschrokkenheid bekroond zien met de herwinning van vrede en geluk van land en volk in een nieuwe wereld. Zij zullen dan onverwijld aan den slag kunnen gaan om te bouwen aan een betere en gelukkiger toekomst.

Bijlage 7 Beschrijvingen van Van der Plas

1. In een gedicht van Nick Kenny

To: Dr. Van der Plas, the rarest gentleman I have ever met.²⁵³

The man with the tranquil eyes, by Nick Kenny

“Maybe you’ve seen him on the streets,
so patient, honest & wise,
giving new strenght to each soul he meets,
the man with the tranquil eyes.

His friendly smile shows a heart that sings,
the simplest things he will always prize,
he has found his place in the scheme of things,
the man with the tranquil eyes.

He may run a bank of carry a hod,
for herein his secret lies,
he loves his neighbour and he loves his God,
the man with the tranquil eyes!”

In my opinion, you, Dr. Van der Plas, have been accurately described by our American poet, Nick Kenny. May God bless you with the rarest of all possessions, a permanent peace of mind & soul.

²⁵³ KITLV- Inventaris 212, H 1566, 17. Brief van Col. Karl W. Hisgen, U. S. Army. 27 october 1949

2. In: Johan Fabricius, Hoe ik Indië terugvond (den Haag 1947) 47

Context persconferenties van Indische regering vanaf september 1945

“Een man als Van der Plas kon men zeker geen gebrek aan souplesse en tegemoetkomendheid verwijten, maar hij was een der weinigen. Zijn eigen omvangrijke kennis, gepaard aan een artistiek temperament, leidde er wel eens toe, dat hij het intellectuele niveau (en den zin voor humor) van zijn luisteraars overschatte. Het viel hem moeilijk zich voor te stellen, dat niet iedere over Indonesië schrijvende correspondent onmiddellijk zou kunnen onderscheiden tusschen Toradja's, Bataks en Dajaks, of tusschen Boeddhisme en Brahmanisme. Hij sprak van den strijd tusschen Goed en Kwaad en de drama's van den Wajang Koeling en zocht zijn beelden graag in de Javaansche mythologie of in het rijk der Fransche literatuur, waarin ook niet iedereen even goed thuis bleek te zijn als hij.”

Illustratieverantwoording

Omslagfoto: Charles van der Plas als gouverneur van Oost-Java, 1936
Fotocollectie KITLV

p. 7 Uitreiking van de erepenningen op 16 mei 1968

<http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?identifier=ANP01%3A13862455> (foto gedownload op 24 januari 2017)

p. 13 Charles van der Plas, omstreeks 1945

Beeldbank van het Nationaal Archief in Den Haag [Collectie ANEFO; Van der Plas]

p. 17 De kinderen Van der Plas, op het landgoed Koeripan, omstreeks 1902

Fotocollectie KITLV

p. 34 Anti-Van Mook-v.d. Plas muurschildering, augustus 1945

Collectie Nationaal Archief, NL-HaNA_2.24.04.02_0_5421.jpg (foto gedownload op 22 februari 2017)

p. 104 Wilhelmus Fredericus van Leeuwen (Burgemeester van Amsterdam)
omstreeks 1905

http://www.parlement.com/id/vg09ll2qr6qo/w_f_van_leeuwen

p. 105 Organisatie beide sferen

Van der Plas, 'De maatschappelijke, culturele en politieke ontwikkeling', 556-594, 661-697, aldaar 683.